

AKADEEMIA

UHISKONDLIKKUDE MÖTESTIKKUDE LEVITUSTEGUR	SOCIOLOGUS
JURISTIDE MISSIOON	E. TALVIK
VÄLJAYAATEID RAHVUSRIIGI PÜSIMISEKS EESTIS	
RAHVUSBIOLOOGILISIL KAALUTLUSIL . . .	DR. V. UPRUS
VEEL SÕNAKE TÜHJADEST HÄLLIDEST JA NENDE	
VASTU VÕITLEMISEST	THEOPHILUS
MÖTISKLUSI „VIIMSEIST SEIKADEST“	V. ADAMS
ÄÄREMÄRKMEID LUULEST JA INTELEKTIST . . .	A. ORAS
„KONVENT“ ÜLIÕPILASORGANISATSIOONI NIME-	
TUSEKSI.	A. SAARESTE
E U S SÕPRUSLEPINGUS LÄTI ÜLIÕPILASSELT	
„AUSTRUMS'IGA“	J. MÄGI
TEADUSE SÕBRAD JA VAENLASED	B—N.
SAKSA ÜLIKOOID JA TEADUS NATSIDE VÕIMU	
ALL	O.
ROOTSI SUHETEST BALTICUMIGA	(A. SCHÜCK)

NR. 2 . AUGUSTIKUU . 1937

*

Callima
Maajamajakkude Pank

Harju 45

Telef. keskjaam 478-50

Juhatuses telefon 443-67

•

Laenud

•

Hoiused

•

Välisraha jne.

AKADEEMIA

NR. 2

AUGUST

1937

Ühiskondlike mõtetikkude levitustegur

Kuigi ühiskondlike mõtetikkude ainelist tagapõhja juba üle poole sajandi armastab alla kriipsutada iga vähegi põhjalikum kirjeldaja, on tavalisti imelikult vähe tähelepanu leidnud probleem — kuidas neid aateid ja vaateid levitatakse rahvahulkades. Peetakse nagu endastmõistetavaks, et see tegur on konstantne ega vaja seepärast erilist käsitlemist.

Tõepoolest on olnud poliitiliste mõtete propagandameetodid pikki aegu võrdlemisi vähemuutuvad, kuid see sõltus peamiselt tehnilise arengu teosammust, mis muidugi ei võimaldanud poliitiliste värbimistechnikate silmatorkavaid ja järske muutusi. Nüüd, kus aga tehniline areng on tohutult kiirenenud, võib juba lühikestes ajavahemikkudes märgata olulisi muuteid juhtumestikus, mis edasi kannavad ühiskondlike mõtteid. Kuna aga tehniline edu veel kaugel ei avalda stagneerimise tunnuseid, vaid vastupidiselt üha lisab kiirust, — siis ei ole mitte enam asjatu veidi üksikasjalikumalt silmitseda minevikust ühiskondlike mõtetikkude levitusteguri muuteid, ja püüda sealt leida mõningaid näpunäiteid uuenduvaks tulevikuks, mis meid ründab ikka suurema tempoga.

Kui tehniliselt vaatekohalt käsitada poliitilisi värbimismeetodeid, siis tuleb endale aru anda, et eriti kaugemas minevikus olid põhiliselt erinevad eeldused lokaal- ning suurema maa-ala üld-propaganda meetoditel. Kuna praegu kaugel-liiklemist ja kommunikatsiooni võimaldavad tehnikad on teinud selle vahe võrdlemisi ebaoluliseks, oli see erinevus näiteks antiikajal sellise põhilise tähtsusega, et toleaegse demokraatliku riigivormi piirdumist linnaühiskondadega tuleb suurel määral just sellega seletada.

Nimelt olid Kreekas ja Roomas juba enam kui kahe ja poole aastatuhande eest otse kõrgeima rafineerituseni arenenud igasugused lokaal-propaganda võtted. Meenutagem vaid antiikset retoorikat, mis oskas meie aja demokraatlikkudest poliitikutest palju pateetilisemalt valetada ja tõusis julgesti kaasaja autoritaarsete riigijuhtide häbe-matu lausa-näkkuluiskamise tasemele. Tuletagem meelde protsessioone ja pidustusi, prii söögi-joogi jagamisi ning ähvardusi, millega antiikaja valimiskampaaniad ennetasid meie aja „kõrgemaidki“ saavutusi. Nii individuaalsed kui ka kollektiivsed äraostmised läksid eriti kreeka türannise ja rooma keisrite ajastutel samuti hoogu, nagu nüüdsel „ideaalide“ (= 100 krooni kuus) ajajärgul. Kui veel lisada, et tollelgi ajal oli võimalik süstemaatiline valeinformatsioon valitsuse poolt kontrollitavas ajakirjanduses („acta diurna“), siis näib esimesel pilgul, et paar tühist aastatuhandet sugugi ei eralda sisuliselt tolleaegset ja praegust Ida-Euroopat.

Sellest sisulisest sarnasusest hoolimata on antiikse ja kaasaegse propaganda erinevuseks üks põhiline moment — nimelt vana propaganda juba varem mainitud lokaalsus. Tõsi, küll on Pompei väljakaevamistel ka selles rooma supellinnas avastatud müüridel poliitilisi kihutusplakateid, kuid ometi ei saa veel sellest järeldada, nagu oleks tolleaegne poliitiline värbimine sihtinud mingile ülemaalsele mõjule. Selle tolleaegset võimatust taipasid eriti antiikaja poliitikud, kellel oli demokraatlikkusega tõsi taga; just selle pärast me näeme neid ka suurriigiks paisunud „urbs'is“ järjekindlalt seismas poliitilise otsustamisõiguse piiramise eest emalinnas elanikkonnaga. Oli ju tol ajal ainult niisuguse lokaalse piirdumisega võimalik säilitada rahvahulkade efektiivset osavõttu ühiskonna juhtimisest, kuna poliitiline organiseerumine ei saanud (rooma hiilgavast liiklemisüsteemist hoolimata) tolle aja tehniliste võimaluste tõttu kujuneda laialisemaid maa-alasid haaravaks. Olgu otse öeldud, et seda takistavate tehniliste võimaluste seas mitte esikohal ei olnud liiklemis- ja kommunikatsioonikiirus, vad teadete massilise paljundamise võimalus. Küll saadi tihedalt-kooselavalinnas rahva seas kergesti levitada teateid suuliselt, kui ka müürilehtede ning (hiljem) käsitsi paljundatud diurnalidega, — kuid ülemaalisel hajutatud kodanikkonna poliitiliseks kokkuhaaramiseks oleks olnud vajalik vähemalt trükikunst.

Trükikunsti leiutamine ongi poliitilise propagandatehnika uue ajastu põhjuseks. Paraku on rafineeritud antiikaja ja trükikunsti-tingitud uueaja propagandatehnikate vahel keskaegne mõõnaperiood, kus värbimistechnikad ise suuremalt ei arenenud, küll aga neist üks eriharur elas läbi seniolematu rakendamis-ulatuse. Nimelt kiriklik organisatsioon suutis kokkukõlastatud jutlustajate- ning misjonäride-hulkade läbi mitte ainult ülemaalses, vaid koguni (tolleaegsetes mõõdetes) ülemaailmses ulatuses saavutada hiiglaslikku propagandamõju, mis pani varisema suurima maailmariigi, viis ühed rahvad teiste vastu ristisõdadesse ja vallutas ning allutas pea kõik põhjapoolse maailma troonid.

See oli tunnete apelleeriva, hästi koordineeritud suulise propaganda ja sellisele propagandale järgn. hierarhilise organisatsiooni triumf.

Tõepoolest — ristiusk on huvitaval määral näiteks, millistele psühholoogilistele printsiipidele ehituvad 20. sajandi massihullustused — võrd-

selt kommunism, fašism, natsism ja meie vapsism; — kõik nad haarasid raskustes vaevlevaid ja pettunud inimhulki t u n n e t e kaudu (ja tihti otse mõistust negeerides — natsism!) ja jäädvustasid siis oma mõju hierarhilise võimuvahetuse läbi.

Ometi ei pruugi kristliku kiriku aastatuhandepikkusest püsimisest veel järeldada, et ka uudsetel lunastuspropagandistlikkudel inkvisitsioonirežiimidel on ees sama pikk eluiga. Siin tuleb ikkagi meeles pidada, et kristliku kiriku põhilise kontseptsiooni järgi „tema riik ei olnud siit maailmast“, ja et selle tõttu temal oli raskuste korral alati võimalik taganemistee „f ü ü s i k a s t — m e t a f ü ü s i k a s s e“, milline tagauks aga puudub uudsetel poliitilistel religioonidel. Kuna teatavasti:

„Leicht bei einander wohnen die Gedanken,

Doch hart im Raume stossen sich die Sachen“, —

siis on poliitilisel religioonil kõigest misjonist ja inkvisitsioonist hoolimata väga raske elu siin uudes maailmas, kus leidub nii palju vastuolulisi „asju“, mida ei tule lepitada üksi mõtetes, vaid paratamatult ka ruumis ja ajas.

Küllap see oli üks peamisi põhjusi, miks esimese keskaja lõppedes meeled läksid nii r a t s i o n a l i s t l i k u k s, miks usust pettuti ja hakati abi otsima mõistusest.

Selle suunanihkumise üheks kaasnähteks oli suur leiutus — t r ü k i - k u n s t, ja see omakorda aitas mõjusalt levitada usku mõistusse — muutus m õ i s t u s e misjonärina keskaja apostleid ja munk-jutlustajaid nii fanatismilt kui ka mõjult ületavaks propagandistik.

Kuigi trükikunsti esimestel aastakümnetel nüüd juba tema kandel uuest ellu ärkas antiikaja „acta diurna“ (ka sõna „ž u r n a l“ ← journal ← giornale on võrsunud ladinakeelsest diurnalis'est), oli ajaleht siingi esialgu ainult vähe tähtis poliitiline propagandavahend. Selleasemel tõusis aga keskaja lõppedes ühiskondlike mõtetikkude uue levitustehnikana esikohale — t r ü k i t u d r a a m a t.

Poliitilise raamatu tolleaegne eriline tähtsus jõuab oma kulminatsioonile küll vist reformatsiooniajastul, kus ükski teine värbimisvahend ei küündinud Piibli poliitilise rollini, Lutheri võitlusraamatuteni, Erasmuse foliantideni, Hutteni pamflettideni, Calvini teosteni.

Reformatsiooniajastuga ei kadunud muidugi selle uue propagandavahendi tähtsus. Poliitiline raamat oli veel kogu 17. ja 18. sajandil olulisemaks ideede edasikandjaks. Vabamõtlemise ja vabamajanduse ideestikud viidi maksvusele just vastava raamatukirjanduse vahendusel, ja nii Inglise kui Prantsuse suured revolutsioonid valmistati ette raamatute poolt, mis sagedasti olid trükitud naabermail ja sisse veetud salakaubana.

Uus muutus poliitilises propagandatehnikas tuleb allas liberaalse ajastu saabumisega. Poliitilise raamatukirjanduse osatähtsus langeb tunduvalt 19. sajandil, ja see mõõnaaeg kestab kuni käesoleva sajandi esimeste kümnenditeni, sest raamatu poolt mängitud poliitilise rolli on võtnud üle a j a k i r j a n d u s, mis nüüd saab „seitsmendaks suurriigiks“.

Kahtlemata on ka 19. sajandil valminud väga tähtsaid poliitilisi teoseid. Ometi on nad võrdlemisi vähe mõjunud otseselt raamatuna, seda enam aga ajakirjanduse kaudu populariseeritult. Näiteks üks kõige ula-

tuslikuma mõjuga 19. sajandi poliitiline teos, 1867. aastal esmakordselt avaldatud Karl Marxi „Das Kapital“ saavutas kogu 19. sajandil originaalkeeles ainult 4 trükki, kuid tema kaudset mõju kandis sajandivahetuse aastail üksi Saksamaal juba paljudesse kümnetesse tõusev ajalehtede hulk.

Ajakirjandus mängis esimest rolli ka veel 20. sajandi esimestes poliitilistes suursündmustes.

Veel Lenini kui ka Mussolini propagandavahendite seas oli tähtsaimaks — ajaleht. Alates 19. sajandi 20-dest aastatest võib aga kõikjal läänetsivilisatsiooni edasijõudnumates maades tähele panna ajakirjanduse poliitilise kaalu rapiidset langust.

Kuna Itaalia fašistliku revolutsiooni tegi ajakirjanik Mussolini, on Saksa natsismi juhil juba varjamatu põlgus „ajalehtnikkude“ vastu. Hitler tunneb ennast eeskätt kõnemeheks, ning tema revolutsiooni teevalmistajate seas jäävad tõepoolest ta „Beobachterid“, „Angriffid“ ja „Stürmerid“ kaugemale tagaplaanile massimiitingute —, ja raamatute propagandamõju kõrval. Hitleri „Mein Kampf“, Federi „Brechung der Zinsknechtschaft“, Rosenbergi ja teiste natsistlikkude juhtide teosed, ning terved sarjad selle voolu „teoreetilist“ propagandaliteratuuri levivad nii lühikesel aja jooksul säärestes hulkades, nagu selleks ajaloost ei ole võimalik leida paralleeli, ehk olgu siis, et ainult mõnevõrra juba mainitud reformatsiooniajastust.

Miks sellised muutused?

Kahtlemata on põhjuste seas esikohal tehniline progress. Kuna omal ajal raamatu propagandatähtsuse võimaldas trükikunsti leiutamine, siis trükikunsti täiendumine ja samaaegne kiire levitusaparatuuri areng (raudteed) ning uudistehankimise täiendumine (telegraaf) võimaldas 19. sajandil omakorda ajalehel raamatu tähtsust üle trumbata.

Samuti on kerge leida ka tehnilisi põhjusi viimase kümnendi jooksul toimunud ajakirjanduse poliitilise tähtsuse langusele.

Esmalt on praegu juba vanurite ikka jõudvat „seismendat suurriiki“ ületrumpamas uued ja edukamad konkurentstehnikad. Elav sõna on saanud elektrotehnika arengu läbi enneolematu ulatuse: häälekõvendajad võimaldavad massimiitinguid, millised varem loodus takistas; rihngääling võimaldab kõnemehele ületamatu kiirusega ja levikuraadiusega kogu rahvast mõjustada.

Kahtlemata vajavad aga lugedaoskajad inimesed pärast kui enne nende akustiliste muljete süvendamiseks, täiendamiseks ja seletamiseks nägemismeele kinnitust trükisõna kaudu, sest rõhuva osa inimeste juures annab abstraktseks mõtlemiseks (ja seda on poliitilises mõtestikus paratamatult vähemalt teatav osa) toitu enam visuaalne elamus kui hajuv heli.

Uudse ajakirjanduse tuleviku traagika võib peituda aga selles, et ta kuigi mõjusalt ei suuda anda vajalikku täiendust ringhäälingule ja kõnekoosolekutele. Seni igatahes on ajakirjandus pigemini võistelnud nende akustiliste teadete- ja mõtetelevitajatega paralleel-teel, ja on pakkumas umbes sama, mis elav hääle. Isegi ajakirjanduse stiil ja keel on liginemas hooletule kõnekeelele rohkem kui seda peeti varem sündsaks.

Ometi tuleb endale aru anda, et pikapeale — kui raadiovastuvõtt veel enam levib ja ühtlasi ringhäälingute saatekavad sisuliselt tõusevad — ajakirjanduse mõju võistluses paratamatult jääb tagaplaanile, kui ta seda mõju püüab saavutada vaid samade vahenditega, mis elav sõna. Ainult siis, kui trükisõna annab midagi *m u u d*, ja midagi *e n a m a t* kui raadioaparaadist kostuv hääl — ainult siis võib temal olla tulevikku.

Mitte nii ilma pikemata pole selge, milles see „*e n a m*“ võib ja peab seisma.

Kõigepealt näib küll ilmse erinevusena, et trükitoode on raadiosaatest *k e s t v a m* — seda võib igal ajal uuesti konsulteerida. Kuid ärgem ennast laskem eksitada sellest praegu nii põhilisena näivast vahest: see võib osutada ainult üürikeseks, kui fonografeerimistehnika areneb samas tempos nagu ta seda on teinud viimastel aastatel, kus ta juba lääneeuroopa ärielus on stenografiste kui kutset asunud kahjustama. Ka ajalehe *p i l d i m a t e r j a l* ei eralda teda enam põhiliselt ringhäälingust, sest juba võib näiteks Londonis iga 60-naelase televisioon-aparaadi omanik iga päev näha elavat „*Picture Page'i*“, mis on värskem päevalehtede omast, ja tuhat korda huvitavam.

Kui kõik see juba kehtib ajalehe uudiste- ja följetoni-osade kohta, siis veel suuremalgi määral tema poliitilise propagandatähtsuse suhtes. Siin ei saa tavalise inimese juures lihtne juhtkiri kunagi võistelda poliitilise juhi magneetilise isiksuse elava mõjuga, eriti kui see mõju tema juurde ei tungi mitte ainult häälena, vaid ka (televisiooni läbi) elava pildina. Äärmiselt huvitav on praegusegi, kaugelt veel mitte täieliku televisiooni-aparaadi ees tähele panna, kuidas inimesed oma koduse ekraani ees tühise esineja puhul suhtuvad temasse palju kriitilisemalt kui osa võttes avalikust efekandest, — kuid kuidas neisse ka palju sügavamalt mõjub suure vaimse isiku (näilikult otse) vahenditu esinemine.

Siin ei saa ajaleht võita päliskaudsusega võisteldes. Juba praegu, veel ilma (televisiooni-taolise) tõsise võistlejata, on juba ajakirjandus ise oma poliitilist rolli asunud õõnestama selle *p ä ä l i s k a u d i s t u m i s e g a*, milleks teda on meelitanud tehniline progress.

Kuna me vahepeal ruffasime ette, osalt juba poliitilise propaganda arengu tulevikuperspektiividesse, siis viimane probleem on kahjuks liigagi tänapäevane. Tehnilise edu läbi on saanud võimalikuks ajalehe *k a u s t a* paisutamine nii suureks, et lugeja sellest paratamatult ainult väikese osa saab läbi lugeda, kui ta just pole kutseline lehelugeja. Ühtlasi on eriti suurlinnades ajalehe *i l m u m i s s a g e d u s* äärmiselt tihedaks tehtud ja et seda lugejale vajalikuks teha, ei korda uus väljaanne enam pikemalt eelmise teateid. Selletõttu peab suurlinlane ostma päevas kaks kuni kolm korda ajalehte, kui ta jooksvatest sündmustest tahab osa võtta. Kuna säärase tempo juures lugeja saab mahti lehes vaevu oma eri-huviala jälgimiseks, on kõik ülejäänud talle tarbetuks ballastiks. Lugeja poolt ajalehele antud väärtushinnangu tabavaks karakteristikaks on Lääne-Euroopa suurlinnade tänavaraudteel loetud lehtedega ülepuistatud vagunipõrandad: loetud lehte ei võeta isegi koju kaasa, vaid visatakse ta lihsalt maha. Siin on ajakirjandus küll veel inimhulgale

vitaalseks vajaduseks, kuid temast ei otsita ega võeta midagi väärtuslikku ei pähe ega südamesse.

Arusaadavalt on niisugustes oludes ajalehe „juhtkirjal“ õige vähe juhtivat mõju, isegi kui see juhtkiri oleks kirjutatud väga veenvalt. Sellest on muidugi žurnalistlikult „edasijõudnud“ maades küllalt aru saadud, ja vastavalt oma taktikat muudetud. „Juhtkiri“ on saanud vaid toimetuse esoteeriliseks kommentaariks, mida huvi ja tähelepanuga jälgivad küll teised ajalehed ning kutselised poliitikud, mitte niivõrd aga vastava lehe lai lugejaskond. Kui aga (selline moodne) ajaleht, omades teatava maailmavaatelise või ärilise seisukoha, püüab tõsiselt mõjustada oma lugejaid, siis ei tee ta seda erikirjutiste kaudu, vaid pigemini „värvi“ teateid ja teisi näilikut objektivseid artikleid.

Muidugi on see lausa rõõvmajandus, mida säärane „moodne“ ajakirjandus toimib lugeja usalduse arvel. Tagajärjeks on juba praegu, et lugeja poolt ajalehele antud „moraalne krediit“ näitab terava kriisi tunnuseid: ka lihtsameelne lugeja ei võta enam praegu ajalehe teadet puhta kullana.

Muidugi arvestab ka seda „moodne“ žurnalist. Kuigi ta teab, et tema „värvitud“ teateid (ja selliste, hullutamiseks karjutud „huntide“ pärast ka päris tõsiseid „hundi“-hüüde) ei võeta lugeja poolt täiesti tõsiselt, — ometi ta arvestab seda, et midagi sellest tema poolt serveeritust jääb siiski lugejale „külge“. Kas või kahtluse varigi.

Kui ka see nii oleks, vaevalt aitavad need „varjud“ tõsta usaldust ajalehe sisu vastu. Pigemini on selle hilisemaks tagajärjeks siiski lugeja nihilistliku ellusuhtumise süvenemine. Sellise nihilistliku lugejaskonna puhul aga ajalehel ei saa olla poliitilist kaalu.

Et siiski maksta panna oma mõju kõigil eelmainitud põhjustel indiferentselt disponeeritud lugejaskonnale, et isegi uudse elu ruttavas tempos tõntsiks kiirustatud inimhulkadele „huvitav“ olla, — seks on ajakirjandus viimase mõnekümne aasta jooksul oma stiili teritanud, on „amerikaniseerunud“.

See ajakirjanduse „amerikaniseerumine“ saavutas algul muidugi teatavaid tagajärgi; kuid pikapeale osutus see võrdseks stimuleerivate droogide efektile — algul erutab küll, kuid hiljem tulevad reaktsiooninähted. Süveneb lugejaskonna umbusk lehe sisu tõepärasuse vastu ja väheneb seega ka tema poliitiline tähtsus.

Vististi on selles (nüüd ikka enam ilmsiks tulevas) tagajärjes rohkem süüdi moodsalt-„ameerikaliku“ ajakirjanduse kõmuline stiil, kui kõmu kui säärane. Kahtlemata on ajakirjandus alati — juba esimestest „giornale'idest“, „gazette'idest“ ja „relation'idest“ saadik — tühja kõmu taga ajanud, kuid vähemalt ajakirjanduse poliitilise tähtsuse kulminatsioonijastul oli see kõmu varjatud soliidse ja usaldustäratava stiili katte alla. Ameerikalik, ülepingutatud löök-stiil on aga nüüd kõmu tühisuse alasti lugeja ette seadnud ja seega enda kui tõsise poliitilise propagandarelva võimatuks teinud. Nagu öeldud, tarvitab lugeja sellist ajakirjandust küll hääl meelil stimuleeriva vahendina, kuid ta ei usu teda enam kaugeltki. Sellest tulebki, et sagedasti just kõige loetavamad lehed on oma maa poliitiliselt kõige tähtsusetumad organid.

Kõigi nende muude momentide kõrval ei saa ajakirjanduse poliitilise tähtsuse languse ühe põhjusena jätta mainimata — liberalismi langust. Oli ju ajakirjanduse poliitiline kulminatsiooniperiood identne liberalistliku ajastuga. Sai ju see kulminatsiooniperiood tekkidagi alles liberaalse mentaliteedi ja liberaalse ajakirjanduse-korra tagajärjel.

Trükivabaduse tunduv tagasimineku ja valitsusvõimu tugevnenud püüdlus mõttevabadust mitte ainult piirata, vaid ka ajakirjandust järjekindlamalt enda teenistusse rakendada: need on kahtlemata mõjunud kaasa ajakirjanduse poliitilise kaalu vähenemiseks lugejaskonnas. Kuigi mainitud nähted veel pole õnneks kogu maailmas üldised, mõjuvad nad uudse maailma väiksuse juures ometi omal alal umbes sama laialiselt, nagu kõikide maade majanduselule mõjub juba krahh üksiku riigi majanduselul.

Võib-olla imestatakse, et siin alles pärast ajakirjanduse mõju tagasimineku tehnilisemat laadi põhjuste käsitlemist mainitakse sellist esmäähtsuslikku sotsiaalset ja poliitilist momenti, nagu seda on liberalistliku mentaliteedi ja riigikorra nõrgenemine. Ometi sünnib see teadlikult, sest nende ridade kirjutaja ei tea, kas ajakirjanduse poliitilise tähtsuse languse põhjuseks on rohkem liberalismi langus või on liberalismi langus rohkem sõltuv ajakirjanduse poliitilise tähtsuse langusest. Igatahes ei saa aga eitada mõlemate alanevate kurvide omavahelist seost. Ka võib päris kindlalt konstateerida fakti, et liberalistliku süsteemi täielik asendumine autoritaarse korraga viib vastavas riigis ajakirjanduse poliitilise tähtsuse päris nulli ligidale: **t a s a l ü l i t a t u d** ajakirjandust ei usu ühiskondlikkudes asjades enam ükski arenenud inimene, ning ühtlasi (nagu osutavad näiteks Saksa kogemused) ei taha teda paljud enam lugedagi.

Kõige õeldu järgi võime kokkuvõtteks konstateerida esmalt, et **ajakirjandus on viimasel ajal** (nähtavasti väga mitmesuguste tehniliste, ajakirjanduslikult-sisuliste ja poliitilis-sotsiaalsete momentide kokkulangemise tõttu) **palju kaotanud oma poliitilisest tähtsusest**, ja et teiseks ka **tehnilised tulevikuperspektiivid** (ringhääling ja televisioon) **ei ole soodsad ajakirjanduse poliitilise rolli väljavaadetele.**

Kahtlemata on ajalehtedel enda poliitilise kaalu suurendamiseks veel võimalik mõndagi teha. Ometi on ajakirjandusele isegi lugejate poliitilise usalduse tagasivõtmine õige keeruline probleem, sest umbusalduse mürk ei ole mitte ainult laialt levinud, vaid on iseloomult ka üldistav — vahettegematult umbusaldatakse kõiki ja igauhte. Sellest olukorrast väljarabelemine on üksikule lehele võimatu juba võistlejate valvsuse tõttu, kui mitte seda katset ei kannu mingi tõesti jõuline poliitiline liikumine. Kuid et siingi ähvardab kujuneda nõiarering, seda tõestavad kõik äsjased ligemad ja kaugemad näited. **K o g u** ajakirjandust usaldustpälvivaks ümber suunata saab aga muidugi vaevalt keegi peale riigivõimu; kui aga see just pole platooniliste filosoofide käes, siis tuleb kõlbelisest „ümberlülitusest“ tegeliku teostamise juures vaevalt välja midagi muud, kui ainult poliitiline „tasalülitus“, mis muidugi ei võida ega palvi usaldust.

Muidugi ei tule sellest nii aru saada, nagu kuulutaksime meie ajakirjandusele kadu. Ümberpöörduvalt — tema levik ja majanduslik tähtsus võib veelgi tõusta, kuid tema poliitilise kaalu suhtes tuleb paratamatult olla seisukohal, et see kaldub languse poole. Et ta aga „mõnevõrra teguriks“ jääb, selle vastu muidugi ei taheta väielda. Igatahes endiselt aga ei saa meie ajakirjanduse poliitilisele osale panna ligemas tulevikus väga suuri lootusi. Kuid nende negatiivsete arutluste järgi peaks nüüd olema õigus küsida: milline on siis see kaasajale sobiv ühiskondlikkude mõtetsikkude levitustegur?

Ei saa vist olla suurt kahtlust, et uute tehniliste leiutuste tõttu elav sõna (ja varsti ka elav pilt) on tõusmas tähtsamate poliitiliste propagandavahendite esiritta.

Ometi sobivad need tehnikad eeskätt aktuaalsete elamuste andmiseks, milliste süvendamiseks aga on vaja täiendavaid meetodeid. Et poliitilist veenet tõesti sügavale istutada, on paratamatult vajalik sellist veenet põhjendavaid kaalutlusi veel esitada ülevaatlikul ja veenval viisil. Kui juba esimeste poliitiliste stiimulite andjaks on selline üliaktuaalne tehnika nagu elav sõna, siis selle täiendavaks väljakujundajaks on vaja konstantseid vahendeid. Seni sobivamat selletaolist ei ole avastatud kui seda on raamat, poliitiline raamat.

Võib-olla arusaamatuste vältimiseks on siinkohal soovitav selgitada, mida me siin nimetame „raamatuks“. Et see tingimata ei pruugi olla foliant, tohiks olla pikematagi selge. Just ümberpöörduvalt on võimalik, et parima propagandistliku tagajärjega poliitiliseks raamatuks osutub väga väikene brošüür. „Poliitiliseks raamatuks“ nimetame siin üldiselt poliitilise teema igat tõsisemat käsitlust, mis ulatub üle žurnalistliku artikli raamide, olgu see trükitoode siis tehniliselt esitatud ükskõik millisena. Isegi ajakiri, mis probleemide kallale asub küllaldase põhjalikkusega, ei ole kaugel „raamatu“ sellisest mõistest. — Üldse ajakiri, kui teda vaadelda ainult poliitilise propaganda instrumendina, seisab ajalehe ja raamatu vahepeal, kusjuures osa ajakirju rohkem ühte, ja teine osa teise liiki kuulub. Seepärast pole meil mõtet siin pikemalt käsitleda ajakirja probleeme.

Poliitiliste raamatute peamiste ülesannete seas forkavad silma kahe sugused: informatiivsed ja ideoloogilised. Paraku vähesed ideoloogilised käsitlused loobuvad teat. informatsioone esitamast (kui nad ei ole lihtsalt kuivad programmid), ja ümberpöörduvalt — pea iga poliitiline informatsioon on ka kuidagi ideoloogiliselt tingitud (kui ta ei ole lihtne statistika — ja kas mitte siiski?). — Ometi on märgatav vahe, kas üks poliitiline raamat on eeskätt teat. maailmavaate või doktriini selgitaja, või aga tahab ta tuua teateid, mis muidugi oleksid teat. maailmavaatele sobivad. On selge, et ühe mõttevoolu poliitiline kirjavara pole füüsiliselt, kui mõlemad ülesanded ei ole täidetud. Mõlemasuunaline, kergesti kättesaadav ja kergesti mõistetav kirjandus kujuneb aga võrratuks ning püsivaks kasuks ühe poliitilise voolu eluvõitlusele.

Esimesi parteisid, kes seda taipasid, olid sotsialistid. Kuid nende poliitiline kirjavara tuli varem, kui elava sõna tehnilised levitushendid oleksid pakkunud vajalikku aktuaalset täiendust ja elustust sel-

tele meetodile. Teiseks oli sotsialistlikul kirjandusel laialdasema propagandamõju saavutamiseks pahahti liiga kitsaks-tegev poleemiline maik — tuletagem vaid meelde, kui paljud näit. Engels'i, Kautzky, Lenin'i teoseid on juba pealkirjaski poleemilised: „Anti...“

Osavalt, ja tehniliste võimaluste seisukohalt õigel ajal, tulid välja saksa natsid oma (sisuliselt otse skandaalselt tühise) poliitilise literatuuriga. Nende kirjandusest on osa ideoloogilised „kapitaal-teosed“ (halvad memuaar-kõited à la Hitleri „Mein Kampf“ ja Röhmi „Geschichte eines Hochverrätters“, või aga üldine fantastiline loba nagu Rosenbergi „Grundlagen“ ja Moeller v. d. Brucki segane jutt). Leviku poolest olulisemaski olid aga mõned brošüüride-seeriad nagu „Nazionalsozialistische Bibliothek“ oma mitmekümne vihuga kümne- ja isegi saja-tuhandelistes tiraažides. Natside raamatutest on üldse juba terve rida tõusnud sajatuhandelistesse, ja Hitleri raamat koguni miljoni- listesse tiraažidesse. Muide mitmed kõige menukamad võimuletuleku- eelsed raamatud on praegu põlu all — osalt autori isikust (näit. Röhmi) ja osalt õpetusest (Gottfried Federi „Brechung der Zinsknechtschaft“) tingitud põhjustel. Igatahes on natsliku partei poliitiline kirjavara näi- teks, kui mada la intellektuaalse taseme ga hästiorgani- seeritud kirjastusasutus võib ajuti teha suurt äri nii rahalises kui ka poliiti- lises mõttes.

Kõige suurem eksperiment poliitilise raamatukirjanduse alal ei ole veel poolteist aastat vana, kuid on juba saavutanud erakordse menu. Selle eksperimendi on teinud Inglismaal üks pahempoolne kirjastaja, Victor Gollancz, ja tema eksperimendi nimi on „The Left Book Club“ — Pahempoolne Raamatuklubi.

„Left Book Club'i“ idee tekkis umbes kaks aastat tagasi inglise pahempoolsetel tegelastel; see idee seisis suurema ostjate-hulga organi- seerimises, kes kohustaksid teat. aja jooksul järjekindlalt iga kuu ühe poliitilise raamatu ostma, millise kohustuse eest nad saaksid selle raamatu alandatud hinnaga. Idee teostamiseks peetud läbirääkimistel polnud aga ükski kirjastus peale Victor Gollanczi nõus oma äsjailmunud raama- tuid nii odavalt L. B. C.-le andma, nagu see seda soovis. Sellepeale võttis Victor Gollancz asja enda kätte, ja nõustus igakuist raamatut klubi- liikmetele andma 2/6 (umbes 2 krooni 25 senti) suuruse kuumaksu eest, kusjuures raamatud on täiesti värsked teosed, mis lähevad samal kuul tavalisele müügile 5/ — kuni 12/6 eest.

Niisuguseid soodsaid tingimusi oli võimalik teha muuseas selle- pärast, et Inglismaal raamatuturg tahab ainult köidetud teoseid, ning selle tõttu tavalise raamatu hind on võrdlemisi kõrge. Teiseks tuleb kir- jastajal tõsisema sisuga raamatu esimese väljaande hinda paratamatult õige kõrgelt kalkuleerida juba müügiväljavaadete ebakindluse tõttu.

L. B. C.-ga on need mõlemad punktid raamatu hinda alandavalt lahendanud. Klubiliikmed saavad oma eksemplarid küll sisuliselt origi- naalkujul, kuid lihtsamalt brošeeritud. Teiseks klubi liikmete arv ise juba garanteerib raamatule teatava leviku, mis võimaldab sellele kirjastuse kalkulatsiooni võetud hulgale anda raamatut odavmüügi hindadega. Muide viimane punkt — klubiliikmete arv — tõi üllatuse nii

Gollanczile kui ka kogu Inglismaale. Nimelt tõusis alles 1936. aasta juunikuus esimese „kuu-raamatu“ väljalasknud **L. B. C.** liikmete arv oma esimeseks aastapäevaks üle 45.000. Praegu on liikmete arv ligi 50 tuhat.

Säärane pahempoolse raamatuklubi suur liikmeskond võimaldab juba vastavasuunalise poliitilise kirjanduse järjekindlat arendamist, võimaldab eriraamatute kirjutamist ja võimaldab hiljem vast. raamatuid soodsalt levitada ka kaugemale klubi liikmeskonnast. Klubi raamatu-valikut teostab kolmeliikmeline toimkond, kuhu kuulub pääle kirjastaja veel Londoni ülikooli kuulus poliitiliste teaduste professor Harold Laski ja John Strachey. Mis puutub seni ilmunud 14 raamatu sisusse, siis valgustavad suurelt osalt fašistlikku ja natsistlikku hädaohtu, ja teiselt poolt sotsialismi ajalugu, teooriat ja praktikat. Mitmed teosed on ajaloolised käsiraamatud, mis aitavad vähese haridusega inimesele kaasaegseid sündmusi paremini mõista, paraku pahempoolset vaatekohalt.

L. B. C. tekitas kohe pärast asutamist erakordselt elavat opositsiooni, mis teda aga tegi veelgi populaarsemaks. Opositsioonis olid esmalt muidugi kodanlised ringkonnad; siis aga ka mitmed kirjastajad, kes varem olid **L. B. C.**-le kaasaatgemises kõhelnud, kellelt aga nüüd Gollancz oli nina alt võtnud ära hiiglaäri; ja lõpeks tõmbusid opositsiooni mitmed pahempoolsed tegelased, kes klubist ja selle raamatuvaliku komisjonist kardavad kogu briti sotsialistliku kirjanduse tsensuuri kujunavat, sest sellise organisatsiooni mõjul väheneb muidugi väljaspool **L. B. C.** ilmuva pahempoolse kirjanduse levik, nii et Gollancz võib varsti kujuneda monopolistiks.

Need asjaolud on mõnevõrra illustratsiooniks poliitilise raamatukirjanduse väljaandmisega seotud problemaatikale, kuid nad kuidagi ei suuda tumestada selle näite varal tõestatud fakti, et **poliitilisel raamatu-kirjandusel on praegusajal soodsam pind ja suurem tähtsus kui vaevalt kunagi varem.**

L. B. C. annab oma liikmetele, — kelle ainus majanduslik kohustus on 6 kuu jooksul iga kuu osta üks raamatuvaliku-komisjoni poolt määratav teos 2/6 eest (kusjuures mingit muud liikmemaksu ei ole), — veel terve rida muid soodustusi. Iga liige saab maksuta kuukirja „**The Left News**“ ning võib osta vähem kui poole hinnaga Gollanczi kirjastusel ilmunud poliitilisi teoseid. Edasi on **L. B. C.** korraldanud hulk lokaalgruppe, mis käivad koos diskussioonideks klubi kuu-raamatu üle, kui ka mitmesugusteks muudeks harrastusteks: on juba tekkinud **L. B. C.** teatri-liit, muusikaorganisatsioon, kinorühm. Samuti on **L. B. C.** korraldanud mitu suurkonverentsi ja rida poliitilisi „nädalalõpu-koole“. Kõik see tüürib sinnapoole, et **L. B. C.** liikmetest koolitada väga teadlikku de poliitiliste lõõgi-inimeste kaadrit, millise kiiresti laieneva rühma ees tunneb juba sotsialistlik parteigi rahutust. Ja õigusega, sest näiteks selleaastases Londoni 1. mai rongkäigus oli **L. B. C.** juba üks kõige suurem ja väga iseteadvalt omaette esinev üksus.

Pahempoolse raamatuklubi laviinitaoline suurenemine tekitas ka briti parempoolsetes ringkondades soovi sama vahendi äraproovimiseks. Sir Austen Chamberlain'i, sir Samuel Hoare'i, lord Hali-

fax'i j. t. konservatiivsete juhtide patronaadi all asutati Londonis käesoleva aasta alguses „**The Right Book Club**” — Parempoolne Raamatuklubi, mis oma esimese raamatuvallikuga tuli välja k. a. märtsis. Parempoolse Raamatuklubi organisatsiooni-põhimõtted on laenatud L. B. C.-lt, ainult on liikmeksastumise minimaalmäära alandatud 4 kuu peale.

Kuigi R. B. C. juba oma olemasolu esimeste kuude jooksul sai ühe õige haleda sissekukkumise osaliseks (nimelt valis see üli-konservatiivne klubi oma maikuu raamatuks Geoff. Dennis'e „Coronation Commentary”, millise teose suhtes aga Windsori hertsog tõstis laimukaebuse, ja milline raamat sellepärast tuli kirjastuse poolt ära korjamisele), on temagi liikmeskond õige jõudsasti kasvanud. Viimaste teadete järgi on temal juba üle 10 tuhande liikme — jällegi tunnistus, kui eluline on praegu poliitiline propaganda raamatu kaudu.

Inglismaal on muide kommunistidki andmas raamatutaolisi brošüüre, milliseid müüakse odavalt (ajalehe hinna eest). Selliseid pamflette ilmub praegu briti kommunistidel tervelt 6 sarja korraga, enamikus autori nimega ja osalt võrdlemisi kõrge intellektuaalse tasemega.

Inglise sellised poliitilise raamatu levitamise keskused on täiesti uued nähted. Ja eriti võib alles pooleaastase R. B. C.-le arvata senisest veel palju suuremat menu. Ka L. B. C. hiiglas kasv pole veel kaugeltki peatunud. Nii on poliitilise raamatu võidukäik Inglismaal alles alanud, sest kõnelemata eelmainitud „raamatuklubide” uudsusest, on Inglismaal üldse just viimastel aastatel olnud erakordne menu üksikutelgi poliitilistel teostel. Nimetagem vaid ühte elavat ülevaadet praegustest poliitilistest isikutest ja vooludest — John Gunther'i „Inside Europe”, — milline ühe aasta jooksul saavutas üksi Inglismaal tervelt 20 trükki!

Et just Inglismaal kõige pealt niisuguses suures ulatuses poliitilise raamatu uudne levik aset leidis, on mõistefav juba üksi selle tõttu, et seal poliitilise kirjanduse hindamiseks oli valmistatud soodus alus õige laiade ringkondade kõrge poliitilise hariduse läbi, millise muide suurel määral oli valmistanud briti valitsuse ametlikkude poliitiliste väljaannete kõrgeväärtuslikkus ja õige suur levik.

Nimelt ei ole briti valitsustel mitte ainult kombeks perioodiliselt avaldada aruandeid, „sinside raamatud”, ja eriti välispoliitiliste sündmuste fäpset käiku teha niiviisi teatavaks, vaid „His Majesty's Stationary Office” trükib tervelt 13 ametlikku perioodilist publikatsiooni alates hoovkonna „London Gazette”iga ja ministeeriumide teatajatega, ning lõpetades põllumajanduslikkude ja ehitusajanduslikkude ajakirjadega. Ametlikke, väga objektiivseid ülevaateid ilmub ka igasuguste sise- ja sotsiaalpoliitiliste küsimuste kohta nagu näiteks streikide puhul uurimiskohtute täielikud materjalid jne.

Niisugune tooresmaterjal on kahtlemata kõige paremaks harjutusmaterjaliks kodaniku objektiivse mõtlemisoskuse kujundamisel, kui neid materjalikogusid ainult ostetak ja loetak. Imelikul kombel loetakse neid Inglismaal tõepoolest õige laiaades hulkades, ja vististi peitub selles üks briti poliitilise küpsuse põhjusi.

Igatahes tõsise poliitilise kirjanduse olemasolu, ja huvi selle vastu näib olevat kõige suuremaks kindlustuseks, et poliitilisi mõtestikke mitte seedimatult laiali ei sõtkuta, vaid neisse suudetakse suhtuda kriitika ja süvenemisega. Mida elavamaks ja kiiremaks aga läheb ka laiadele ringkondadele poliitiline aktualiteet juba tehnilise arengu tagajärjel, seda vajalikumaks saab kodanikkude kriitilise eraldusvõime arenemine. Sellepärast uudsete, tempotlisandavate poliitiliste propaganda-meetodite esilekerkimine üha enam teeb vajalikuks ühiskondlikkude mõtestikkude kõige konservatiivsema levitusteguri tarvituselevõtu laiendamise.

SOCIOLOGUS

Juristide missioon

Õigus on see riikliku ja ühiskondliku elu alus ja paratamatu tingimus, mis loob võimaluse nii kultuuri kui ka üksiku isiku arenemiseks ja täiendamiseks. Ainult õiguskorraga garanteeritud sisemine ja väline julgeolek, isiku ja riigi õiguste määratlus ja normide täitmine loovad usu ja austuse õigusesse. Vaid sel viisil on võimalik ühiskondlik elu, elu millel on sisu ja aadete rikkust, ja mis annab impulsse nii teaduslikuks kui praktiliseks teotsemiseks. Ajaloos on palju näiteid sellest, et riikliku ja õigusliku korra langus on toonud endaga ka kultuuri languse ning loonud pinna madalamate instinktide arenemiseks. Vaevalt ükski õiguskord saab rahuldada kõigi õiglustunnet, või teha kõiki õnnelikuks. Küll aga võib öelda, et õiguskorda säätivate normidega on tahetud fikseerida vastava ühiskondliku grupi üldisi õiguslikke ja eetilisi arusaamisi, millest kinnipidamine on paratamatu alus selleks, et kultuuriline ühiskond üldse saaks eksisteerida.

Kaasaja tsiviliseeritud riigid baseeruvad eranditult õigusriigi ideoloogial. Õigusriigi olemasolu eeldab kehtivate õigusnormide kohast käitumist. See on õigusriigi mõiste absoluutne nõue, sest õigusriigis seovad õigusnormid ka kõrgemaid riigiorganeid, see tähendab ka konstitutsiooniliste normide väljajaid. Ilma selle nõude täitmata võib riik olla õigusriik küll seaduse tekstide järgi, mitte aga tegelikult. Sellise nõude täitmisel eksisteerib õigusriik ka tegelikult ja on mõeldav ühiselu stabiilsus, ning loodud tunne, et õiguslik kord on tõesti midagi kindlat ja loogilist, millele võib toetuda.

Ent eriti viimase ajastu diktatuuririikides, kui ka samuti formaaldemokraatias, on mõningad valitsejad hakanud taas asendama õigust võimuga, kõigutades rahva usku õiguskorrasse. Sellised valitsejad on alati leidnud ka teatavate juristide seas isikuid, kes on lahkelt valmis olnud nende tegevust juriidiliselt õigustama ja põhjendama, lähtudes „tegeliku elu poliitilistest vajadustest“. Nad, kas äraelamise või karjääri huvides, on hakanud õigusnorme „tõlgendama“ nii, nagu seda tingib eesmärgile jõudmine. Sealjuures otstarbekohasusele toetumise kõrval on püütud neile fakistuseks-olevaid norme ümber tõlgendada ka eba-

loogiliste ja seadustekstidest nopitud üksikutele sõnadele rajatud väidete-
tega. Eesmärke saavutatakse ka nii, et terminoloogiliselt samaseid, kuid
sisult hoopis erinevaid mõisteid püütakse identifitseerida.

Selle tagajärjena on praksises rida juhtumeid, kus lühiajaliste vahe-
aegade järele üht ja sama küsimust samas olukorras „tõlgendatakse“
diametraalselt erinevalt, kattes seda, kas kitsendava või laiendava tõl-
gendamise tähendusega. Olgugi et toodud viisidel tõlgendamisel pole
midagi ühist juriidilise tõlgendamisega ega juriidilise mõtlemisega, on
hakatud seltskonnas siiski üldistavalt tegema juristide kohta alaväärista-
vaid märkusi. Rahva hulgas kuuleme pahatühti viipeid juristidele kui
isikutele, kes on võimelised rääkima musta valgeks ja vastupidi. Näib,
et juristides hakatakse nägema isikuid, kes on võimelised kõige-
osavate võtete kaudu on kasvõi vägivalllaaktile võimelised andma
õiguspärasuse oreooli.

Sellised üldistavad ütlused on väärad ja eeldavad ütlejas võhikut,
kes ei mõista eristada juriidilisele mõtlemisele võõraid mõtlemisviise. Ei
eristata õigusnormidele toetuvast juristist tegeliku elu poliitilisest vajadu-
sest lähtujat poliitikut. Unustatakse, et juriidiliselt mõtlevat juristi ei või
alavääristada veel see, kui juristi sildi all teostatakse juriidilisele alale
vääri toiminguid. Analoogiliselt: ei või õigusnorme eitada seepärast, et
neid on rakendatud omavoliliselt või vääralt. See oleks sama, kui eitada
näiteks kunsti seepärast, et mõningad levitavad kunsti nime all porno-
graafilisi kujutusi. On selge, et juristi ülesannete suur idee ei ole süüdi
selles, et leidub üksikuid, kes kasutavad juristi nime otstarbeiks, millel
pole midagi ühist ta tõeliste ülesannetega.

Eelkõige igaüks, kes esineb juristina, peab olema teadlik, et ta nor-
mide rakendamise tõlgendamisega peaks sisendama lugupidamist ja
usku õiguskorra stabiilsusele näidates, et õigus pole abinõu e b a -
õ i g u s p ä r a s t e käitumiste õigustamiseks, vaid selleks, et selle abil
selgitada, kuidas p e a b käituma, et see oleks õiguspärane. Sealjuures
peab silmas pidama, et juristi ühiskondliku elu mitmekesisest ülesanne-
test õigusliku korra kindlustamise missioon eeldab, et ta avalikus tegevus-
ses ilmneks j ä r j e k i n d l u s.

Jurist ei saagi teisiti käituda, kui ta peab silmas juriidilise mõtlemise
põhilisemaid reegleid. Ka õigusteadus on rajatud samavõrdselt kindlaile
reegleile nagu teisedki teadused, näiteks loodusteadus. Erinevus on
selles, et õigusteaduse omapäraseks objektiks on abstraktsed õigusnor-
mid, nii nagu nad antud on. Teoreetiline jurist saab ikkagi ainult neist
lähtuda ning peab neist loodavad mõisted kokku kõlastama ja looma
s ü s t e e m i, kus iga mõiste omaks kindlapiirilist sisu. Sellise süsteemi-
nõude teostamine takistaks seaduse erinevat tõlgendamist igakordse
vajaduse järgi.

Kontseptsioonide loomisel saab jurist aluseks võtta ikkagi vaid
k e h t i v a i d õigusnorme, ning neist loodud mõistetega analüüsida
nii positiivset õigust kui konkreetseid juhtumeid. Ei ole aga sellel
midagi ühist juriidilise mõtlemisega, kui luuakse alus „tegeliku elu“ vaja-
dusest ja sellega sisustatakse õigusnorme või kui normi rakendajad põh-
jendavad õiguspärasust seaduste motiividega või „seadusandja tahtega“.

Edasi tagab juristile järjekindluse see viis, millega luuakse teoreetilisi mõisteid. Iga probleemistiku käsitlemises on juristile tähtis see metodoloogiline lähtekoht, millega püütakse seletada vastavat küsimust. Selle, metodoloogilise aluse, õigest valikust sõltub esitatavate vastuste teaduslik väärtus. Ei ole käesoleva artikli ülesanne lähemalt peatuda selliste küsimuste juures. Küll aga peab tähendama, et järjekindluse tagavad süstematiseeritud üldmõisted, mis on sobivad ajas ja ruumis. Omades sellised teoreetilised üldmõisted, mis sobivad kõikjal, mitte ainult vastava maa positiivsele õigusele, siis võib öelda, et sellisele juristile on rajatud sirgjooneline tee, tee millest ta võib kalduda vaid nende mõistete ebakonsekventsusel või vigasel rakendamisel.

Lõpuks, kui jurist peab silmas normistikkude kehtejõulist jõuastmestikkude sellega, et ta lähtub kõrgema-jõulistest normidest ja nende alusel sisutab madalamaastme normistikke, siis garanteerib see omakorda vastuokstuste mittekimise loodavate mõistete vahel ¹⁾.

Toodud üldiseist reegleistki peaks nähtuma, et neile rajaneval juriidilises mõtlemises ja tõlgendamises ei ole mõeldav vastuolude tekkimine ja ühele ja samale juhule kahesuguste lahenduste andmine. Sellise vastuoluliste lahendusteni võivad jõuda pealiskaudselt ja lingvistlikult kaasusi lahendavad juristid, kes pahatihti eksivad ka normistikkude deklaratiivsesse lausesse. Teoreetilise alusega jurist, kes aga veatult rakendab kõikjal sobivaid teoreetilisi printsiipe, ei saa kunagi selleni jõuda.

Uhes õigusnormistiku evolutsiooniga teeb evolutsiooni kaasa dogmaatik, samal ajal kui teoreetilised mõisted jäävad püsima, sest nagu öeldud, need peavad olema sellised, mis sobiks ajas ja ruumis.

Eesöeldust oleks ekslik arvata, et jurist peab tegelema vaid õigusnormidega ega võiks tegelda õiguspoliitikaga, või et õiguspoliitiline vaatlus ei olegi juristi ülesanne. Vastuoksa — see on paratamatu juba õigusliku elu evolutsiooni huvides, rääkimata sellest, et teoreetilise haridusega juristi on selleks otseselt vaja. Kui jurist-teoreetik annab teoreetilisi üldmõisteid, ja dogmaatik analüüsib selle alusel positiivset õigust, siis jurist-poliitik vaatleb, kuidas peaks ja oleks võimalik õigusnormidega lahendada üht või teist eesmärki või muutunud olukorda. Ta lähtub sihist ja vahendist, ning arvestades otstarbekohasuse-printsiipi, loob endale ise mingi ideaalkuju, mis on mõeldav kehtivas õiguses vaid de lege ferenda. Kuid nende poliitiliste ideede sissetoomine kehtivasse õigusesse pole mõeldav „tõlgendamise“ teel, vaid vastavalt kehtivas õiguses ettenähtud kompetentse organi poolt, vastavalt sätitud vormis ja protseduuris. Õiguspoliitiline vaatleja, kes loonud ideelise kuju või instituudi, peab selle realiseerimiseks kehtivasse õigusesse käima paratamatult seda teed. Selles õigusriigi suurim kindlus

¹⁾ Muuseas, sellise teoreetilise nõude rakendamiseks meie kehtiva õiguse süsteemile on antud paratamatu eeskiri Põhiseadusega. Vt. PS § 3: „Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui põhiseaduse või põhiseaduse alusel antud seaduste põhjal,“ ja PS-e ms-e § 86: „Põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu, Riigivanema, valitsusasutuste ja kohtute tegevuses“.

seisabki, et iga uue ühiskondliku elu korraldava normi loomine on võimalik vaid õiguspärasel teel.

Siiski, nagu eespool märkisime, on seda õigusteaduse elementaarsemat nõuet unustatud isikute poolt, kes väidavad, et poliitilised vajadused õigustavad õigusnormidest möödaminemist. Selliste väidetega ei muudeta ühtki käitumist õiguspäraseks, sest poliitiku poolt loodud idee pole veel norm, mis muudaks õigusnorme, vaid ta on ikkagi idee *d e l e g e f e r e n d a*.

Vastupidisel juhul oleks meil tegu mõtlemisega, mis on kaugel juriidilise mõtlemise eeskirjadest, ning vaevalt selliselt mõtleja väärib juristi nime. See tähendaks ju lahtütlemist nii õigusriigist kui õiguspärasusest. Ühtlasi asutakse sellega teele, millel pole midagi ühist juristi sirgjoonelisusega, küll aga võib sellega kiiresti jõuda anarhiani. Samuti kaoks üldse mõtte luua õigusnorme, kui neid võiks igaüks rikkuda või teisiti tõlgendada poliitilistele vajadustele toetudes. Iga mees vabandaks sel juhul oma ebaõiguspärasest käitumisest otstarbekohasusega, kuna seaduse tekstid muutuksid paberiteks, millel poleks mingit kaalu.

On selge, et sellise väite kaitsmine on kõige vähem andeksantav juristile, kes eelkõige peab olema teadlik, et tugevasti arenenud õiguspärasuse-tunne loob ühiskonnas lugupidamise ja austuse õiguse korraldavas ja kindlustavas jõesse. Juba selline meeoleolu loob ja aitab säilitada õiguskorda, ning loob tugeva riikliku korra aluse. Nägime, et metodoloogiliselt õieti valitud teoreetiline mõtlemine annab juristile ta käitumiseks sirgjoonelise tee, ning sellest lähtudes juristi tegevus kahtlemata peab avaldama ja sisendama sellist meeoleolu ja kindlust ka õiguskorrale.

See eeldab omakorda ka juristis endas usku õigusesse. Sest pole mõeldav, et see, kes isegi ei tea, mis on õigus ja õiguslik mõtlemine, võiks teistele sisendada midagi muud, kui üleolevat suhtumist õigusesse. Võiks öelda Sokratese sõnadega, et meil on sel juhul tegu mitte poolharitud juristidega, vaid topeltharimata juristidega. Esiteks, et nad arvad, et nad teavad ja teiseks, et nad ei tea. Õiguse kui ühiskonna alusamba suurt missiooni saab ellu viia ikkagi see jurist, kes ise on teadlik selles.

Olgu märgitud siinkohal ka seda, et ülikooli õigusteaduskonnal lasub ses suhtes suuri ülesandeid, mille kõrval dogmaatiline tutvustamine positiivse õigusega pole kaugeltki esmajärguline. Kaasaeg on aru saamas, et ainult positiivõiguse ümberjutustamisega ei omandata juriidilise mõtlemise sirgjoonelisust, ega anta alust juriidilise maailmavaate väljatöötamiseks. See on ka loomulik, sest ülikooli õigusteaduskonna fakulteed pole eelkõige ametnikkude-praktikute ettevalmistamiseks, kus õpetatakse vaid asjaajamist ja tehnikat normide rakendamiseks.

See pole kaugeltki ülikooli kui puht-teadusliku asutise esimene ja olulisem eesmärk. Ta olulisem ülesanne on anda juristidele, keda ta saadab ühiskondliku elu mitmekesisetele tegevuspõldudele, eelkõige õiguse ideeline eesmärk, metodoloogiline alus teoreetiliseks juriidiliseks mõtlemiseks, ja juriidilise maailmavaate kujundamise alused. Vähemalt õiguse ideelise missiooni selgituse peab ta vajutama pitserina

iga õppiva juristi vaimule, et elu ühekülgseski tegevuses see ei laseks end mõjustada poliitilistest või subjektiivseist kasudest. Siis võiks olla kindel, et jurist ei vaheta oma teadusala mõtlemist karjääri lootusega, vaid hoiab selgeina neid printsiipe, mida dikteerib talle juriidiline mõtlemine. Siis võib olla kindel, et iga jurist tõelise õiguse teenrina on õiguse eest võitleja, arvestamata poliitilist antipaatiat või sümpaatiat, ega hakka pahempidi väänama õigusnorme.

See on seda olulisem tähendada seepärast, et kui mõne teise ala teadlane, kes kaldub kõrvale oma teaduse eesmärkidest, näiteks keemik, kes sepitseb valeraha jaoks väärmetalli, saab veel näidata teadmisi oma teaduse vallast, siis jurist oma ülesannetest kõrvale kaldudes peab salgama maha oma teaduse mõtlemisviisi, ning saab näidata vaid mitfeteadmist oma ala algelisemaistki reegleist. Seepärast ei või hetkekski unustada üksi jurist seda, et õigus pole selleks, et sellega saaks õigustada iga käitumist — küll aga selleks, et selle abil määrata ja juhtida käitumisi, ja et juristi esimeseks ja ülimaks missiooniks on õiguskorra kindlustamisele ja korraldamisele kaasaaitamine.

Edg. Talvik

Väljavaateid rahvusriigi püsimiseks Eestis rahvusbioloogilisel kaalutlusil *

Dr. Voldemar Üprus.

Maailmasõda ja sellele järgnevad poliitilised sündmused põhjustasid tähelepanuväärivaid muudatusi Euroopa poliitilisel kaardil. Need sündmused mitte üksi ei nihutanud üksikute riikide piire lähemale või kaugemale vastava riigi pealinnast, vaid võimaldasid nimetamisväärse arvu uute täiesti iseseisvate riikide tekkimise. Kõik need uued riigid tekkisid rahvaste vaba enesemääramise õiguse põhimõtte maksvusele pääsemisel, mida ei suutnud enam kauem takistada Maailmasõjast kurnatud paljude Euroopa riikide šovinism.

Üks neist uutest iseseisvatest riikidest on Eesti Vabariik, vaba rahva vaba rahvusriik.

Kasutades soodsat poliitilist olukorda eesti rahva tollaegsed juhid, olles koondunud Eesti Ajutise Maanõukogu Vanematekogusse, kuulutasid välja 24. veebruaril 1918. aastal Eesti Ajutise Maanõukogu Vanematekogu manifestiga Eesti iseseisvuse ja täieliku eraldumise Venest.

Eesti iseseisvuse väljakuulutamise saavutati faktiliselt seisund, mida julgesid unistada tolle ajani ainult üksikud rahvusfanaatikud.

1918. aasta 24. veebruari manifestiga loodi poliitiline alus Eesti rahvusriigile, rahva vaba enesemääramise põhimõtte alusel. Juriidiliselt

---

* Efte kantud Järva maakonna Paide poeglaste reaalgümnaasiumi abiturientide päeval Paides, 30. mail 1937. a.

saavutati Eesti iseseisvus aga alles kangelasliku Vabadussõja võitmisega meie ajalooliste vaenlaste üle.

Kuivõrd kandev oli meie rahvusriigi idee Eesti riigi loomisel, selgub tõsiasjast, et Eesti Vabariigi piiridesse arvati meie tolleaegsete poliitikute poolt märksa väiksem pindala, kui seda oleks õigustanud Eesti rahva minevik ja ta vabadusvõitlused; ja sellestki maaalast loovutati osa Lätile piiride õiendamiseks. Sellise tagasihoidlikkusega loodi riik, kus ligi 88% elanikkonnast enamusrahvusest, s. o. riigirahvusest ja kõik vähemusrahvused kokku moodustasid vähe rohkem kui 12% elanikkonnast.

*

Eelnevast nägime, et meie riigi loomisel leidsid rakendamist kahe- sugused jõud: ühelt poolt poliitilised, teiselt poolt rahvusbioloogilised, ja alles viimased kindlustasid meile iseseisvuse.

Käesoleva ajani meil on olnud sageli võimalusi kuulda meie riik- likku iseseisvust ohustada võivaist poliitilisist üritusist. Korduvalt on juhitud rahva tähelepanu mitmesuguste nii sise- kui ka välispoliitiliste aktsioonide kardefavusele meie riigi iseseisvuse suhtes. Kuid vähe, peaaegu mitte sugugi, on juhitud rahva tähelepanu rahvusbioloogilisele tegureile meie riigi kui rahvusriigi püsimiseks. Siiski eradotsent dr. med. Hans Madisson, kelle materjale oli võimalus kasutada ka käesoleva kir- jutise autoril, on tegelnud meil selle küsimusega aastaid, püüdes süste- matiseerida seda küsimust, puudutavat materjali, lähtudes nii teoreetili- sist rahvusbioloogilisist kaalutlusist kui ka praktilisist rahvusriiklikest seisukohtadest. Kahjuks aga pole senini omistatud vääriliselt dr. med. H. Madisson'i sellekohaseile kirjutusile teenitud tähelepanu, mis vahest seletatav asjaoluga, et rahvusriigi säilitamise küsimus rahvusbioloogilis- test seisukohtadest on tuleviku probleem, ja paljud meist, suhtudes igasse küsimusse materialistlikult egotsentriliselt, pole üldse võimelised end vabastama tänapäeva askeldustest, et süveneda tuleviku küsimus- tesse.

Kui tahame selgitada rahvusriigi säilitamise väljavaateid Eestis rah- vusbioloogiliselt seisukohtadelt, siis peame algama seda rahvastiku vitaliteedi nõuete käsitlemisega. Neilt seisukohtadelt lähtudes peame omistama erilist tähelepanu rahvastiku soo, vanuse, perekonnaseisu, rah- vuse ja riikondsuse küsimusele; meie käesoleva teema seisukohalt eriti aga rahvuse küsimusele.

*

Riigi Statistika Keskbüroo andmeil oli Eestis 1. jaanuaril 1936. aastal 1.129.806 elanikku, neist mehi 529.877 ehk 46.9% ja naisi 599.924 ehk 53.1%. Seega iga 1000 mehe kohta 1134 naist. Võrreldes neid and- meid eelmiste rahvaloenduste andmetega näeme, et nii arvuline kui ka protsentuaalne suhe naiste kasuks näitab pidevat tõusu, seda eriti ise- seisvusaastail (vt. tabel 1). Viimast asjaolu tuleb seletada sõja- ja revo- lutsioonaaastate otsese või kaudse mõjuga, s. o. meeste otsese hävitami-

Tabel 1. Soolisi vahekorra muutusi.

A e g	Praegusel Eesti maaalal				1881. a. loenduse maaalal			
	Meeste %	Naiste %	1000 mehe kohta naisi	1000 naise kohta mehi	Meeste %	Naiste %	1000 mehe kohta naisi	1000 naise kohta mehi
1. 1. 1936.	46,9	53,1	1134	883	—	—	—	—
1934	47,0	53,0	1130	885	47,0	53,0	1127	888
1922	47,0	53,0	1128	887	47,1	52,9	1125	889
1897	—	—	—	—	48,4	51,6	1068	937
1881	—	—	—	—	48,3	51,7	1072	933

sega või nende elujõu nõrgendamise; kuid mõjuda ei ole jäänud siin ka vabadussõjajärgne hoogus väljarändamine, mis toimus ülekaalukalt meeste arvel.

Naiste suhtelise ülekaaluga meestest Eesti rühhib esikohale, kui võrrelda neid andmeid teiste riikide kohta olemasolevate andmetega. Ainult Läti ja Danzig suudavad meiega selles sammu pidada, kusjuures Läti vahekorraga 1000 mehe kohta 1144 naist ainukese riigina veel on ees Eestist. Arvestades viimaste aastate sündimuse ja suremuse koefitsiente, võime aga loota, et see naiste suur ülekaal hakkab vähenema juba lähemate aastate vältel.

Võrreldes nii meeste kui ka naiste üksikuid vanusrühmi, näeme, et praegune naiste suur ülekaal meestest ei häiri sugude bioloogilist tasakaalu, kuna naiste ülekaal esineb peaaesjalikult raukade arvel. Arvestades rahvastiku sigivusealiste naiste rühma, s. o. 20—40 aastastega, missuguses eas naistel toimub 91% sünnitusi, siis näeme, et 1000 mehe kohta tuleb selles eas 1065 naist, nooremais vanusrühmades esineb isegi meeste ülekaal, s. o. 1000 mehe kohta 991 naist. Kõrgemate vanusrühmade ebavõrdsel vahekorral pole aga enam erilist tähtsust rahva sigivuse seisukohalt.

Eelnevast selgub, et sugude vahekord kogu rahvastiku kohta Eestis on küllaldaselt soodus rahva vitaliteedinõuete seisukohalt.

Tabel 2. Rahvuste sooline koostis 1934. a. rahval. andmeil.

Rahvus	Sugude %		1000 mehe kohta naisi			
	Mehed	Naised	Üldse	—19 a.	20—59 a.	60—
Ingerlased	53,7	46,3	861	1007	699	1500
Juudid	49,9	50,1	1003	952	1028	937
Venelased	48,1	51,9	1079	1001	1077	1501
Rootslased	48,0	52,0	1085	953	1071	1563
Soomlased	48,0	52,0	1084	850	1123	1600
Eestlased	46,9	53,1	1131	977	1142	1491
Lätlased	41,5	58,5	1411	1117	1483	1491
Sakslased	40,0	60,0	1502	1012	1429	2851
Kogu rahvastik	47,0	53,0	1130	979	1139	1508

Jälgides neid andmeid aga üksikute rahvuste kohta, siis näeme, et real meie vähemusrahvustel nagu ingerlased, juudid, venelased, rootslased, soomlased jne. on meeste ja naiste suhe üldiselt palju soodsam kui eestlastel (vt. tabel 2), ja ainult lätlased ja sakslased näitavad eestlastest halvemat sugude vahekorda. Ka ainult sigivusealiste vanusrühmas jääb püsima üksikute rahvustel üldiselt sama paremusjärjekord meeste ja naiste protsendilises vahekorras.

Mida rohkem läheneb nullile meeste ja naiste arvuline suhe, seda paremad väljavaated on vastava rahvuse sigivuse maksimaalseks tegevusse rakendamiseks. Sellest seisukohast lähtudes peame tunnistama, et meie suurima vähemusrahvuse — venelaste, ja paljude teiste vähemusrahvuste juurdekasv lähemas tulevikus on tõenäoselt märksa intensiivsem kui eestlaste oma. Viimane asjaolu aga ei jäta avaldamata oma mõju Eesti rahvuste protsentuaalsele vahekorrale tulevikus.

Suur naiste ülekaal omalt poolt soodustab segaabiellude tekkimist ja sellel teel denatsionaliseerimisega võib eestlaste arv veelgi väheneda, kuna eestlased oma rahvuse rõhutamisel või maksvuseleviimisel perekonnaelus on märksa tagasihoidlikumad paljudest meie vähemusrahvustest, kes oma rahvuse tugevust ja uhkust ammutavad oma rahvusriigist ja siinsele olelemisele vaatavad kui paratamatule pähele, suhtudes riigirahvusesse heal juhul täieliku ükskõiksusega, enamasti aga üleolevalt või põlastavalt.

Missugust osa etendavad segaabiellud Eestis üksikute rahvustel, eriti aga riigirahvusel, selgub järgmistest 1932.—1935. a. statistilistest andmetest (vt. tabel 3).

Tabel 3. Abiellumus 1932.—1935. a.

R a h v u s	Rahvuspuhtaid abielusid	100 rahvuspuhta abielu kohta segaabiellusid				K o k k u
		Peigmeestel		Pruutidel		
		üldse	% eestlastega	üldse	% eestlastega	
Eestlased	30.416	2,6	—	2,6	—	2,6
Venelased	2.615	23,0	15,4	20,3	16,2	21,7
Sakslased	256	51,2	28,2	70,3	25,8	60,7
Rootslased	126	31,0	21,6	32,5	21,2	31,7
Lätlased	41	197,0	43,7	151,2	49,2	174,4
Soomlased	1	1800,0	81,3	1500,0	51,8	1650,0
Poolakad	—	Kõik	69,0	Kõik	79,5	Kõik
Juudid	123	7,3	9,7	17,1	4,6	12,2
Muud	25	144,0	50,0	244,0	34,4	194,0

Neist andmetest selgub, et selle aja vältel on sõlmitud 35.344 abielu, neist 30.416 rahvuspuhtast abielu eestlaste vahel, kuna 787 juhul eestlasest peigmees on abiellunud muulasest pruudiga ja 786 juhul eestlasest pruut muulasest peigmehega. Eestlaste kohta on segaabiellusid üldiselt 2,6% nii peigmeeste kui ka pruutide arvust, missugune % iseenesest üsna väikene. Võrreldes teiste rahvuste segaabiellusid aga eestlastega,

siis näeme, et mõnede rahvuste juures kuni 75%, üksikute sugude järgi isegi 81,3% abieludest on segaabiellud eestlastega. Kuivõrd lapsed nendest abieludest kujunevad eestlasteks, kuivõrd vähemusrahvuslasteks, on raske ennustada faktilise materjali puudusel, kuid eelnevaist kaalutlusist lähtudes võime oletada, et suur % neist läheb kaduma eesti rahvusele.

Üksikute rahvuste sugude vahekorra ja selle tähtsuse käsitlemisel rahvusriiklikust seisukohast oli meil võimalus mainida, et tulevikuprobleemide lahendamisel bioloogiliselt erilise tähtsusega on raukade vanusrühm. Seda suurem on aga rahvusriiklikust seisukohast sigivusealiste ja noorte vanusrühmade tähtsus.

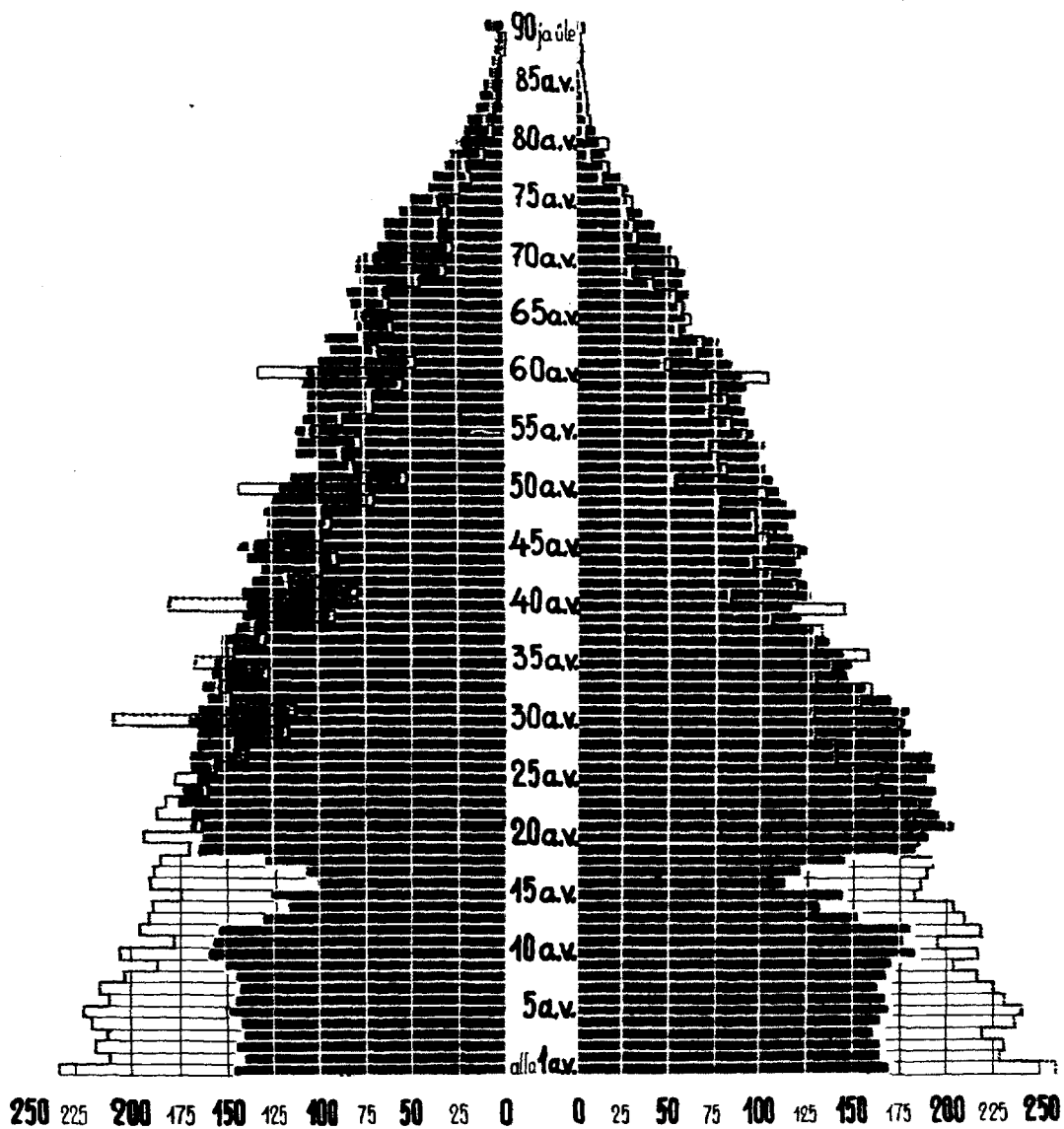
Analüüsidest rahvastiku vanuslikku koostist kogu rahvastiku kohta, näeme raukade vanusrühma osatähtsuse tõusu ja noorte vanusrühma osatähtsuse langust, võrreldes täistööealiste vanusrühmaga (vt. tabel 4). 60-aastaste ja vanemate osatähtsus on tõusnud 16,6%-dilt 1881. aastal 24,3%-le 1934. aastal, kuna noorte, kuni 19-aastaste, osatähtsus on langenud samas ajavahemikus 89,5%-lt 51,5%-le täistööealiste, s. o. 20—59 aastaste arvust. Raukade vanusrühma suurenemisega täistöö-

Tabel 4. Noorte ja raukade % täistööealiste arvust.

Rahvaloendus	Eesti praegusel maaalal				1881. a. loenduse maaalal			
	>9	10—19	20—59	60<	>9	10—19	20—59	60<
1934. a.	27,6	25,5	100,0	24,0	26,7	24,8	100,0	24,3
1922. a.	29,4	37,4	100,0	22,3	28,4	36,6	100,0	22,6
1897. a.					44,8	38,8	100,0	19,8
1881. a.					48,7	40,8	100,0	16,6

ealiste suhtes, suureneb viimaste koormatus igasugu sotsiaalsete kohustustega. Noorte rühma osatähtsuse languse tõttu pole aga küllaldast rahvastiku produktiivse osa juurdekasvu, sigivusealiste osatähtsus langeb, sellest tingitult noorte juurdekasv väheneb veelgi ja olukord aina halveneb. Kuid lähtudes rahvusriikliku iseseisvuse säilitamise seisukohalt, on olulisim, et noorte juurdekasvu vähenemisega nõrgeneb riigi kaitsejõud, võib kujuneda seisukord, et tuleb puudus tööjõududest riiklike ülesannete täitmisel, milleks pole suutelised ei noored ega ka raukad.

Kui kujutada joonisel rahvastiku vanuslik koosseis 1897. ja 1934. a. rahvaloenduse andmeil, siis näeme, kuidas rahvastiku vanuspüramiid on muutunud selle aja vältel. Kuna 1897. aastal rahvastiku vanuslik koostis näitab üldiselt iga vanusaasta tõusuga selle ea osatähtsuse langust kogu rahvastiku arvust, võrreldes eelmise väiksema vanusaastaga, siis 1934. aastal näeme, kuidas nooremate aastate osatähtsus on langenud, võrreldes mitte üksi 1897. a. rahvastiku nooremate aastatega, vaid ka 1934. a. rahvastiku keskealistega. Rahvastiku vanuspüramiid on muutunud alt kitsaks, isegi kitsamaks, kui keskosa ja on omandanud muna kuju.

Joonis 1. Rahvastiku vanuslik koosseis 1897. (must) ja 1934. (punane) aastal.

Kui vaatleme lähemalt vanusrühmade osatähtsust üksikutel rahvustel Eestis (vt. tabel 5), siis peame tunnistama, et meie vähemusrahvustest on mitmed, eriti aga venelased, märksa paremas seisukorras riigirahvusest.

Tabel 5. Rahvuste vanuslik koosseis.

Rahvused	Vanusrühmad 10-tes aastates % rahvusest							
	-9	-19	-29	-39	-49	-59	-69	70-
Eestlased	15,4	14,2	17,9	15,3	12,6	10,8	8,1	5,7
Venelased	19,2	17,2	18,6	15,7	12,0	8,6	5,4	3,3
Sakslased	9,6	12,9	15,7	13,6	13,8	13,9	11,6	8,9
Rootslased	17,4	16,1	15,8	14,5	11,9	10,5	8,1	5,7
Lätlased	7,7	10,2	15,1	14,7	15,6	15,2	12,2	3,9
Juudid	10,7	14,9	20,8	18,4	14,2	11,3	6,3	3,4

Sigivusealiste rühm, millest oleneb otseselt rahvastiku arvuline suurenemine lähemal aastail, koosnedes keskmiselt 20—50-aastasest (naistest peamiselt 20—40-aastasest), moodustab eestlastel 45,8% kogu rahvusest, venelastel 46,3% ja juutidel isegi 53,4% (vt. tabel 6).

Tabel 6. Noorte-, sigivusealiste-, täistööealiste ja raukade vanusrühm 1934. a.

Rahvus	Noorte, kuni 19 a. vanusrühm	Sigivusealiste, 20—49 a. vanusrühm	Täistööealiste, 20—59 a. vanusrühm	Raukade, üle 60 a. vanusrühm
Eestlased	29,6%	45,8%	56,6%	13,8%
Venelased	36,4%	46,3%	54,9%	8,7%
Sakslased	22,5%	43,1%	57,0%	20,5%
Rootslased	33,5%	42,2%	52,7%	13,8%
Lätlased	17,9%	45,4%	60,6%	21,5%
Juudid	25,6%	53,4%	64,7%	9,7%

Kuna juudid peaaegu eranditult on linlased, missugune asjaolu aga sigivusele mõjub suuresti takistavalt, siis võime oletada lähemas tulevikus vähemat juutide juurdekasvu, kui võiks eeldada nende sigivusealiste % -di osatähtsusest. Seega võime ka loota, et juutide arvel riigirahvuse osatähtsus Eestis ei lange. Venelastelt seevastu aga, kes üldiselt suure sigivusega, võib oodata suurt noorte juurdekasvu ja venelaste osatähtsuse tõusu kogu rahvastiku piirides.

Üksikute rahvuste noorte, s. o. kuni 19-aastaste vanusrühmade võrdlemisel näeme, et venelased oma 36,4%-ga ja rootslased oma 33,5%-ga seisavad kaugel ees eestlastest, kellel noori ainult 29,6%. Juudid, kelle sigivusealiste osatähtsus on kaugelt suurem eestlaste omast, on noorte rühmas aga oma 25,6%-ga eestlastest kaugemale maha jäänud. Noorte rühmadest moodustuvad tulevikus sigivusealiste rühmad, kus jäävad püsima, oletades praeguste tingimuste püsima jäämist, üldiselt juba noorte rühmades ilmnenuvad vahekorrad, soodustades vastava rahvuse osatähtsuse tõusu või langust kogu rahvastiku piirides. Vähemusrahvuse osatähtsuse tõusuga kogu rahvastiku suhtes langeb aga riigirahvuse osatähtsus.

Nii sigivusealiste vanusrühmade kui ka noorte vanusrühmade võrdlemisest üksikuil tähtsamail Eesti rahvustel selgub, et praeguste tingimuste püsima jäämisel, lähemas tulevikus riigirahvuse — eestlaste —

osatahtsus tõenäoliselt langeb, kuna puuduvad eeldused eestlaste juurdekasvu tõstmisele meie suurima vähemusrahvuse — venelaste — juurdekasvu tasemele. Tõenäoline on aga, et venelaste ja rootslaste osatahtsus lähemas tulevikus tõuseb. Ka juutide, sakslaste ja lätlaste arvatav osatahtsuse langus, mida võib oodata praeguste tingimuste püsima jäämisel, ei suuda täiel määral pidurdavalt mõjuda riigirahvuse osatahtsuse langusele, kuna nad ei suuda küllaldaselt kompenseerida oma väikese üldise osatahtsusega venelaste osatahtsuse suurenemist.

Rahvastiku juurdekasvu seisukohalt on meie praeguse ühiskondliku korralduse ja moraali juures kaaluva tähtsusega perekonnaseisu küsimus. Kahjuks pole meil aga otsekohest faktilist materjali üksikute Eesti rahvuste perekonnaseisu kohta, mispärast peame kasutama kaudseid andmeid selle küsimuse selgitamiseks.

Teame ju, et meie vähemusrahvused, kelle juurdekasvu küsimus meid käesoleval juhul huvitab, lähtudes Eesti riiklikust seisukohast, asustavad kindlaid maa-alasid, mis vastavad nende ajaloolistele asumisaladele (venelased, rootslased, lätlased, ingerlased), või nende töökohtadele (sakslased, juudid, poolakad jne.). Üksikute rahvuste perekonnaseisust teatava ülevaate saamiseks peame leppima seega ainult perekonnaseisu andmete võrdlemisega üksikuist rahvustest enamusrahvusena asustatud maa-alade ulatuses ja piirides, mille tulemused loomulikult kaugel täiuslikkusest.

1934. a. rahvaloenduse andmeil eestlased esinesid vähemusrahvusena Petserimaal (32,4%), Kallastes (11,8%) ja Mustvees (35,4%), kuna alla 75% oli eestlasi Petseris (54,8%), Narvas (64,8%), Narva-Jõesuus (72,8%) ja Vööpsus (74,2%). Võrreldes neid andmeid aga 1922. a. rahvaloenduse andmetega, siis näeme kõigis neis kohtades, kaasa arvamata Kallaste alev, eestlaste osatahtsuse tõusu.

Üksikutest vähemusrahvustest venelased esinevad enamusrahvusena Petserimaal (61,1%), Kallastes (88%), Mustvees (62,8%); peale selle elab neid suurel määral Petseris (40,9%), Narvas (29,7%), Narva-Jõesuus (22,3%), Vööpsus (25,4%), Virumaal (11,8%) ja Tartumaal (8,2%). Vene enamusrahvusega valdadeks on meil Virumaal Kose v. (88,2%), Skarjatina v. (95,0%), Vasknarva v. (93,5%) ja osaliselt ka Narva v. (49,8%); Tartumaal — Kasepää v. (70,8%) ja Petserimaal Irboska v. (96,6%), Kulje v. (98,4%), Laura v. (78,4%), Petseri v. (71,4%), Rootova v. (79,8%) ja Senno v. (96,4%).

Teistest vähemusrahvustest on rootslased enamusrahvuseks Läänemaal Rikholdi (95,7%) ja Vormsi (95,2%) valdades, Harjumaal Pakri vallas (96,3%) ning Saaremaal Ruhno vallas (98,2%). Üle selle on rootslasi suurel arvul Läänemaal Paaslepa (44,8%) ja Sutlepa (34,7%) valdades. Teised vähemusrahvused kusagil enamusrahvust ei moodusta, olgugi et kohati neid esineb üsna rohkel arvul, nt. lätlasi Petserimaal Laura v. (14,6%) ja Rootova v. (13,3%), Valgamaal Kaagjärve vallas (21,1%), ning Valgas (9,6%); sakslasi Sõmerpalu vallas (15,9%) ja väiksemis linnades (kuni 7,2%); juute linnades (kuni 2,4%); mustlasi Tartumaal Laiuse vallas (2,2%), jne.

Vastavalt ülalesitatud andmeile üksikute maa-alade enamusrhvvuste kohta võime oletada, et perekonnaseisu andmed nende maa-alade kohta võrduvad ka umbkaudu vastava maa-ala enamusrhvvuse perekonnaseisu andmeile, mis võimaldab meil ka teatavat ülevaadet üksikute rahvuste perekonnaseisust.

Üleriigiliselt oli Eestis 1934. a. rahvaloenduse andmeil meestest 54,6% ja naistest 45,7% abielus (vt. tabel 7). Ainult linnade kohta need andmed olid vastavalt 54,8% ja 40,9%; ainult alevite kohta 57,9% ja 45,1%; ja ainult valdade kohta 56% ja 48,2%. Võrreldes neid andmeid perekonnaseisu andmetega maa-alade kohta, mis asustatud pea-

Tabel 7. Perekonnaseis 15-a. ja vanemafel 1934. a. rahval. andmeil.

	M e h e d %				N a i s e d %			
	Valla- lised	Abi- elus	Lesed	Lahu- tatud	Valla- lised	Abi- elus	Lesed	Lahu- tatud
Üldse riigis	39,5	54,6	4,1	0,8	33,8	45,7	18,3	1,0
Üldse linnades	37,9	54,8	3,5	1,5	36,2	40,9	18,3	2,0
Narvas	32,8	58,5	5,2	1,2	30,4	42,1	23,4	1,4
Petseris	39,2	54,8	3,2	0,9	33,4	46,6	16,4	1,5
Üldse alevites	35,3	57,9	4,5	0,8	31,7	45,1	20,7	1,1
Kallastes	35,8	57,3	4,9	4,9	35,2	47,0	16,7	0,8
Mustvees	37,7	54,7	5,1	0,3	27,5	51,0	19,9	0,6
Narva-Jõesuus	33,6	57,2	7,3	0,7	23,9	43,7	29,7	0,7
Üldse valdades	38,6	56,0	4,5	0,4	32,7	48,2	18,2	0,5
Petserimaal	32,5	62,6	4,3	0,2	27,2	55,8	16,2	0,2

miselt venelastest, siis näeme seal üldiselt nii naistel kui ka meestel keskmisest suuremat abieluliste protsenti; eriti silmatorkav on see % vahe Petserimaal, vähem alevites ja linnades, kuid siiski selgelt olemas. Siit võib ka järeldada, et venelased on suhteliselt palju sagedamini perekonnainimesed kui keskmiselt kogu riigi rahvastik. Viimane asjaolu aga soodustab venelaste sigivust ja nende arvu intensiivsemat suurenemist.

Kinnitust neile kaudsel teel saavutatud andmetele perekonnaseisu kohta venelastel leiame ka abiellumise statistikast, kust nähtub, et 1932.—35. a. keskmine abiellumus 1000 mehe kohta üleriigiliselt oli 16,7. Üksikutest rahvustest aga oli see arv eestlastel 16,8, venelastel 17,7, sakslastel 16,7, juutidel 16,3, poolakatel 14,0, rootslastel ja lätlastel 11,5, soomlastel 7,7 ja muudel 8,0. Venelastel seega 1000 mehe kohta 0,9 abielu rohkem kui eestlastel.

Sellele lisandub veel tõik, et venelased abielluvad eestlastest märksa nooremas eas, nagu selgub Riigi Statistika Keskbüroo andmeist, kus 1930.—33. a. keskmine abiellumise iga oli üleriigiliselt peigmeestel 30,4 a. ja pruutidel 26,4 aastat, kuna Petserimaal, mis asustatud peamiselt venelastest, oli keskmine abiellumise iga peigmeestel 27,3 a. ja pruutidel 24,5 a., seega keskmiselt venelastel 3 resp. 2 aastat alla üleriigilise keskmise. Kuivõrd oluline on aga selle asjaolu tähtsus rahvaarvu kasvule, on selge eriliste põhjendusteta.

Faktilise materjalina oletuste tegemiseks üksikute rahvuste osatähtsuse kujunemiseks kogu rahvastikust on tähtis üksikute rahvuste sündimus ja suremus.

Sündimus 1000 elaniku kohta oli Eestis 1930.—1934. a. keskmiselt 16,7. Üksikutest rahvustest oli see arv eestlastel 16,5, rootslastel 17,3, venelastel 21,5, sakslastel 7,7 ja muudel rahvustel kokku 12,0. Ka tabelist nr. 8, kus sündimus on küsitletud erikoefitsientide järgi, selgub sama

Tabel 8. Elussündinute vanemate rahvus.

	Üldse ema rahvuse järgi (1000 vastavast rahvusest 15–49 a. naise kohta)						Abielus sündinu isa rahvuse järgi (1000 vastavast rahvusest 18–59 a. mehe kohta)					
	Eesti	Vene	Saksa	Rootsi	Muud	Kokku	Eesti	Vene	Saksa	Rootsi	Muud	Kokku
1935. a. . .	56,9	75,6	38,2	68,3	34,3	57,9	50,2	70,3	43,4	58,3	34,1	31,6
1934. a. . .	55,3	71,3	29,9	58,9	35,1	56,0	48,6	66,9	39,0	55,4	27,5	49,8
1933. a. . .	58,2	74,9	23,1	68,3	40,1	58,9	50,9	68,8	28,1	65,6	32,2	51,9
1932. a. . .	63,1	82,0	22,4	67,8	39,0	63,9	55,0	77,4	27,1	60,7	36,2	56,3
1931. a. . .	62,4	77,9	31,8	83,0	41,8	63,1	54,8	75,5	34,8	72,9	36,4	56,1
1930. a. . .	62,2	78,6	31,0	68,8	45,2	63,0	55,1	75,0	38,5	64,1	40,9	56,4
Keskmine 1930.—1934.	60,2	77,0	27,7	69,4	40,3	61,0	52,9	72,7	33,6	63,6	34,7	54,1
Sellest linnas	35,6	34,0	20,6	14,0	27,9	34,6	35,0	35,7	27,1	17,5	27,6	34,5
maal	72,3	96,6	59,8	83,4	66,6	74,6	60,2	84,7	53,4	72,8	46,9	62,4

nähe: venelastel ja rootslastel on sündimus suurem eestlaste omast, muudel vähemusrahvustel väiksem.

Kuivõrd pääseb maksvusele rahvastiku rahvusliku koosseisu kujunemisel ühe või teise rahvuse sündimus, selgub alles sündimuse ülejäägist peale suremuse arvestamist.

Tabel 9. Surnute rahvus.

	Rahvuse % surmajuhitudest						1000 vastavast rahvusest isiku kohta					
	Eesti.	Venel.	Saksl.	Roots.	Muud	Kokku	Eesti.	Venel.	Saksl.	Roots.	Muud	Kokku
1935. a. . . .	88,4	8,1	1,6	0,6	1,3	100,0	15,0	14,7	16,3	12,7	14,0	15,0
1934. a. . . .	88,1	8,3	1,9	0,5	1,2	100,0	14,1	14,1	18,0	10,2	12,6	14,1
1933. a. . . .	87,8	8,6	1,6	0,7	1,3	100,0	14,5	15,2	15,7	14,4	14,6	14,6
1932. a. . . .	87,8	8,8	1,5	0,5	1,4	100,0	14,7	15,8	15,6	11,4	14,5	14,8
1931. a. . . .	88,2	8,4	1,6	0,5	1,3	100,0	16,1	16,3	17,5	11,8	15,0	16,0
1930. a. . . .	88,7	7,9	1,5	0,6	1,3	100,0	14,8	14,2	15,4	12,0	13,9	14,7
Keskmine 1930—1934	88,1	8,1	1,6	0,6	1,3	100,0	14,8	15,1	16,5	12,0	14,1	14,9
Sellest linnas	85,1	6,7	5,1	0,2	2,9	100,0	13,5	13,1	16,9	8,2	12,7	13,6
maal	89,2	9,0	0,3	0,7	0,8	100,0	15,5	16,0	15,4	12,8	17,1	15,5

Tabelis nr. 9 näeme, et keskmine suremus üleriigiliselt oli 1930.—1934. aastal $14,9^0/00$. Üksikute rahvuste järgi (vt. tabel 9) aga suremus oli eestlastel $14,8^0/00$, venelastel $15,1^0/00$, sakslastel $16,5^0/00$, rootslastel $12,0^0/00$ ja muudel rahvustel kokku $14,1^0/00$.

Kui arvestame sündimuse ja suremuse ülejääke üksikuil rahvuseil, s. o. rahvusliku loomuliku iibega, siis näeme, et keskmiselt 1930.—1934.

Tabel 10. Rahvuste loomulik iive.

	Eestlasil	Venelasil	Sakslasil	Rootslasil	Muudel	Kokku
Sündimus $^0/00$ . .	16,5	21,5	7,7	17,3	12,0	6,7
Suremus $^0/00$ . . .	14,8	15,1	16,5	12,0	14,1	14,9
Juurdekasv $^0/00$.	+1,7	+6,4	-8,8	+5,3	-2,1	+1,8

a. (vt. tabel 10) rahvaarvu juurdekasv eestlasil oli $+1,7^0/00$, venelasil $+6,4^0/00$ ja rootslasil $5,3^0/00$. Kõigil muil vähemusrahvustel kokku ilmnes selle aja vältel aga rahvaarvu kahanemine, sakslastel isegi $-8,8^0/00$.

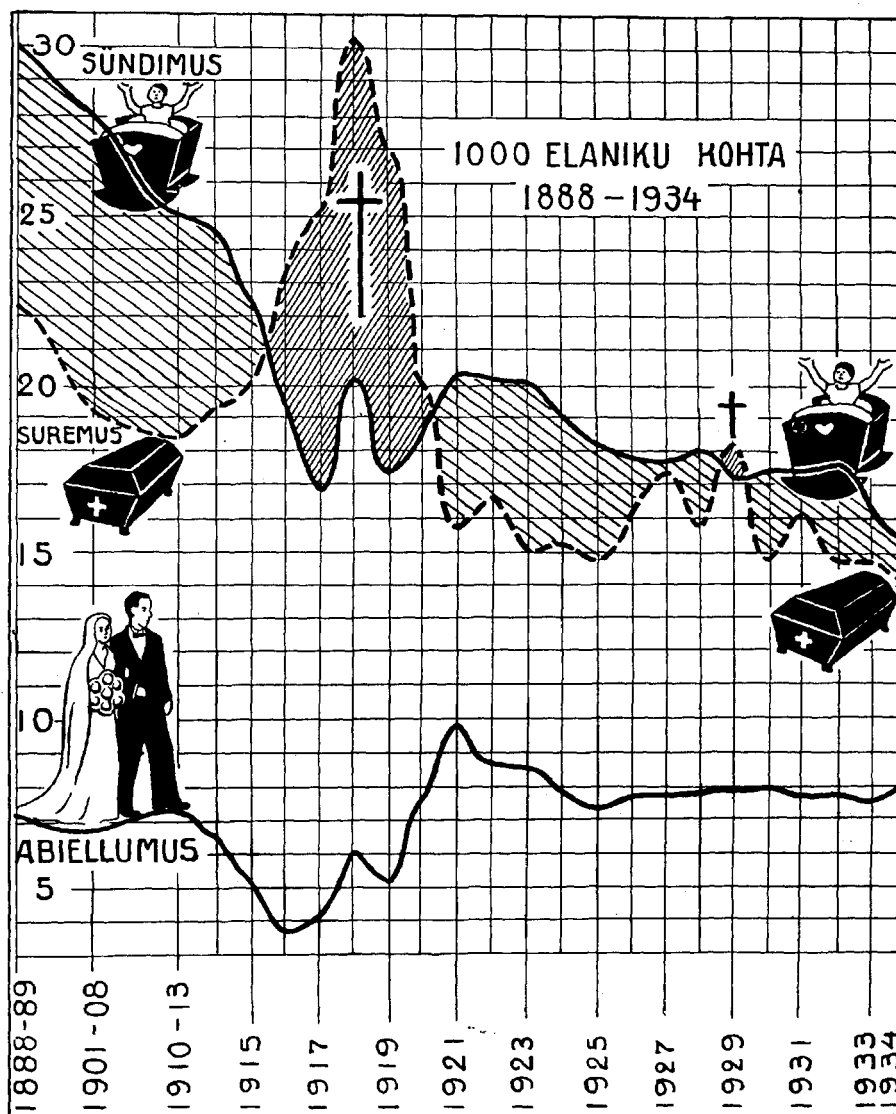
Olgugi et me mainisime eespool venelaste suurt sigimust venelaste osatähtsuse suurenemise võimaliku põhjusena, siis sellega me veel ei taha väita, et see oleks mingisugune tõuline omapära. Tõenäolisem on, et siin kaaluvamat osa etendavad sotsiaalsed tingimused ja kultuuriline tase. Kuna kultuuri ja kultuurihüvede süvenemine võtab kaugelt rohkem aega kui kultuuri pahede levimine, siis võime loota lähemas tulevikus nii venelaste kui ka rootslaste juurdekasvu intensiivsuse langust, aga sama peab kartma ka eestlaste suhtes, mida võib järeldada ka üleriiklikust rahvaarvu loodusliku juurdekasvu pidevast langusest (vt. tabel 11). Kuna eestlased oma $88,2^0/0$ -lise osatähtsusega rahvastikust moo-

Tabel 11. Rahvaarvu looduslik juurdekasv.

A a s t a	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Juurdekasv $^0/00$	+2,6	+1,3	+2,8	+1,5	+1,3	+0,9	+0,6

dustavad suundaandva teguri, siis ka loodusliku juurdekasvu langusele on eestlaste osatähtsusel mõõduandev toime.

Kuivõrd kergesti praegustes tingimustes rahvastiku looduslik juurdekasv võib muutuda negatiivseks, näeme joonisest nr. 2, kus 1929. aastal rahvaarv kahanes $1^0/00$ võrra ainult ühe juhusliku gripiepideemia tagajärjel. Ja ometigi looduslik juurdekasv oli eelmisel aastal $+2,0^0/00$. Kuna me pole kunagi kaitstud juhuslike haiguseepideemiate jne. eest, siis praeguste tingimuste püsimisel või halvenemisel rahvastiku loodusliku juurdekasvu suhtes, iga vähegi tähelepanu vääriv rahvaarvu kahjustav sündmus, mis ei jäta mingit jälge mõne suurrahva või soodsama loodusliku juurdekasvuga väikerahva arenemisesse, võib muuta meil rahva juurdekasvu negatiivseks.

Joonis 2. Sündimus, suremus ja abiellumus Eestis 1888-st aastast alates*).

Joonis nr. 2-st selgub pilflikult sündimus ja suremus Eestis 1889-st aastast alates, kust nähtub, et sündimuse langus on toimunud kaugelt

*) Nii esimese kui ka teise joonise kasutada andmise eest, samuti ka rohkete tulusate ja sõbralikkude nõuannete eest käesoleva kirjutise koostamisel võlgnen lõsist tänu eradots. dr. med. Hans Madissooniile.

kiiremini suremuse langusest, ja vaatamata abiellumuse konstantsusele, pole märgata sündimuse languse seisumajäämist.

Kui käsitleda veel lühidalt perekonna suurust ja laste arvu perekonnas üksikuil Eesti rahvustel, siis näeme ka siin, et venelaste perekonnad on märksa lasterikkamad eestlaste omadest. Kuna keskmine laste arv iga lastega naise kohta oli 1934. aastal üleriigiliselt 3,5, siis Petserimaal, mis asustatud peamiselt venelastest, oli see arv 4,6; seega 1,1 punkti võrra suurem. Võrreldes 1922. aastaga on üleriigiliselt keskmine laste arv iga lastega naise kohta langenud 0,6 punkti võrra, Petserimaal aga ainult 0,2 punkti võrra. Seejuures lasteta naiste % on langenud 1922. aastast 1934. aastani üleriigiliselt 43,1%-lt 41,3%-le, Petserimaal aga 37,1%-dilt 33,4%-le.

Siit järeldub, et Petserimaal iga perekond on keskmiselt ühe lapse võrra rikkam kui selgub üleriigilistest andmetest. Sama kinnitavad ka andmed laste osatähtsusest leibkondades Petserimaal eraldi ja üleriigilises ulatuses.

Puhtmatemaatiliste arvestuste abil aga leiame, et kui võtame võrdse arvu perekondi 3 ja 4 lapsega, kusjuures mõlemas rühmas abiellumise iga on võrdne, nt. 33 aastat, siis nende rühmade osatähtsus kujuneb järgmiselt:

	3 lapse grupi osatähtsus	4 lapse grupi osatähtsus
0 aastaga	50%	50%
100 aastaga	28%	72%
300 aastaga	7%	93%

Selgub, et 3 lapse grupp on muutunud vähemusrühmaks, olgugi et mõlemad rühmad olid algul võrdsed. Seltsib sellele aga asjaolu, et 4 lapse rühmas abiellumus toimub nooremas eas kui kolmelapse rühmas, siis samaste arvestuste põhjal, kui nt. 3 lapse rühmas abiellumus toimub 30-aastaselt ja 4 lapse rühmas 25-aastaselt, osatähtsuse muutus kujuneb palju suuremas ulatuses:

	3 lapse grupi osatähtsus	4 lapse grupi osatähtsus
0 aastaga	50,0%	50,0%
100 aastaga	17,5%	82,5%
300 aastaga	0,9%	99,1%

Seega on 300 aasta järele 3 lapse grupp peaaegu kadunud, võrreldes 4 lapse grupiga.

Mida räägivad need andmed aga meile rahvusriiklikust seisukohast lähtudes? Oleme omas riigis enamusrahvus, kuid meil on riigis vähemusrahvus, meie suurim vähemusrahvus — venelased, kes abiellub riigirahvusest nooremas eas, kellel laste arv perekonnas riigirahvuse omast ühe võrra suurem, kellel abieluliste osatähtsus suurem ja kes ealiselt ning sugude vahekorra suhtes riigirahvusest mainimisväärselt paremas seisukorras. Võttes arvesse eelnevat puhtmatemaatilist kalkulasiooni, võime aimata tagajärgi, kui asendada lasterohkuse grupi osatähtsuse asemele rahvusgrupi osatähtsus, kuna praegust sisuliselt eesti ja vene rahvused võrduvad neile matemaatilise arvestuse aluseks võetud gruppidele.

Kui me vaatame aga rahvaloenduse 1922. ja 1934. aasta andmeid üksikute rahvuste osatähtsuse kohta kogu rahvastiku ulatuses, siis näeme nagu vasturääkivust rahvaloenduse ja eelneva matemaatilise kalkulasiooni tulemuse vahel. Näeme koguni, et eestlaste osatähtsus on tõusnud 87,7^o/o-dilt 88,2^o/o-le, kuna venelaste osatähtsus on jäänud püsima 8,2^o/o-le. Kuid seletuse sellele vasturääkivusele saame, kui arvestame sisse- ja väljarändamise andmed. Kuna sisserändamine toimub peamiselt eestlaste arvel, siis suur osa väljarändajaist on olnud venelased, Nanseni passiga kodakondsusetud, kellede arv on langenud selle ajavahemiku vältel 18.181-lt 7.822-le, s. o. 1,64^o/o-lt 0,7^o/o-le kogu rahvastikust.

Eelnevast kirjutisest, mis põhineb Riigi Statistika Keskbüroo väljaannete ametlikel andmeil, selgub, et rahvusriiklikust seisukohast lähtudes peame omistama riigirahvastiku üksikute rahvuste bioloogilisile iseärasusile riigipoliitiliselt palju suuremat tähelepanu kui on tehtud seni. Käesoleva kirjutise ülesandeks oligi tähelepanu juhtimine rahvastiku küsimusele rahvusriiklikust seisukohast. Kogu meie riiklik sotsiaalne korraldus peaks olema juhitud bioloogilistest põhimõtetest kaugele eftenägelikule arusaamisega. Selleks tuleks aga süveneda kõigil, kel võimalusi riigi korraldamisel ja juhtimisel kaasa rääkida, rahvastiku bioloogilistesse probleemidesse, tuleks püüda vabaneda juhuslikkudest olupoliitilisist kaalutlusist mõjustatud momenti rahuldavaist üritusist. Kõik võimalused ja abinõud tuleksid rakendada otstarbekohaselt tegevusse, et kindlustada mitte üksi Eesti Vabariigi, vaid esijoones Eesti rahvusriigi iseseisvust, mille saavutamiseks ohverdasid oma elu isamaa parimad pojad.

Veel sõnake meie tühjadest hällidest ja nende vastu võitlemisest

E. Punase Risti lastekodu on Tartus ainuke sellelaoline, kuhu vaesemad kodanikud võivad tööle minnes oma lapsed jätta. Ta võib vastu võtta vaevalt 150 last, soovijaid on aga mitu korda rohkem...

Ajaleht.

Sest on nüüd juba üle kümne aasta tagasi, kui tookordne professor, praegune piiskop Rahamägi sai doktoriks väitfega, et meie lastevähesuse peapõhjuseks on usuelu ja kirikuskäimise vähesus. Sestsaadik on samal teemal juttu aetud ja hädaldatud aastast aastasse, eriti viimasel ajal, ilma et ometi oleks jõutud mingi vähegi konkreetsema paranduseni.

Ajal, kus muude mõtete jaoks väravad kitsad, kurdab sellest aegajalt ikka jälle pikas ja viljatus targutuses mõni isamaasõber. Vapsismi ajast peale on asjale leitud peale „ilmalikkuse“ ka veel teine patuoinas:

naistegelased, kel koosolekute pärast polevat aega laste sünnitamiseks! (Nagu imekombel on meie silmapaistvamad naistegelased küll enamasti kõik viljakad emad.)

Asi on ju tõepoolest nutuväärne. Euroopa väikseima iibega rahva tiitel pole kindlasti auväärne rekord. „Väljasureva rahva“ sõimunimi aga peale selle heaks ettekäändeks uutele ristisõitjaile — nii Läänest kui Idast. Nii et kui Euroopa kui terviku suhtes pooldadagi maltusianismi sõjaohu ja sotsiaalviletsuse vähendajana, vähemalt Eestis peab seda kindlasti eitama. Tuleviku perspektiivis ei seisa ju mitte enam küsimus, kas meiegi maa tihedamalt asustatakse, vaid ainult, kes seda teeb: meie ise või meie naabrid. Ja meie rahvaarvu kahekordseks tõstmine sobib tõepoolest meie rahvuslikuks suureks soov-unistuseks, kuigi ainult koos palju tähtsama ja raskema lisandusega: neile kõigile inimeseväärse ülespidamise kindlustamine.

See on tuntud jutt ega tahaks ma seda omalt poolt edasi korrutada. Kuid eelolnud lauses oli üks sõna — „kindlustamine“ — ja selles on küsimuse tuum, millest peab natuke tõsisemalt mõtlema, kui tahetakse asja tõeliselt edasi aidata. Sest üks on kindel tõsiasi meie rahvuskarakterist: eestlasel on ettevaatlik ja umbusklik talupojaloomus, ta on sajandite jooksul elus nii paljuga ära hirmutatud, ta ei julge paljuga riskeerida, ta eeldab kõva kindlustust iga oma tõsisema sammu puhul. Ja iga laps on suur riisiko igale vastutustundele vanemale, nii enda kui lapse pärast.

Ses suhtes oli eelmainitud doktoriväitel küll õigus: kindel usk vähendab „ilmalikkude“ vastutustunnet. Küll Jumal hoolitseb! Meiegi petserlased ju jätvavad vahel isegi tulikahju kustutamise oma jumala hooliks, miks siis mitte oma tehtud laste tuleviku. Eestlased kui lääneeurooplased aga on hakanud kahtlema niisuguses Jumala „isetegevuses“. Nad on elust õppinud, et kogu see õpetus on vale ja et Jumal neid tegelikult nähtavasti saab aidata ainult nende eneste läbi. Ja seepärast olles ettevaatlikud ja umbusklikud enda jõus, nad on muutunud umbusklikuks ka oma Jumala suhtes.

Kahjuks enamgi kui vaja. Sest lõppeks ei saa ju üksikisik iialgi ise kindlustada omagi õnne kuigi kauaks, veel vähem oma laste oma. Ta peab usaldama endas ja oma veres peituvat „jumalat“, seda elujõudu, mis on ta sugu läbi sajandite aidanud seni ja kindlasti siis aitab ka läbi tuleviku raskuste. Ja ta peab usaldama ühiskonda, kes juba oma enda huvides ei läse päris viletsusse langeda ühtki oma elujõulist liiget.

See on nii — aga eestlane kahjuks ei usalda enam. Eestlane on näinud nii palju viletsuspäevi, ülejõulist tööd, valitsevate kihtide ülekohut, sõdu, rahaväärtuse langusi, tööpuudusi jne., jne. Ta elujõud oleks nagu väsinud pärast viimaste aastakümnete määratud pingutusi ja vallutusi. Ta soovib, et ta tulevikus „rahulikumalt“ ja „korralikumalt“ saaks „ära elada“ — ja niisamuti ta laps. Ta ootab selleks enam kindlustust, kindlamat kindlustust, ega riskeeri enam. Temale pole Jumalast küllalt, ei ka lootusest, et ta päris nälga ei sure...

Senisest sündsunnitusest üleminek vabatahtliku sündsunnituse astmele on raske kultuursamm, milleks ini-

mesi ei saa kasvatada ainult moraliseerivate fraasidega. Ei ka paarikrooniste juuremaksu-kompvekkidega, nagu fašistlikel mail. Või mis tähendab meie riigiteenijategi mõnekroonine lasteabiraha kuus, kui tegelikult lapsega kaasaskäivad kulud tõusevad neli-viis korda suuremaks! Millega siis siin aidata?

Et usuolu kui niisugune pole ainus võimalus sündivuse kõrgelhoidmiseks, näitab üsna häbematult „jumalatu“ Nõukogude riik, kus rahva loomulik juurekasv aastas 3 miljonit, uemate teadete järgi isegi 5 miljonit hinge! Kõigi teooriate ja jutluste vastaselt, mis kogu Vene perekonnaelu maa põhja manavad. Kas on siin põhjuseks ainult müstiline slaavi tõu suurem vitaalsus? Või ainult vastutustunde vähesus? Küllap ikka mõnevõrra ka see asjaolu, et seal „Jumala kindlustuse“ asemele või kõrvale õige suurel määral on astunud ühiskondlik kindlustus: mitte ainult üldise kindlustusena töötuse vastu (mis küll tähtsaim), vaid ka otseselt lapsele antava abina, prii kooli, prii tööõpetuse ja juba enne seda prii väikelastekodu ja „sõimede“ kujul. Viimaseid asub igas väikesemaski linnas, iga vabriku juures, igas kolhoosis. Ja olgu nende tase nii mitmel puhul küllalt madal — ega siin taheta hakata Vene olusid tervikuna põrmugi kiitma — oma otsese sihi täidavad nad siiski, vabastades töökäiva ema vähemalt töö ajal, soovikorral aga ka öösel väsitavast lapsevalvamisest. Kui juure arvata veel ulatuslik rasedusekaitse jne., on loomulik, et ema sel puhul laste rohkust ei tarvitse karta, nii nagu siis, kui iga uus juuretuli ja halvab ta töövõime mitmeks aastaks ja nii sagedamini kordudes otse surub kogu perekonna viletsusse. Muidugi, kes eitaks, et „loomulikum“ ja „soovitatavam“ oleks, kui iga ema alati ise oma lapsi kasvataks ega üldse tarvitseks kutsetöö käia! Kuid me ei tarvitse ju mängida pimesikku. Me teame ju küll, et mitte ainult Vene, vaid ka meie madalate palkade ja siiski tõusva elustandardi nõuete juures naise kutsetöö on tegelikult mõõdapääsematu ja üldtarvitusel, isegi mitte ainult nn. föölsikihtides, vaid ka kõige laiemais intelligentsi piirides. (Ja rahvusliku iibe seisukohast tulevad eriti need arvesse, mitte mõned sajad parasiitlevad bridžiprouakesed, kelle manitsemisega harilikult sellekohased artiklid lõpevad). Miks siis ometi ka meil ei kergendata eriti nende laiade kihtide tegelikku kasvatustööd, kui juba kord iibeküsimust peetakse — ja õigustafult — nii tähtsaks? Miks peame ikka jälle lugema teateid, nagu selle kirjutise alguses tsiteeritu, et kogu suure linna kohta leidub üksainus väike lastekodu? Miks peavad laiade „positiivsete“ kihtide lastekasvatust selle raskeimal järgul toetama ainult juhuslikud „heategevad asutused“, ja mitte kogu riik? Omavalitsused ja riik hoolitsevad, jah, ainult päris saatuse hooliks jäetud väikelaste, s. o. enamasti vastutustundetute või isegi vaimuhaigete vanemate väheväärtusliku järelsoo eest. Kui nende, oma enamikus pooltobukeste üleskasvatuseks riiklikes lastekodudes leidub raha — ja kallist raha! —, kas siis mitte ka tervete ja andekate väikelaste eest hoolitsemiseks? Ja nii, et sel juures poleks armuanni kibedat kõrvalmaiku ja nii, et seda võiksid kasutada näit. ka kehvema intelligentsi perekonnad? Me ju soovime ometi, et sigineks eriti väärtuslikum,

andekam inimtõug? Ja kas ei usuta siis, et nii mõnigi ema palju rõõmsamini ja tihedamini usaldaks riskeerida uue maailmakodanikuga, kui rohked ja hästikorraldatud, usaldatavad väikelastekodud, „sõimed“ ja lasteaiad teda vähemalt ajutiseltki vabastaksid ülejõulisest tööst senistega? Selleks tarvisminevad summad leiduvad kindlasti ka meie oludes.

See käib muidugi peamiselt linnaelanikkude kohta, kellel töö-, korteri- j. t. olude tõttu just lapsekasvatuse esimesed aastad on kõige raskemad ja hirmutavamad. Maatöölisest juures aga on sündivuse takistuseks peamiselt korterite puudus või viletsus koos lapsehoidmise küsimusega: kõrgema elustandardi nõuded on ju siingi saanud nii oluliseks, et moonakamaja metsikut ja musta lastekarja enam ükski tööline ei taha sigitada. Kui ta ainult oskab sellest loodussunnist pääseda! Ja pealegi pole ju meil enam moonamajugi, kus ema tööle minnes oma sigidikke võis usaldada teiste vanemate järelevalve alla!

Parandamisvõimalused? Kindlasti eriti see, et ehitatakse uusi tööliselamuid. Mitte enam metsa servale, vaid võimalikult talude lähedusse. Ja et üldse talud ise peavad mõnevõrra endale võtma ka tööliste „lastesõimede“ ülesanded. Ja ka muidu kavakindlamalt soodustama tööliste sündivust ja kasvatust — juba omades huvides. Ei aita ju hädaldamine küttepuudusest, kui ise metsa ei lasta kasvada, ei ka töölispuudusest, kui tegelikult töölistkortereid enam hävitatakse kui ehitatakse.

Praegu on näit. Viljandimaal mõnes külas endised popsikohadki hävitatud peagu kõik — ja ühtlasi töölisperekonnad kadunud. Kes aga siin-seal veel elutsevad, need näivad välja kuulutand nagu mingi sünnitamisstreigi, võisteldes lapsetuses juba kõige uhkem-ihnemate taludega. „Kui nemand ei viitsi kasvatada peremehi, kas meie peame neile kasvatama orje!“ Ja nii siis: pühapäeviti on ainult joobnud venelased need, kes peavad praasnikut Süda-Eesti külavahedel — parvedena, igast talust üks või mitugi... See on kurvemaid pilte iga rahvasulase südamele! Põllutöökoda aga, selle asemel et haarata häda selle juurtest, sokutab vägisi sisse tuua ainult selle „slaavi okupatsiooni“ lisaväge — Poolast.

Jah, need talud ja talunikud ise! Nende sigivust juba ei tõsta lastekodude ja lasteabirahadega. Neil on väikelapse kasvatus isegi võrdlemisi kerge, sest korter, toit, järelevalve on ju enamvähem olemas. Mitte see pole nende sündivuse peaprobleem, vaid mõte kaugemale, täiskasvand lapse saatusele. Niisamuti nagu linnakodanluse juures kaaluvad siin enne kõike „seisusekohase“ asendi ja elustandardi küsimused. Üks laps on vajalik talu pärijana, aga teised? Kas teisele pojale talu jaksab osta uue talu või teda koolitada perepojale sobiva ametini? Kas ühele tütrele, kahele, kolmele tütrele talu jaksab anda kaasavara nii, et ta saaks seisusekohasele mehele? Jah või ei, sellest sõltub, kas uue lapsega riskeeritakse või mitte. Ja enamasti on arvestuse otsus eitav.

Selle mõtteviisi üle võib kurjustada ja vihastada — ja seda see väärrib — aga see on nii. Ja see vastab tavalisele talniku hingeelule. Põllutöö väikene produktiivsus on selle majanduslikuks aluseks, paljude parandusosade taludest väljamaksmine ja võlgadesse langemine selle sagedaseks tagajärjeks. See on fakt, mille põhjal omaaegne marksism

(Kautzky j. t.) juba üldse asus eitavale seisukohale väikepõllunduse suhtes. Aga vaevalt aitab siin palju ka suuremate pärandusosade väljamaksmise ja obligatsioonivõlgade tegemise keeld, millega fašistlikel mail katsetatakse. Talusid see võib ju osalt oksjoneist päästa, aga sündimiste arvu kergesti veelgi vähendada. Keegi iseteadev talunik ju ei taha riskeerida, et tema laps saaks „ainult“ teenijaks — ja mida suurem ja uhkem talu tal endal on, seda vähem. Pigem ärgu neid lapsi olgugi.

Kui siin majanduslikest abinõudest üldse miski aitab, siis enim just need, mis seda peremeheuhkust ja iseteadvust tõsiselt arvestaksid ja seda kaudsete abinõudega vähendaksid. Uute talundite asutamine peremeeste „teistele poegadele“ kas maa juureharimise, riigimaa talundeiks tegemise või ka — viimaks ja eriti — suurte talundite ja gamise teel on siin tõhusamaks vahendiks, millest üle ega ümber ei saa ükski mõistlik rahvuspoliitika, kui ta ei taha asuda just kolhoseerimise teele. Niikuiinii jaksavad väiketalundid kõrgema kultuuristmeni jõuda ainult kavakindla ja laialdase ühistegevuse kaudu, ja ses mõttes pole suurtalude seisund kuigi palju parem, vaid osalt isegi raskem, peale selle külaühiskonda ebaühtlaseks tegev ja ta ühistööd takistav. Kui talundid väiksenevad, ühistegevuse ja sihikindla sotsiaalpoliitika tõttu aga nii nende kui ka põllutöölise elustandard tõuseb, jaksatakse kindlasti vähendada ka peremehe seisuseupsakust teenijate suhtes ja maa mõlemaid rahvaklasse teineteisele ka psüühiliselt lähendada, nii et ühest teise minek ei tähendaks hirmutavalt suurt „seisusemuutust“. Lõppeks oli see vahekord meil ju palju lähedasem alles ükskaks inimpõlve tagasi. Alles eriti iseseisvusaegne talulaste võidujooks riigi kõrgeile kohtadele, haridusele ja jõukusele äratas laiemal määral „hallparuni“ iseteadvust ja — füüsilise töölise ning töö põlgust ka kodujääjais. Nüüd, kus linna „head kohad“ niikuiinii juba on fäidetud ja üliküllastatud, rahuneb taluniku-kihi ärev ülestung pikkamisi iseendast. Nii kasvaks vastavalt loodetavasti jälle ka külaühiskonna ühtekuuluvus, kui seda majanduslikult soodustaks eelpiiriteldud maapoliitika. Kas ei näi aga mitmed praegused võtted sel alal soodustavat just suurtalude ühepäeva-huvisid? Ja kas nii just ei takistata meie maarahva juurekasvu majanduslik-sotsiaalseid ja psühholoogilisi eeldusi?

Uurigu ja otsustagu seda, kes asjale ligemal. Käesolev kirjutus ei tahtnud olla mingi igakülgne töökava, vaid ainult tähelepanu juhtida mõnede praktilisele võimalusele, mille sihikindlama arvestusega kindlasti enam saavutatakse, kui praegu ikka jälle korrutatud vagade soovidega.

Ja sellega pole kaugeltki öeldud, nagu aifaks meie „väljasuremise“ vastu ainult majanduslik-sotsiaalsed abinõud. Need loovad ainult aluse, veel olulisem on siiski vaimsed tegurid, uue, suurema elujulguse, suurema elu-usalduse ja elu-elaani äratus rahva kõigis kihtides. Selleks peab kaasa aitama poliitika ja haridus, kool ja kirjandus, ajakirjandus ja võib-olla kõige enam kirik. Kuid selleks tuleks viimaste eneste tuimaks läinud soolasid küll enne tugevasti värskendada — ja selle küsimuse käsitletus on nii raske ja pikk, et see paratamatult peab jääma edaspidiseks.

Theophilus.

Mõtisklusi „viimseist seikadest”

1.

Tänapäeval hoolitakse liiga vähe inimese isiksuse tuumast. Endises kultuuris oli otsustandev, kas inimene oli usklik või mitte — see määras tema väärtust või ebaväärtust inimesena. Selline väärtustamisviis jäi aga teadmatult kadunuks Maailmasõja keerises. Ja miski ei ole seda asendanud. Nüüd otsustatakse inimese üle kaudselt: koha, selle tulukuse ja kindluse, kinnistusjaoskonna sissekannete, soovitusaheliku, „kuuluvuse” ja teiste perifeersetete andmete järgi.

Niisugused on moodsa moraali kehtivad otsused: Kreuger ei olnud kelm, sir Basil Zacharoff ei olnud mõrtsukas! Põhimõttel: suur ja õnnestunud roim pole roim ja korda läinud peffus on õigus. Tähtis on ainult edu, ükskõik, milliste vahenditega või knihvidega see saavutatakse. Südametunnistus ei loe, kuna see halvavat tegu. Selline „moraal” on saanud niivõrd järjekindlaks, et see selgapidi kasvab kokku otse moraali vastandiga: saadanalegi omistatakse nüüd oreool ja ülistatakse kurjuse toredust. Piisab väikese krüvikese pööramisest, et teha kuraditest jumalaid ja paljude ainsamaks usuks ongi satanism. Maailm leitakse allright olevat, kui aga lökkab tahet — kurjematki — välispidise elu koldes.

Vanasti hinnati inimest selle järgi, kas ta uskus jumalat. Tänapäeval hinnatakse inimest tema hävitusvõimu järgi.

Agas see peab jälle saama teiseks. Inimese tõeline seesmine väärtus, too hingeline inimeses, mida omal ajal teatud määrani ikkagi tagas hingeseik „usklikkus”, tuleb taas ausse tõsta, muutunud olude kohasel kujul. (Nüüdisaja teadus annab kätte mõnegi vahendi inimese usaldusväarsuse ja ehtsuse äratundmiseks ja võib-olla saame peagi määrata inimese väärtust süvapsühholoogia uute meetodite abil.)

On vaja, et inimene saaks jälle — ütlegem sümboolselt — usklikuks, ka siis, kui ta on ning jääb sealjuures ateistiks. Kiuste barbaarsele ajavaimule, mis püüab lahtiväärtustada inimindiviidi, on vaja jälle kuulutada inimese pühadust, on vaja jutlustada headust ja vaimu, on tarvis äratada arastatud inimkonnas julgust ennastohverdavalt „uskuda” ja fanaatiliselt tahta arengut vaimse ja hea poole, mis võib hääbuda ülemaailmses katastroofis, kui inimene „ei usu”.

Aga kuidas saab inimeses esile manada seda usklikult-pillavat tahet inimväärseks eneseteostuseks?

Mitte nagu muiste jumala nimel. Olgem kõik teadlikud, et see mõte — „jumal“ — tänapäeval ei ole enam igapäevaseks konkreetseks tarbejõuks, ei ole enam vältimatuks vajaduseks inimelu asjakäigus. Tänapäevane maailm saab läbi ilma jumala nimeta. Veel enamgi: tänapäeval „jumal“ näib olevat eluvõõras ning aegaraiskav mõiste. Nii tuleb otsida uut alust hinge igapäevases tarbes. Tuleb uuesti tagasi minna inimhinge nälja ja jänu juurde (alati inimhinged jänunevad ja nälgivad) ja siit uuesti lähtuda. Milline mõiste, pildis, nimi, milline lahendus rahuldaks tänapäeval?

On kui ripuks see uus „sõna“ pea kohal, iga hetk valmis langema küpse viljana. Sest nii kui kõik hinged põhiliselt armastavad suurt, üllast, õilsat, valgustavat, vaimustavat, kaasakiskuvalt-ilusat, nii peaks olema võimalik — otsekui uue kristluse lapsekäega — inimhingede suurest vajadusest kõike seda äratada. Otsigem kõik seda uut Sõna, uut logost, salapärasest põlevast tänapäevast lunastust.

Ja vahepeal vankumatult hoidkem kinni kõik — ateistid eriti — sellest, et on vaja iga hingetõmbega taotella paremat. Või nagu vanasti öeldi: jumalat.

2.

Vana juudi usk ja selle järglased panid erilist rõhku jumala seaduste kodifitseerimisele ning tõlgendamisele. Kuid see on ekslik: jumalat tohib sama vähe tõsta seaduseks kui seadusest teha jumalat. See tähendaks diskrediteerida õige, hea ja ilusa olemust. Sest tõeliselt jumalik jumalas ongi: et ta meid millekski ei sunni. Mooses tundis oma aja metsikut hinge, kui ta õpetas, mida tohib ja mida mitte. Aga meie teame juba: sa ei tarvitse käske täita, kui sa ei taha... Su isiklikud asjad, su käitumine ei huvita jumalat, kes ju pole mõni rebasvanem.

Moosese käsud on alles inimkonna lapseea tunnusteks: need loodi, tundes kiskjaid ringi hulkuvat! Aga tõeliselt jumalik on: et „sa ei pea mitte“ upuks uues „mina tahan“. Ainult tahtjale-igatsejale on olemas hea, tõeline, ilus, on olemas jumal. Jumala juurde ei saa füüerdada.

Tuim jumalakartus, tõmp „sa ei pea“ pole jumalast, vaid ainult orjalik kavalus (mis hiljem võib teisenduda jäigaks „õuekondluseks“), seega must patt, vaimutu meelevald, asja olemuse mittemõistmine.

Sest jumal on ainult vabaduses. Ning ta ei kõnele orjadega.

3.

Esoteeriline tõde.

Objektiivsete teaduste ja ratsionalismi võidukäigu ajastul kõlab uskumatuna, et nüüdisajagi kõrgemad tõed on ikka veel esoteerilised, salajased, ainult pühendatuile kättesaadavad. Kuid ometi on nõnda. Vist see kuulub kõrgema tõe olemusse, et seda ei saa öelda. Savanarola — hoolimata oma äärmiselt ekspansiivsest, ütlemisele, teadustamisele, jutlemisele ja jutlustamisele kihutavast iseloomust — hoidis püha saladusena ühe augustiinimunga sõna, mis oli temas esile kutsunud elustiili otsustava pöörde! Seda vapustavat sõna ta ei avaldanud kunagi, hoolimata lähimategi sõprade pealekäämistest. Ja Rasputin, kes ei olnud ju ainult „püha kurat“, keisrit lollitav mats, vaid ka tegevteos samaväärne vastasmängija maailmariigi kogenenud võimumeeste, pankurite, politseiülemate, välissaadikute ja nuhkide võiflusväljal, see isetõusnud „talupoegkantsler“ pidas pühaks hlõstide usulahu asutaja Daniila Filippovič'i õpetust: „Pidage oma usu seadused saladuses, ärge usaldage neid ei isale ega emale ja vaikige ka piitsa all või tuleproovil“ *).

Viimset ei saa öelda, viimset saab ainult olla. Ja vist ei aitakski ütlemine. Sest — hoopis kõnelematagi inimese arenguastmest — iga tõde ei nakka igaühele. Olen näinud inimesi, kes ei leidnud „midagi peale jama“ Tiibeti erutatavamastki teosest Bardothodol'ist (mahayana — buddistlik surmaraamat) — ja teisi, kellele sama esoteeriline tekst andis võime võita suuri elulisi raskusi.

Kindel on, et nii Stalinil kui Hitleril ja Mussolinil, kindlasti ka suurel teadlasel Pavlovil, on omad esoteerilised veendumused, mida nad ei avalda isegi oma toa seintele, kuid mis neid sõnalausumatult seovad teiste kaasteadjatega ja — oma ühiskonnaga. Sest mitte alati saladus ei isoleeri (muidugi on olemas ka mürgiseid ja lahutavaid saladusi), vaid saladus võib olla ka positiivseks jõuks ja mõnikord saab see elava ühistunde kandvaks talaks.

Viimne tõde peab jääma saladuseks juba sellepärast, et ainult vastava tõeni arenenu on suuteline mõistma ning on suuteline kannatamagi viimset tõtt, ilma et see laostaks ta hinge. Teatavasti tunnetus on võimalik ainult teatud astmejärjestuses, sõltudes tunnetusekandja astmest. Kõrgemat tõde võib ütelda ainult selleni küpsenule, kellel on

*) G. Rasputin'i tõusmist ajastu taustal maalib pisut jämedate pintslitõmmetega, kuid allikmaterjali põhjal R. Fülöp-Miller'i suur Rasputini elulugu. Usulise vaikimise eri vorme käsitleb ajalooliselt G. Mensching'i uurimus „Heiliges Schweigen“. Võrdle ka M. Th. Kröger'i „Geheimnis und Gemeinschaft“.

juba vastavad vastuvõttevõimed. Püütakse see seletada primitiivse-
male, siis tuleb esiteks tõde lihtsustada, s. t. võltsimiseni moonutada ja
teiseks kutsutakse esile tõe ja tõekuulutaja vastu loomusunnilist viha-
reaktsiooni. Sellega on kahjustatud nii tõe ise kui ka mõlemad sel-
lest kõnelejad. Sellepärast manitseb isegi malbeim inimarmastuse kuu-
lutaja Kristus: „Ärge heitke pärleid sigade ette, et 1) nemad ei sõikuks
neid jalgadega ja et 2) nad ümber ei pöörduks ja teid ei kisuks (Matt.
7, 6).

Ning veel: kes teab, kuidas kõikjal maailmas teostub Tao, tegeli-
kud sõltuvused, mitte aga illusioonid ja arvamused — see ei kõnele sel-
lest (muidu kui Õpetuses), sest kõnelemine on siin isiklikkude eluim-
pulsside mahapuistamine. Aga (välja arvatud Õpetuses) me peame
küll ära andma vilja, mitte aga seemet.

Teadja kannab eneses seda, mis tas on suurt, elustavat, elamus-
võimelt ülevoolavat. See võime tohib ilmned ainult kaudselt ja siis
pisiasjuski: pilgus, millega riivame möödaminejat, kaasinimesega vahe-
tatud argipäevases sõnas, viisis, kuidas me haarame raamatu järele või
kõneleme oma naisega või lahti päästame ta kingapaela. On tõesid,
mis — nagu formuleerib ühel teisel puhul kaasaegne filosoof — „on
edasiantavad ainult vaikimise mooduses“ *).

Père Lacombe, XIX sajandi kristlane, õpetas: „Ela jumalaga oma
sisemuses nõnda, nagu oleksite fema ja sina üksinda maailmas.“ Mina
aga ütlen: Ka siis veel sa poleks küllalt üksi, vaid konventsiooni van-
gistuses, sest sa aina piiluksid lapsena oma isast jumala otsa kiituse või
laituse järgi. On aga vaja teostada oma õige tegu sama ihuüksinda
ning sama endavastutusega, kui roimar teostab oma roima, kus keegi
ei tohi pealt vaadata!

Kes tahab kohata loovat saladust, see läheb oma parema minaga
innukalt ja ikka uuesti „kõrbe“, kus keegi ega miski ei „vaata pealt“.
Ja on nii üksinda ning nii minajulge, kui inimesele vähegi võimalik.
Siis talle avanevad esoteerilised tõesid, mis on küll ütlematud, kuid
elatavad.

Valmar Adams.

---

*) „... nur mitteilbar im Modus des Schweigens.“ M. Heidegger. *Analyse
Sein und Zeit.*

Ääremärkmeid luulest ja intellektist

Ei saa öelda, et praegusel ajal intellekt oleks väga moes. Teda vajatakse alatasa, ilma tema abita on raske midagi tõhusamat ja ulatuslikumat ette võtta, kuid üldiselt suhtutakse temasse õige vaenlikult. Ekstaas, hämarad ebausud, uued müstitsismid võtavad ikka rohkem maad, olgu rahvusluse aate ebakriitilises ja ühekülgses kilbile tõstmises, olgu põgenemises alateadvuse ebamäärasesse maailma. Sellevastu kirkast, valgustavat, sageli pidurdavat, kuigi sama sageli ka kannustavat intellekti on hakat vihkama. Üle äärte purskav kriitikata vitaalsus on hulk aega terendand ideaalina, ega ole ime, et see ideaal on tungind ka kirjandusse.

Eriti kui jutt on luulest, siis sõna „intellektuaalne“ harilikult on noomiva, hukkamõistva maiguga. Üheltpoolt kuulduv sagedasti, et luule peab õpetama, et ta peab olema propagandavahend, et „luuletus-juhtkiri“ on õigustet, isegi hädavajalik, et temagi peab rahvast juhtima, peab täitma oma osa üldiselt käsile võetud rahvuslikus ehitustöös, peab eeskumama mingi pimedusest välja viiva tulipilvena. Teiselt poolt rünnatakse mõtteluulet, mis asetab lugejale tõelisi intellektuaalseid nõudeid, oodates ka tema loogikalt teatavaid pingutusid. Erni Hiir on murdnud palju piike esimese luuleliigi tunnustamiseks, kuna teise liigi näiteid on arvat leitavat Betti Alveri äsjases luuletuskogus. Ja kuigi arvustus üldiselt on suhtund Alverisse suurema tunnustusega kui Hiir, ei ole auhindamiskomisjonid seda mitte teind. Miks?

Põhjus näib olevat selge. Hiire mõte ei ole kuski eriti sügav ega eriti uus. Tema tunne ei kisu jõuliselt kaasa, kuigi see on siiras. Tema kujutlus ei ole reljeefne ega eriti haarav, tema vorm on sagedasti konstrueerit ja ebamäärane ega evi lõõgijõudu. Temale on võõras subtiilsus. Kuid ta on omandand teatava miitingulise üleskutsetooni, mille on rakendand mõnede tõesti „juhtkirjalikkude“ tõdede — või väidete — teenistusse, ta raiub ebakriitilise, fanaatilise püsivusega kogu aeg teatavas sihis, mis on muide praegu juhtund saama ametliku hääkskiidu osaliseks; oma väljenduse udusest keerukusest hoolimata ta on vaimult võrdlemisi lihtsakoeline, seega meie keskmisele lugejale — ja miks ka mitte arvustajale? — üldjoontes siiski väga arusaadav, kuigi detailide kallal võidakse oma hambad haigeks ja pää valusaks pingutada. Ta ei sunni mõtlema ega nüansse jälgima, vaid tema toodangu olemuse hindamiseks vajatakse päämiselt udust sümpaatiat. Seda võib keskmisel inimesel tema puhul kergesti tekkida, sest ta ülistab just ausat keskmist inimest ja esindab selle vaimulaadi. Pisut rohkem pregnantsust, formuleerimisostkust, värvikust ja sujuvust — ning Hiir olekski meie rahvamasside poeta laureatus umbes samas mõttes, nagu seda mõnel puhul juba on olnud Juhan Sütiste. Mitte intensiivne mõte, vaid mõned pateetilist, pidulikult ja sõnarohkelt esitet üldtõed moodustavad Hiire luule olemuse. Sääljuures

need üldtõed on n. n. „positiivset“ ja ühiskondlikku laadi. Introspektiivsus, endasse sukeldumine puudub Hiirel täiesti. Erandlikku inimest ta oma värssides ei puuduta, erandlikke elamusi tal ei ole. Kõik tema antiiksed värssimõeldud (distihhonist keerulisemaid ta küll ei tarvita!), tema raskesti tajutavad riimid, tema isesugused sõnamoodustised ei kaota kindlat muljet, et temas kõneleb ekstaasi sattund läbilõikeinimene — mitte inimtüüp, keda tuleks halvutada, vaid vastupidi väga sümpaatne tüüp, mitmeti meie ja iga teise rahva selgroog, kuid vaevalt säärane, kes aitaks vaimuelu intellektuaalselt ja kunstiliselt rikastada. Kuid selle eest peaks tema hingeelu olema laiemale lugejaskonnale kõigiti arusaadav. Temas pole midagi mõistatuslikku ja ta püüab glorifitseerida tavalist töötavat eestlast. Andumuse eest, millega ta seda teeb, ta nähtavasti saigi oma mulluse, suhteliselt suure auhinna.

Sellevastu vaadelge Beffi Alverit. Tema luuletusi on laidet külma mõistuse produktiks. Kurdefakse alafasa, et teda on raske mõista. Leitakse, et tema vorm on hiilgav, kuid et tal puudub tunne, soe „südamlikkus“. Sõnaga, teda hurjutetakse raskelt „intellektuaalseks“. Seda tehakse sellele vaatamata, et Alveri süntaks on lihtne, tema metafoorika läbipaistev, kuigi originaalne, tema luuletuste struktuur tavaliselt väga loogiline, tema sõnavara traditsiooniline ning ilma uduse algupäratsemiseta (olguigi väga rikas!), tema värss puhas ja meetriliselt ehituselt valjul klassiline. Sellegipärast peetakse raskeks tema luulet jälgida. Näib, et sellegi nähte põhjusi ei tule otsida kuigi kaugelt. Ebamäärasest sümpaafiast ei jatku tema värsside tuuma mõistmiseks. Nii lühikesed kui tema luuletused harilikult ongi, on tal igaühes midagi kindlat öelda, ja see öeldav on väga individuaalne ning põhjeneb enamasti teraval mõttefööl. Juhtkirjades sellased tõed nagu tema omad tavaliselt ei esine. Nad ei tarvitse sugugi olla absoluutselt uued — sääraseid leidub maailmas vähe! —, kuid neil on juures oma isiklik nüanss, milleta nad kaotaksid väga palju oma väärtusest. Sääljuures nende väljendus on äärmiselt kokkuhoidlik ja tihe. Alver ei korruta, ei heieta, ei talla laiaks. Ta otsib kõige lakoonilisemat ja kujukatamul formulatsiooni. Niipea kui ei panda teravalt tähele i g a lüli tema mõtteahelas, jääb juba midagi olulist puudu. Sääljuures ta ei serveeri oma mõtteid alasti, vaid otsib neile konkreetseid sümboleid. Ta lisab harva juurde mugavaid kommentaare lugeja töö hõlbustamiseks, vaid ootab temalt keskendust. Selles suhtes ta jälgib Suitsu traditsiooni, kuigi ta kuski ei loori mõtteid meelega nagu Suits, kes armastab peitemängu lugejaga. Kuid Alverile on täiel määral omane Suitsu enesedistsipliin, mis ei salli l i i g s e t sõna, vaid jätab meelsamini midagi publiku mõista, kui et lamestada oma luulet populaarse edasitagasikäimisega ümber lihtsa mõtte. Säärane kunst ei või saada rahvapäraseks. See ei tule nautijale vastu, ei tee temale tööd kergeks, ei ole jälgitav pool-unes, ei lase hõljuda mõnusatel, aeglastel meeoleolulainetel, vaid nõuab kaasaalamist nii intellekti kui tunnetega. Ning sellest saada- vad tundeelamused — rikkad ja intensiivsed! — jäävad alati vähemalt osaliselt kättesaamatuks neile, kes ei viitsi süveneda nende värsside mõttelisse tuuma. Seda, kes siiski vaevub üritada seda tööd, ootab külaliski rikkalik tasu — lõikus nii mõistusele kui emotsioonidele. Laiska

või inertset lugejat ootab sellevastu peffumus, kuigi ta võib ikkagi nautida briljantset vormi. Paistabki, et Alveri laifjad puht-formaalseks või puht-intellektuaalseks luuletajaks pole suvatsend või suutnud tema kooresst kaugemale tungida.

Nagu öeldust selgub, ei pea mina Alveri luulet sugugi puht-mõistuslikuks ega kuivaks, vaid vastupidi vägagi rikkaks tundeliselt sisult. Ma isegi ei pea mõistust selle primaarseks elemendiks, millest sõltuvad tema emotsionaalsed elamused. Hoopis vastuoksa, nii subtiilne kui Alveri mõte ongi, on see tavaliselt ainult tugevate elamuste kristallisatsioon, nende tulemus, mitte nende tekitaja. Mõttelejal inimesel ei tarvitse mõtletegevus lakata isegi kõige intensiivsemate tunnete puhul, vaid see koguni kipub saama viimastest toitu ja ergutust. Pole sugugi üllatav, kui seesugusel isikul hiljem tunne ja mõte väljenduvad koos. Niisugusel puhul mõte on läbitundud mõte. Ta võib olla vägagi loogiline, kuid ta ei ole intellektuaalselt kuiv, vaid elab ja paneb kaasa elama ka tundeiselt. Tal on ümber oma emotsionaalne aura, teda väljendavad sõnad värisevad tunderütmis, ta kutsub esile konkreetseid kujutlusi, mis kõnelevad tundele. Kuid täielik osasaamine neist tundeelamusist võib kujuneda võimatuks neile, kes libisevad üle intellektuaalsest sisust. Seda ülelibisemist näib juhtuvat sagedasti ka Suitsu, Underi, Semperi ja Adamsi luuletuste puhul — tulemusega, et neidki luuletajaid vahel laidetakse raskeks, kuivaks ja kunstlikuks. Häda on selles, et mitte igaüks, kes ehk suudabki anduda puht-lüürilise pala veetlevalle võlule, ei ole harjund ise mõtlema ja teiste mõtlusprotsessi tulemusi tähelepanelikult jälgima. Tuhat korda kuulnud ja loetud mõtted ei üllata ega hämmasta. Olgugi nende sugestiivsus väike, omefigi saadakse neist aru, kuid originaalsem ja peenem intellekt tekitab sellevastu sagedasti segaseid tundeid ja veelgi segasemaid mõtteid. Kuid see, et mõnesugune kunst on määrat vähesetele, ei kahanda tema väärtust. Nende vähesete kaudu ta võib tungida kaugemale ja levida laiemale, peenendades ja rikastades kogu vaimuelu. Suitsu „Kõik on kokku unenägu“ ei leia kuigi palju lugejaid, Kampmaa ei pea sellest lugu, kuid see jääb siiski lätteks, kust võib ammutada veel mitmeigi põlve vaimne valimik. Ning samalaadne osa jääb kindlasti etendada ka Alveri „Tolmul ja tulel“.

Kõnelesin mõttest, mis on tekkind koos intensiivsete tundeelamusetega, mõttest, milleks need elamused kristalliseeruvad, mõttest, mis on elamuste tulemus. Kuid ka mõte ise võib saada sügava ja tundeküllase luule põhjustajaks. On olemas temperamente, kelles intellektuaalsed sähvatused tekitavad kirge. Luule seisukohalt on lõppeks täiesti ükskõik, kumb ärkas enne, kas mõte või tunne. Tähtis on ainult, et luules oleks tunnet olemas. Teatavat ideed võib propageerida säärase innu ja jõuga, et tunde vibratsioonid kanduvad üle ka lugejasse. Mõttekirg võib olla sama ehtne kui iga teine kirg, kuigi seda ei leidu just igaühel. Dantel oli seda kirge, ja kuigi mitte igamees ei loe tema „Jumaliku komöödia“ abstraktsemaid osi, oleks raske eitada, et needki tavaliselt on otse esmajärguline, võrratu luule. Kuid on ilmne, et seda on võimatu hinnata, kui mõistuslik sisu jääb arusaamatuks. Öeldakse küll sageli, et luules pole igakord tarvis sisu taibata, vaid et isegi värsid mõnes tundmatus keeles

võivad võluda, kuid see on vägagi poolik tõde. Rütm, sõnade kõla, häälikuline instrumentatsioon on ikkagi ainult osa luulet, kuigi neid mõnikord on tahet ülendada luule olemuseks. Kõla ja rütm võivad juba üksi võrgutada, kuid Dante, kes poleks muud kui musikaalsete värsside autor, oleks ainult veerand Dantet. Alles kui „Ohvrisuitsu“ sisu on lahti muugit, võib kõnelda selle poeemi tõelisest läbielamisest. Mõnele võib see väide paista endastmõistetav, kuid seda see ei ole. Cambridge'i ülikoolis tehti mõni aasta tagasi katseid, millest selgus, et ainult väike osa isegi akadeemiliselt harit publikust püüdis tõesti seda mõista, mida ta luges. Inglise kirjanduse õppijaile selles ülikoolis anti kätte umbes tosin luuletusi ilma autorit ja päälkirja nimetamata ning aseteti nende sisu kohta rida küsimusi. Tulemused olid heidutavad. Ainult üksikud andsid enam-vähem õiged vastused. Sääljuures ükski luuletustest polnud endast erakordselt raske. Segaduse põhjuseks polnud värsside mõistatuslikkus, vaid lugejate pääliskaudsus. Ei osat süveneda luuletuste individuaalsesse sisusse, ei tajut neid tervikuna, vaid vastati huupi, hää usuga, et intuiitiivselt oldi tabat asja tuuma. Selle eksperimendi detailne analüüs leidub I. A. Richardsi teoses **Practical Criticism**. Kui Cambridge'i kirjandusloo üliõpilastel juhtus sellaseid äpardusi, mida siis oodata meie keskmiselt publikult? Luule puhul vähimigi mõistuslik pingutus näib talle paistvat liigseena. Võib seetõttu vägagi kahelda, kas Underi **Kivi südame**l, mille esimene trükk on lõppend müügilist seepärast, et autor selle teose eest sai Riigivanema esimese auhinna, leiab palju tõelisi hindajaid. Mõni vägagi tuntud arvustaja on vähemalt eraviisil väljendand arvamuse, et selle raske, mõistuspärase raamatu nii kõrgelt hindamine on arusaamatu. Kuid siingi on tegemist otse klassilise näitega luulest, milles mõte ja sügavamad elamused käivad käsikäes. Under on meile oma algaegadel andnud küllalt luuletusi, mille nautimiseks on tarvis ainult passiivset tundeerkust ja pisut mõttekujutust. Need tema teosed, näiteks **Sonetid**, ongi jäänd populaarseks. Tema hilisemad ja väärtuslikumad saavutused lähevad pärast minevasügist auhindamist küll paljudele raamaturiivuleile, kuid see ei tähenda veel, et neid loetakse, või kui neid loetakse, et neid suudetakse mõista. Sügav ja peen Otto Manninen, soome luule suur klassik, on saand populaarseks ainult oma pinnalisemate ja vähim isikupärase toodetega. Tema kohta käib veelgi suuremal määral kõik see, mis eelpool kõnelesin Alveri raskestimõistetavusest ja tema luule rikkast tuumast.

Kuid kas luules vajatakse tingimata subtiilset intellektuaalset sisu? Võidakse vastu vaielda, et kuigi see luules v õ i b esineda, ei ole see võib-olla mitte paratamatu. Kuivõrra tõstab ta luule väärtust? Kas ei oleks ehk loomulikum sellest hoiduda ning jätta intellektile teissugused ülesanded?

Väga sagedasti on väidet, et kunst on seda väärtuslikum, mida üldarusaadavam ta on. On julet kinnitada, et tõesti suur kunst — vähemalt suur luule — peab olema mõistetav igale normaalselt arenend, vähegi kirjaoskajale inimesele. Nagu teame, ei hinda säärane keskmine inimene erilisel subtiilsust ega intellektuaalset peenekoelisust. Kui ta üldse loeb luulet, siis päämiselt selleks, et saada oma emotsioonidele vallalepääsu-võimalusi, mis ei nõua kuigi suurt vaimset koolitust. Inglise uurijad —

m. s. ülalmainit I. A. Richards — on teind kindlaks, et kirjanduse otsene mõju läbilõikeinimesse on seda suurem, mida osavamalt ta suudab apelleerida tema sentimentaalsetele harjumustele, kasutades väikeste variatsioonidega klišeelikke tundeäratamisvahendeid ning hoidudes individuaalsusest. Kirjanduslik kultuur ei ole tõusnud vastavalt kirjaoskuse levikule. Kõige loetavamad teosed on harilikult igal maal võrdlemisi vähese kunstilise väärtuse ja originaalsusega. See, mis vähima pingutuse juures annab suurima määra erutust, saavutab kõige kindlamini publiku südame, kuigi võib-olla ainult hetkeks, järgmise kirjandusliku favoriidi saabumiseni. Nii peenemad tunded kui peenem mõistus on alati hädaohus leida ainult väga üksikute poolt mõistmist ja hindamist. See on üldine reegel, millest leidub näilisi erandeid, kuid neidki tavaliselt ainult üsna eriliste konjunktuuride puhul, nagu erakordselt tugev propaganda, teemide ja suuna spontaanne ühtesattumine üldise huvi suunaga, jms. Üheks sääraseks erandjuhiks on Paul Valéry, keda siiski rohkem kiidetakse kui ostetakse, rohkem ostetakse kui loetakse ja rohkem loetakse kui mõistetakse. Täpsalt sama lugu on meil Gustav Suitsu hilisema toodanguga.

Ei saa salata, et on olemas klassikuid, kes on taibatavad ja nauditavad enam-vähem igaühele ja kelle intellektuaalne peenus ei ole kuigi suur. Siia kuuluvad näiteks šotlane Robert Burns suure osaga oma toodangust, teine šotlane Walter Scott, väga paljud Victor Hugo teostest, enamik Friedrich Schilleri luuletusi ja näidendeid (kuigi mitte kõik!), Mickiewiczi „Pan Tadeusz“, paljud Eino Leino luuletused ja veel mõndagi muud, mille kirjanduslikus väärtuses ei või olla kahtlust. Peagu kõigile neist on omane suur robustsus, löögijõud, kaasaelamine hulkade eluga, kontakt momendiga, mis on instinktiivne ja spontaanne, rahvajuhi omadused, mille kadestatavust eitada oleks ilmaaegne. Eriti kui hingeline ja vaimne side rahvaga on nii suur nagu Mickiewiczil ning on liitunud nii erandliku väljendusjõuga nagu temal, võib tekkida omamoodi võrratuid teoseid, mis kisivad kaasa nii harit kui harimata, nii rafineerit kui jämedatoimse vaimu. Säärastel puhkudel suured kirjanikud saavad tõesti kõige laiemas mõttes „rahvusterviku“ häälekandjajaks, ilma et neilt julgeks ega tahaks nõudagi erilist vaimset „rafinemaani“. Victor Hugo mõte on harva väga sügav või individuaalne, kuid ta suutis haruldase energia ja tabavusega väljendada ja kujutada seda, mida tundsid ja ebamääraselt mõtlesid laiad massid. Kuid nii teenit kui ongi nende suurvaimude loorberipärjad, leidub nende kõrval teisi sama suuri või suuremaid, kelle intellekt käis üksildasemaid teid, puuris sügavamale ja tegi peenemat tööd. Goethe ei ole olnud kunagi nii populaarne kui Schiller, Shelley pidi eluajal leppima publiku täieliku puudumisega, Shakespeare'i sonetid on alati jäänd vaimse eliidi asjaks, Baudelaire'i tunnustus oli visa tulema ja oli päämiselt posthuumne, Milton lõi läbi oma suure eepose teemi ja võimsuse tõttu, kuid tema varjatamad omadused, ta terav, harukordselt intelligentne kunst jäid järelepõlve hinnata ja analüüsida, John Donne on alles käesoleval sajandil leidnud suurema publiku, Vjatšeslav Ivanov on tänini vähestele tuntud, Mannise saatusest ma juba kõnelesin. Need on ainult mõned õige juhuslikud näited, millele võiks tuua väga

palju lisa. Ka nende väärtuses ei või olla vähimatki kahtlust. See publik, kes neid täielikult ja teesklemata naudib, on peagu kõigil juhtudel väiksem kui eelmise grupi hindajate arv. See on üldtuntud fakt, mida siinkohal lähemalt tõestada ei ole tarvis. Mis see aitab, et „Fausti“ õpitakse — või õpiti — kõigis saksa koolides või et Miltoni mainitakse inglise klassikute seas alati otse pärast Shakespeare'i? Poleks Shakespeare'i näidendeil m. s. ka sugemeid, mis pakuvad nii laval kui lugedes naudingut ka lihtsameelsemale, nad ei oleks kuigi populaarsed, sest nende sügavam tuum jääb enamasti arusaamatuks.

Shakespeare ongi üks parimaid sääraste luuletajate näiteid, kelle intellekti peenus võrratult tõstab nende loomingu väärtust, kuigi see pole igaühele tajutav. See, mis vähegi tundliku meelega lugejal ei või kuidagi jääda märkamata — muidugi juhul, kui ta loeb algupärandit või hädakorral eriti häid tõlkeid, — on Shakespeare'i oskus tuua lavale elavaid inimesi lõpmatus vahelduvuses, haarata tundeid, luua dramaatilisi situatsioone, kiskuda kaasa huumori ja traagikaga, manada esile uus, omapärane, tavalisest jõulisem, titaanlikum reaalsus. Need omadused pääsevad vahel mõjule isegi läbi keskpärase tõlke ja teisejärgulise lavastuse. Kuid Shakespeare'i mõte, Shakespeare'i üliterav, ülipeen intellekt ei ole nii hõlpsasti taibatavad. Kuigi jälgime sügava elamusega Hamleti monoloogide tundetooni ja rikast pildistikku, ei ole sellega veel öeldud, et me küllaldaselt mõistaksime selle intellektuaalseid seoseid. Kuigi vaimustume Macbethi võimsast süngusest ja väriseme kaasa tema hingeväriatega, võib meile tumedaks jääda nii mõnigi oluline punkt selle kõhkleja ja võitleja, selle kartuse ja hulljulguse ühendi sisearengus. Temagi monoloogid ei kajasta primitiivset vaimulaadi, nad on tiheda ja keeruka koega, neid ei saa lahti harutada ainult naiivse emotsionaalse osavõtu varal. Alles kui tajutakse Shakespeare'i probleemirikkust, peenust ja tihedust, millega temas ühinevad tunne, mõistus ja mõttekujutus, ollakse teel tema enam-vähem rahuldavale mõistmisele. Viimase all ma ei mõtlegi tema teksti täpsat filoloogilist tõlgitsemist, mis on teind ja teeb veel edaspidigi päävalu kümneile ja sadadele eriteadlastele, vaid vähem teaduslikku eesmärki — meie olemuse rikastumist Shakespeare'i teoste kunstilise ja inimliku sisuga. Tema kaudu võime avarduda ja süveneda, seda rohkem, mida rohkem oma parimaid võimeid paneme mängu — ja mängupandavatest võimetest ei seisa kaugelki viimisel kohal intellekt. Maailm, millesse suur inglane viib oma andunud lugejad, ei ole sääljuures sama, milles elab suurem osa inimesi. Ükski tavalise inimese tunne ega mõte ei paistnud küll olevat temale võõras, kuid neile lisaks leidub tal nii palju harukordset — Hamlet, Jago, Macbeth, Prospero jne. —, et ainult äärmiselt individuaalne geenius võis selle avastada. Kõigis neis kujudes on midagi väga üldinimlikku (seetõttu iga pisutki arenenum inimene võib neile teataval määral kaasa tunda), kuid ükski praegu mainituist ei ole niisama mõne kaasaegse tüübi eriti reljeefne kirjanduslik projektsioon või mõne toleaegse tungi tüüpiline kehastus. Kõigile neile kujudele on autor lisand omalt poolt väga individuaalseid probleeme ja iseloomujooni, mille taolisi pole leida Schilleri, Hugo ega isegi Mickiewiczi tegelastel. Nende arutluste ja mõlgutluste kõrval vii-

mati nimetat autorite tegelaste refleksioonid ja mediteeringud tunduvad pisut stereotüüpsetena, endastmõistetavatena või pinnalistena. Inglise loodud iseloomude mõtteelu — samuti nagu nende tundemaailm — on mitmekihiline, erakordselt varjundirikas, oma inimlikule esindavusele vaatamata sellasena kordumatu, täpsamal vaatlusel ikka uusi nüansse ja sügavusi pakkuv, kuid siiski orgaaniline. Ainulaadne intuitsioon, millele avanesid need nägemused, oli samavõrra intellekti kui tunde ja fantaasia sugemeid sisaldav. Ühtlasi peitus selle taga ääretult avar indiviid, kellesse pääle tema aja mõtte- ja tundevoolude ja -impulsside mahtus suur puht-isikupärane maailm, mida keegi poleks näind, kui tema seda poleks teind kättesaadavaks. Sellest tulebki, et temalt võib leida rahuldust nii keskpärane publik kui harulduste ja sala-aarete avastaja, nii see, kes otsib ainult oma tundejanu kustutust, kui ka see, keda veetleb kord sajafahuliselt helkiva, kord sügavale heledaid kiiri saatva mõistuse tegevus.

Ainult kõigi vaimsete ja hingeliste võimete — toonitan veel kord, ka intellekti — erandlik õitselepuhkemine ühes isikus võis kindlustada säärase kunstitippude vallutamise. See ei tähenda, et ka vähemaga ei oleks võimalik palju saavutada. Nimetasin eelpool terve rea näiteid, mis on selle kohta tõendiks. Intellekti subtiilsus ja erandlik hingelaad ei ole p a r a t a m a t u k s eelduseks väga kõrgeväärtusliku luule loomisel, aga kui nad puuduvad, näib raske saavutada k õ i g e väärtuslikumat. Endasiki mõista on suurima luule eeltingimusteks samuti suur tundevoime ja suur või vähemalt tugev mõttekujutus. Kuid mõttekujutus võib metsa minna nagu nii mõnigi kord Hugol, näiteks tema draamades, kus sagedasti puudub sügavam sisu, ja kõige õhkuvamad tunded võivad jääda kaotiliseks ja ebamääraseks, nagu nii mitmel pool Byronil. On tarvis intellekti peent ja korraldavat, detaile omavahel siduvat, suhtesse asetavat tööd, et värvikad pildid ja tugevad tunded saaksid suuna, joonestiku ja sümboolse tausta. Ning kui käegakatsutavalt konkreetsete nägemuste taga on aimata tähendust ja tunda mõttekäiku, siis fantaasia-toote väärtus otsekohe mitmekordistub. Ta asetub laiemasse perspektiivi, ta muutub arusaadavamaks ja omasemaks, mitte ainult väärtusliku vaimukanga olgu kui kiirgavaks räbalaks. Mõttekäigul võib luules olla ka oma suur arhitektooniline väärtus. Tulen sel puhul jälle Alveri juurde tagasi. Tema luuletus „Maailma saatust alati / vaekausil määrab gramm“, koosneb reast reljeefseist, suure lakoonilisuse ja ilmekusega esitatud pildest, mis on omavahel kindlas seoses ja mida võiks tõlkida puht-mõistuslikku keelde, kuigi nendevahelisi loogilisi suhteid peagu kuski otseselt ei väljendeta. Luuletuse nautimiseks on nende suhete mõistmine siiski hädavajalik. Sellest aru saada ei olegi raske piltide pregnantsuse ja hõlpsa lahtimuugitavuse tõttu ühelt ning nende järjestuse kindla loogilisuse tõttu teiselt poolt. Väikesed lüngad, mis jäävad lugeja mõistusel ja mõttekujutusel täita, on tarvilikud, sest nad ergutavad teda isetegevusele. Iga stroof on omaette kujukas ja ühtlasi mõtteliselt terav nagu epigramm, kuid ükski puant pole teravam kui viimse värsipaari oma. See on oma-moodi lihtne, klassiline koolinäide loogilise struktuuri kohta luules. Gradatsioonist on kinni peetud nii mõtteliste puantide kui piltide vaheduse järjestuses. Sama võib öelda ka tundeintensiivsuse järjekindla tõusu

kohta. Luuletus algab muigava irooniaga ja lõpeb kuristike kohal hõljuja ekstaasiga. Võiks veel kaugemale minna ja näidata, kuidas ka pildistiku materjali valikus on näha tõusu ainelisest ning vaid vihjamisi sümboolsest ilmsesti spirituaalseid elamusi sümboliseerivasse. Ei usu, et selle luuletuse kirjutamisel kõik need seigad oluksid teadlikult kalkuleerit, kuid alateadlikul loogikal on siin olnud suur osa etendada. Nagu teame, võivad ju isegi teaduslikud avastused tulla inspiratsioonisälvastustena, milles näib täiesti puuduvat tahtlik arvestus. See veetlev, oma lõpupoole otse nietzscheliku paatosega tundeid haarav luuletus ei oleks kunagi tekkinud ilma mõistuse subtiilsusega, nagu vastuoksa mõne meie siurulase sagedane vormitus, hajuvus ning üldmõju nõrkus poleks sel määral mõeldavad, kui intellekt oluks tugevam. Ka n. n. „vormitundest“ kuulub kindlasti suur osa intellektile.

Ants Oras.

„Konvent“ üliõpilasorganisatsiooni nimetuseks?

Ajakirjanduses on esinenud ettepanekuid, anda üliõpilasorganitele üldiseks ja ühiseks nimetuseks „KONVENT“, kaotada senised „selts“, „korp“ jne. Kuna see küsimus huvitab kõiki akadeemilisi ringkondi, siis pöördus toimetus eesti keele prof. A. Saareste poole, et sellise kavatsuse kohta pakkuda lugejatele tema autoriteetset arvamist.

Teie küsite mu arvamist üliõpilasseltside kavatsetava ristimise kohta „konventideks“?

Minu elukutset ja meelsust teades ei tohiks „Akadeemia“ toimetus säärasest küsimusest õieti esitada! Peaks ju olema selgem kui selge, et igale eestlasele, kellele emakeel armas, on meie üliõpilasühingute nimetamine võõrsõnaga „konvent“ tõsiselt rahvuslike tunnete — vastandina lipitsevatele ja lipitsevatele isamaalikkudele tunnetsemistele, millest meie avalik elu praegu nõretab — kõige valusamaks haavamiseks. Ja lõpuks ka nimede eestistamise liikumisele ja kogu meie emakeele kultuurile ametlikuks kõrvalopsuks. Kuuldavasti aga sellega tahetavat meie üliõpilaskonnas valitseva kahe ilmavaate vahelist pinget pehmendada (ons see veel elu, kus ilmavaatelised pinged lõdvendatud?) muuseas ka (s. o. peale ühingute normaalpõhikirjade) sellega, et kahe senise ühingu tüübi nimetuse, võõrsõna korporatsioon ja laensõna selts asemele kavatsetakse anda uus ühine nimetus konvent. Kas siis tõesti on meie oma keeleline loominguvõime nõnda nigel, et eestilist nime ei leita? Kui seda ei suudeta või ei taheta, siis miks mitte tarvitada

juba olevat eestilist nimetust ühing: üliõpilasühingud? Kuid nähtavasti see eestiline sõna ei sobi organisatsioonide ühe osa võõrapärase olemusega ja saksapärase värviteklitega! Nii siis leiame siingi asja tagant vähemalt head maitset ja ühtlusetunnet!

Imelikud, täis vastolusid on aga ajad. Ühelt poolt rahvusluse õhustust, meie emakeele ühiskondlikkude õiguste ametlikku toetust ja kaitset, võõrapärase ees- ja liignimede hoogsat eestistamist. Ja püüdu lõhesid meie rahva sisemuses tasandada ja kaotada, püüdu ühinemisele ja rahvuslikule terviklusele. Teiselt poolt aga saksa ja vene kolledžite asutamist ja eestiliste nimetuste nagu jaoskonnaülem, haridusnõunik, juhataja, selts (ühing), riigivanem ja teiste snobiline asendamine konstaabli, inspektori, direktori, konvendi ja presidendiga¹⁾. (Miks siis mitte ka riigikogu või rahvaesinduse, üliõpilase ja ülikooli nõukogu asemele parlament, studentega universiteedi konseil?). Ja sealjuures tehakse praegu kõik, et meil vastolud enam ja enam suureneksid, sest eesti rahva, meie ühiskonna tunded ja meeled pole kunagi varemalt olnud nõnda lõhestatud kui praegu, ja see kärise mine kestab kiirelt ja ohtliku põhjalikkusega edasi.

Paljudki sammud meie avalikus elus, muuseas ka nimetuste nagu presidenti ja konvendi pealesurumine, on otse hoobiks näkku meie laiadele hulkadele ja meie haritlaskonna paremikule. Praeguses olukorras peab ju muidugi kõike kannatama. Kuid see väline vaikus ja näiline rahu ning üksmeel on petlik. Aktiivsest poliitilisest võitlusest kõrval seisjate südant need nähtused täidavad tõsise murega, murega meie rahva tuleviku eest. Praegu oleks ju kohane aeg, et meie kui väikerahva rahvuslikku siserinnet kõigi võimalustega ja kõiki lepitava õiglusel kõvendataks ja kindlustataks, seniseid mõrasid liidetak. Sest peagi võivad tulla ajad, millal enam kui iial varem meil tarvidused teki vad sisemise üksmeele ja ühise jõu järgi. Kui nüüd aga igal viisil mee lekidest ja lõhesid süvendatakse, võib tulevikus meie rahvuslik rinne osutada ka raskel katsumisel nõrgaks ja lõhestatuks. Igatahes juba üksi see nimetus konvent uues üliõpilaskonna seaduses osutub kindlasti liivateraks meie akadeemilise noorsoo rahuliku kooselu kuulilaagrites!

Mis eraldi vastoludesse praeguses üliõpilaskonnas puutub, siis oleks neid ju hõlpus kõrvaldada. Et seal, nagu ka laiemalt rahval, esi neber erinevusi ilmavaateis, ei tohiks veel viia teravusteni. Kui aga osa eestlasi kannab mingit erilist mundrit või muid demonstratiivseid välis märke, muutuksid meil vahekorrad varstigi põnevaks, nagu nägime paar aastat tagasi. Kui üliõpilasorganisatsioonidele keelata eraldavate müt-

¹⁾ Olgu tähendatud, et keeleuurimise rännakuil maal olen kahe viimase suve jooksul talurahvalt igalt poolt pärinud arvamust, kas pooldatakse nimetust riigivanem või president. Ja eranditult olen saanud vastuse: ainult riigivanemat. Sama vähe tuntakse ja arvestatakse meil siis rahva soovisid! Teatavasti Rahvuskogu, peale ligi paarikümme korda hääletamist puhu riigivanema, puhu presidenti kasuks, on viimati jälle päris vaikself — kas argumente häbene des? — otsustanud jällegi võõrapärase presidenti kasuks, peale seda kui veel hiljuti I Koja koosolekul kõik nimekamad ja üldtuntumad Rahvuskogu liikmed avalikult said kaitsta ainult riigivanemat, vastasarvamuse pea täielikul vaikimisell

side ja vappide farvitamine (kõigile ühine, kuid omapärane välismärk võiks aga olla), siis, usume, oleks Tartu tudengkonnas ja laiemaski akadeemilises peres kodurahu kindlustatud, kui sellele veel lisanduks edaspidi kord, et riigiametitesse ei võtaks uusi ametnikke mitte ülemus isiklikult, sagedasti siis omast akadeemilisest sõpruskonnast, vaid sellekohased erapooletud eksamikomisjonid.

Või kas tahetakse nende teklite, lintide, vappide, korpide ja konventide alalhoiuga — nagu ka sibulkupleid säilitades — meie kiratsevat turismi elustada, otsekui teeb seda Jugoslaavia, kes rändurite huvides lubab püsida ja toetabki fesse ja naiste kaetud nägusid, mis Türgis juba ammu kaotatud?

Andrus Saareste

EÜS sõpruslepingus Läti üliõpilasselts „Austrums’iga“

Eesti üliõpilasnooruse aktiivsus välissuhete loomisel on olnud suunatud peamiselt põhjapoolle ja seda ka arusaadavalt põhjusil: mõlemate hõimurahvaste — soomlaste ja eestlaste — suguluskeel ja hõimusugulus on sellele parimaks eelduseks.

Varsti saab juba esimene kümnend täis, kui sõlmiti esimene sõprusleping soome ja eesti üliõpilaskondade piires, nimelt — Eesti Üliõpilaste Seltsi ja soome Pohjois- ning Etelä-Pohjalainen Osakunta’de vahel — sügisel 1928, mis pioneerina sai aluseks kõigile järgnevaile. Täna-seks leidub juba arvukas hulk soome ja eesti üliõpilasorganisatsioonidevahelisi sõpruslepinguid, nii üliõpilasseltsel kui ka korporatsioonel. Kahtlemata on need liidulepingud, sõlmifuna vennasrahvaste ja -üliõpilaskondade hõimusedemete süvendamise nimel, aidanud tunduval määral kaasa sõbraliku koostöö tihenemisele.

Hoopis tagasihoidlikum on oldud suheteloomisel meie lõunanaabri Läti üliõpilasorganisatsioonidega (kartell-lepinguid leidub vähemal arvul korporatsioonest ja seltest) — siin mängivad muidugi osa keelte dia-metraalne lahklus, rahvaste iseloomu vahe ja muud asjaolud. Ikka enam aga lööb läbi teadmine, et iidne naabus ja ühtiv saatus kutsuvad üles nii lätlast kui ka eestlast, mõlema rahva akadeemilist noorust, looma ja fihendama liitlastena sõprussidemeid. Isiklikult nende ridade kirjutajale sööbuvad alatiseks mällu ühe eesti tuntud diplomaadi, kel oli võimalust Läti elu pikemat aega jälgida, sõnad: „Meie rahvail on põhilisi erinevusi iseloomes ja vaimuilma avaldusis, kuid ükski meist ei saa nõuda, et teine sarnaneks temale — sest ei saa olla identsust; meie vajame naabri-tena tihedamat läbikäimist, põhjalikumat üksteisetundmist; peame hül-gama kolikambritväärivaid eelarvamusi; võime üksteiselt mõndagi

õppida, mida oludekohaselt üle võtta. Ja õppival noorusel on siin veel palju ära teha . . . .”

Selliste arusaamiste tähe all sündiski kahe liitlasmaa vanemate akadeemiliste perede lähenemine — sõprusleping Eesti Üliõpilaste Seltsi ja Läti Üliõpilasseltsi „Austrumsi” vahel.

Mis „Austrumsile” eriti iseloomustav, see on fõsilätilise rahvusluse joon, mis on määrajaks teguriks asutamisaegadest kuni tänapäevani. „Austrums”, vanima läti üliõpilasseltsina, asutati Moskvas aastal 1883, õigusteaduskonna üliõpilase ja pärastise Läti Vabariigi esimese presidendid Jānis Čakste algatusel, kes sai õhutust Läti rahvusliku ärkusaaja (m. saj. 60—70.-dail aastail) kultuuritegelasilt Valdemarsilt ja Baronsilt. Asutamisel ühineti „Austrums” ideelise asutaja Valdemars juhtimõttega, et „noore Läti haritlaskonna ülmaid kohustusi oma rahva ja kultuuri vastu õhutades” pühendutakse innuga „sellele tööle ja rakendatakse tervet oma vaimujõudu, võimeid ja armastust”. Aastal 1882 tuli Čakste Moskvasse ja, olles tihedas ühenduses Läti kohaliku seltskonnaga, asus organiseerima uut üliõpilasorganisatsiooni. Vene võimud tegid suuri takistusi rahvuslike organisatsioonide tekkimisel: pikki aastaid oli Seltsi põhikiri kinnitamata, sest Moskva Ülikooli rektor nõudnud, et leifaks vastutav protektor vene professorite seast, kelle leidmine oli aga peagu võimatu. Vene aegu tegeleti eriti läti rahvuskultuuri ja ajakirjanduse aladel. Ametlikku kinnitust saadi alles Maailmasõja ajal, kus Selts võttis nimeks „Oriens”, mis juba 1914. aastal kõlas lätestatuna — „Austrums”. Selts kinnitati aastal 1916: 1917 oli viimne koosolek Moskvas; 1920 — esimene pääkoosolek Riias. 1933. aastal peeti 50. a. juubelit, millest võttis osa ka EUS-i rohkearvuline esindus. Läti Vabariigile on „Austrums” andnud kahel korral presidente: kadunud Jānis Čakste ja Gustavs Zemgalsi näol, kellest viimast, nimelt G. Zemgalsit, oli EUS-i perel hää meel tervitada külalisena ja liitlasena alles aprillikuus sõpruslepingu allakirjutamisel meie Alma Materi linnas. „Austrums” perre kuuluvad teiste seas: praegune kohtuminister Apsītis, riigikohtunikud — Skudre, Čakste, Alksnis; kirjanik LTA direktor Berzinš; ja kadunud presidendid Čakste kõik neli poega, erinevaist elukutseist — põldur, haiglahajuhataja, riigikohtunik, ülikooli õppejõud.

Nagu juba nimetatud, läbib „Austrums” arengkäiku tugev rahvusluse joon. Nii märgib selle pere liikmeid: „Saavutatud suveräänses riigis tulevad nüüd uuesti esile tuua muiste ebaühtlases võitluses maa okupantidega kaotatud iseseisvuse alused, mis on meie teaduse pühaks kohuseks, ja neile tuleb nüüd ehitada tugev ning vägev rahvusliku kultuuri hoone, mis annaks jõudu, elutahet ja usku loendamatuile läti sugupõlvedele, aga üle kõige tuleb põleda meie muinasjutulise kangela Karumurdja armastuses rahva ja maa parema tuleviku eest, tema au ja suveräniteedi eest . . .”

Õieti rohkesti „Austrumsis” tõusnut ja kristalliseerunut näeme kirjatähte-valatuna Läti Üliõpilasseltside Liidu põhikirjas, kuna Liidu aktiivsemaiks loojaiks olid just „Austrums” kaasvõitlejad, kui läti vanema ja suurema üliõpilasseltsi liikmed.

Tahetakse lahti saada saksa ja vene mõjustusist akadeemilise pere eluavaldusis: olid ju Tartu, Moskva ja Peterburi (Leningrad) nendeks koh-
tadeks möödunud sajandil, kust käis läbi Läti iseseisvuse loomisaegne
haritlaskond ja sellest tingituna oli ka saksa või vene kombestiku ületoo-
mine oma kodumaa oludesse — mõjustusi, millest vaevaline nii pea lahti
saada.

Läti oma ülikooli asutamisega hellitati mõtet erinevuste nivelleeri-
miseks, ühise akadeemilise pere loomiseks, kuna üliõpilasest pidi kuju-
nema ehtsa läti rahvusluse eesvõitleja. Kõige mainitu taotlemisel oli
ees rohkesti raskusi, oli liigset killunemist nii akadeemilises kui ka kogu
avalikus elus.

Nüüd arvatakse aga aeg kätte jõudnud, kus läti omakultuur on suu-
teline välja rookima kõike päälesunnitud või ebateadlikult üle võetud
kontvõõrast ja võõrapärasest. Taotletakse ehtsat läti rahvuslust, lihtsust
ja üksmeelt. Nagu soomlane ja eestlane oma kodudes, nii olgu lätlane
negi omal maal peremeheks, tal olgu õigus omapärase kultuuri kujunda-
misele ja viljelemisele.

„Austrums“ ja kõik teised Üliõpilasseltside Liitu kuuluvad seltsid,
kannavad organisatsioonidena läti nimesid, nii „Austrums“ (Ida),
„Atauga“ (Järelkasv), „Ziemelniece“ (Põhjamaalanna), jne. Liikmeiks
võetakse vastu ükski lätlasi, kuna paljudes korporatsioonides on rahvuslik
koostis kirjum. Luuakse ühtlast korda üksikute seltside määrandlusse,
traditsioonidesse. Terminoloogia, laulud, traditsioonid — olgu puhtläti
päritoluga. Oma seisukohtade avaldamiseks ilmutavad seltsid ühiselt
ajakirja „Students“, milline, vähem päevasündmusirivavana, käsitleb
enam kirjanduslikke ja muid alasid, saades kaastööd vastavalt õppejõu-
dudelt ja asjatundjailt; iga numbri ees- ja tagakaanele paigutatakse ühe
läti kunstniku maal ühevärvilise reproduktsioonina. Igal kevadel, aka-
deemilise aasta lõppedes, võtavad „Austrumsi“ liikmed osa seltside n. n.
„tööpeost“, kus oma perede liikmete töösaavutused leiavad teed rahva
sekka (näit. koolesse jne).

Eesti Üliõpilaste Seltsi ja „Austrumsi“ üksikute liikmete kokkupuu-
ted ulatuvad juba Vabadussõja aegadesse. Hiljem loodi sidemeid üli-
õpilaskondadevaheliste ürituste läbiviimisel, eriti SELL-i töö juures.
Sõprusvahekord on kestnud rea aastaid, kus EÜS ja „Austrums“ on vas-
tastikku oma esindajate kaudu osa võtnud vastavaist pidustusist.

Sõpruslepingu sõlmimise mõte hõljus juba tükil ajal õhus. Möödu-
nud suvel asuti konkreetsemalt teostamisvõimaluste arutamisele. Hilis-
sügisel tuli „Austrumsilt“ kui nooremalt organisatsioonilt, kutse
astuda nendega sõprusliitu, sest „Läti ja eesti rahva ühine saatuse hallist
muinsusajast, relv-vendlus Vabadussõjas, mõlema riigi koostöö, sõb-
ralikud sidemed akadeemilise noorsoo vahel on andnud võimalust
austrumlasile lähemalt tutvuda Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmetega. Leides
Teie liikmete keskel mõtteosalisi, meie sarnaste ideaalidega ja palava
armastusega oma isamaa vastu, on austrumlased alati väljendanud soovi
kõvendada sõprussidemeid mõlema organisatsiooni liikmete vahel...“

Kuna nende ridade kirjutaja ülesandeks oli viibida sõpruslepingu
sünnikätki juures, siis — mõned read sellest.

Tee põhjavelle poole oli tallatud; hõimuvolle kõrvale astus uueks sõbraks — lõunaliitlane. Lepingu sissejuhatav osa kõlab uudsenä: „Sarnanevast minevikust võrsudes ja ligidase ideoloogia juhtimisel, Eesti ja Läti koostöö vajadust kõrgelt hinnates; tulevasi haritlaspõlvi Eestis ja Lätis tahtes kasvatada õppima tundma ja austama naaberrahvast, selle maad ja kultuuri; töötama kohustudes võimalikkude väärmõistmiste vältimiseks ja lahkkelide kaotamiseks meie rahvaste vahel; jätkata ja süvendada soovides naaberrahvaste ühist loomistööd, mida mõlemate rahvaste akadeemilised ringkonnad aastakümnete jooksul on teinud; et võimaldada oma liikmeile sõprussuhete sõlmimist naaberrahvaste üliõpilasnoorsoo seas; et oma liikmeid tutvustada lepinguosalise organisatsiooni ja selle liikmetega ning igakülge koostöö kestvaks soodustamiseks . . .“ — selleks — juba lepingu lähema sisu määramisel — „lepinguosalsed mõjustavad jõudumööda oma maal asjakohaste teadmiste levikut naabermaast selle üliõpilaskonnast ja sõprusorganisatsioonest; korraldatakse vastastikke külaskäike; kutsutakse sõprusorganisatsioonide liikmeid osa võtma organisatsioonide poolt korraldatavast ettevõtteist; vahetatakse kodukordi ja võimalikke väljaandeid; ollakse vahemeheks kodumaise kirjanduse hankimisel lepinguosalsile ja nende liikmeile. Vastastikus kirjavahetuses tarvitab kumbki lepinguosalsine oma keelt.

Uudsenä võrreldes esimese soome-eesti, s. o. EUS-i ja põhjaosakondade lepinguga, on punkte, mis räägivad vaidlus- ja füliküsimuste lahendamisest nii lepinguosalsite organisatsioonide kui ka nende üksikute liikmete vahel — vahekohtu kaudu, siis — aegajalisist esindajate nõupidamisist, „et arutada ühise töö konkreetseid küsimusi ning kindlaks määrata vastastikuste suhete traditsioone . . .“ ja lõpuks — eri paragrahvina mäрге, et „leping on koostatud kahes samaväärses originaalis, eesti ja läti keeles.“

Nii oli leping lõpukujul valmis juba möödunud sügissemestril; see pidi ka kohe allakirjutamisele tulema, kuid semestri vaheaja saabudes lükkus lõpupunkti panemine — vormiline allakirjutamine — kevadele, EUS-i 67. aastapäevale, Tartus.

Loodame, et hääl tahtel juba sõlmitud ja edaspidi sõlmitavad üliõpilasorganisatsioonide lepingud lõunanaabritega karastavad ääsitulena meist tõsiseid liitlasi ja sõpru.

Johannes Mägi

Teaduse sõbrad ja vaenlased

Kokkuvõte James Bryant Conant'i artiklist „Friends and Enemies of Learning“. The Yale Review. Spring 1937.

Autor konstateerib, et tänapäeval tehakse etteheiteid ülikoolidele, mis kummaliselt on sarnased juba sajandite eest esitatule.

Ta käsitab lähemalt inglise ülikoolide ajalugu 17. sajandil, kodusõdade ja puritaanliku võimu ajal. 1649 hukati Charles I; sõtlaste katse, asetada kuningatroonile Charles II, nurjus; puritaanlaste rühm võitles omavahel. Aprillis 1653 O. Cromwell oma sõduritega saatis koju Rump'i ja juulis asutas Väikse Parlamendi („Barebones Parliament“). See koosnes „hea meelsusega“ isikuist, kes pidid võimalised olema andma seadusi uuele ajastule „ilma kuningate ja kuningannadeta“, mil vanad kuritarvitused tulid lõpetada ja olemasolevad asutised ümber korraldada uute juhtnööride kohaselt. Muuseas ka kaks ülikooli (Oxford ja Cambridge) ühes nendesse kuuluvate kolledžitega ei võinud jääda tähelepanuta.

Ei ole säilinud andmeid nende üksikasjaliste ettepanekute kohta, mida arutati parlamendi komisjonides; on olemas vaid ebamääraseid andmeid kavandite kohta, mis olid ülikoolidele kõige vaenulikumad. Me teame vaid, et ülikoolide vastutavad esindajad olid tugevasti häiritud ja võib-olla kartsid sellist saatust, mis osaks sai kloostritele eelmisel sajandil.

Kuna ülikoolid olid osa kirikust, siis kõik kiriku reorganiseerimise kavad puudutasid paratamatult ka ülikoole. Mõnelt poolt arvati, et inimlik teadus ei ole tarvilik ei õigeks arusaamiseks ega õigeks evangeeliumi õpetamiseks; ülikoolid ei vastavat vana seaduse prohvetikoolidele, vaid ebajumalate templitele. Eriline kallaletung toimus Vilenda Kuningriigi meeste poolt 1653, puritaanlikelt fanaatikult, kes sihtisid ülikoolide vanade kolledžite hävitamisele, kuna nad ei tunnustanud teadusliku ettevalmistuse hüvesid kirikuteenreile, ja kes ennetasid oma seisukohaga revolutsioonilist tribunaali kui see, olles palutud säästa kuulsa keemiku Lavoisier elu giljotiini alt, vastas: „La Republique n'a pas besoin de savants“ (Vabariigil ei ole vaja teadlasi).

Teisest küljest heideti ülikoolidele ette, et nad korrutavad ainult Aristotelest ja ei õpeta, näit. kasulikku teadust, astroloogiat. See oli traagikoomiline, kuna just sel ajal Bacon'i poolt kaks inimpõlve varemni püstitatud põhimõtetel tehti ülikoolides suuri edusamme, teotsesid Robert Boyle ja Isaac Newton ning rajati Royal Society.

Ülikoolide kaitsjad Wilkins ja Ward oma „Vindiciae Academiarum'is“ olid sunnitud rõhutama, et ei tunta praegust ülikooli seisust ega üldisi aluseid neis kunstides, mida võetakse edendada.

1653. a. rünnak ülikoolidele oli lühike. Cromwelli protektoraadi all rahu-nesid meeled, Oxford ja Cambridge jäid oma õigustesse inimpõlvedeks. Isegi uute võistlevate ülikoolide rajamine tuli alles 200 aasta pärast.

Järgnevad 150 a. siiski ei olnud hiilgavad inglise ülikoolide ajaloo, eriti oli 18. sajand kõige vähem rahuldav. Enamik professoreid ei lugenud — intelligentsete kuulajate puudusel. B. A. astme andmisel ei eksamineeritud pea sugugi.

Autor arvab seda suletud ringi tulemuseks, mida kujutasid endast Oxford ja Cambridge peale kirikukorralduse restoratsiooni. Igasugu lahkusulised eraldati, ainult ametliku kiriku liikmed võisid olla õpetajad ja õpilased. Sel kombel need teaduse keskkohad automaatselt eraldati ühest inglise elu voolust, milline on tähelepandav oma tõsise jõuga. „Teisest küljest elav vaimne tegevus õitseb harva suletud ustega eraldatud homogeenses ühiskonnas. Neil tingimustel akadeemilisi uuendusi ei toimu, uusi teadusalasid võetakse vaevalt käsile.“

„Kui minu akadeemilise ajaloo interpretatsioon on õige,“ ütleb autor, „siis inglise ülikoolid pääsesid surmaotsusest ühtlustavate radikaalide poolt 1653. ainult selleks, et pikkamisi alistuda mahasurumisele tagurliste jõudude poolt, mis saatsid kuningriiklaste tagasitulekut võimule.“

„Teaduse tõelised sõbrad on alati olnud teadlikud, millise õrna taimega neil on tegemist. Kui teie katsute sundida tema kasvu ühes või teises suunas, võite teda hävitada. Katsuge määrata ülikoolide tulevikku mingi üldise poliitilise või sotsiaalse doktriini alusel ja teie satute tõsisesse hädaohtu vigastada neid inim põlvedeks. Nõudke vaid kasulikkust teie teaduse keskusilt ja teie saate steriilsuse; lõigake nad kunstlikult ära ühiskondlikust elust ja nad kidunevad. Et edendada teadust peate armastama teda ja avama ukseid kõigile, kes jagavad teie armastust. Utilitaarne ülesanne teadusele on paratamatult liiga lühinägelik. Mis on väärtusetu ühele inim põlvele, ei ole seda mitte teisele.“

Kõik, kes tahavad mõista teadusliku töö väärtust, tuletagu meelde kuulsat Michael Faraday vastust, kui üks daam temalt peale rahvalikku loengut elektromagnetismist, mis siis oli alles noor teadusharu, küsis: „Mis on sellest katsest kasu?“ Ta vastas: „Madam, mis kasu on lapsest?“

Ülaltoodud väljavõtteid autori mõttekäikudest peaksid küllaldaselt iseloomustavad olema, kuivõrd aktuaalne on kõnesoleva artikli sisu.

BLOC-NOTES.

Saksa ülikoolid ja teadus natside võimu all

Saksa ülikoolide ja teaduse tasalülitamise kohta on meil seni olnud võimalik ajakirjanduse kaudu mingit umbmäärast kujutlust saada üksikute sellelaadiliste lühikeste teadete ja märkuste kaudu. Nüüd on ameerika teadlane Edward Yarnall*) avaldanud õige põhjaliku teose selle küsimuse kohta. Raamat, mis kannab valju teadusliku uurimuse kriitikat, nii oma materjali täielikkuse ja usaldatavuse, kui ka aine käsitlemise poolest. Mainitud teose alusel katsutakse allpool ülal esitatud teemat käsitleda, peatudes muidugi ainult meile huvitavate ning uudsemate sündmuste ja asjaolude juures.

Iga osa natside reformiprogrammist on omal viisil puudutanud ülikooli, nii administratiivne, majanduslik, militaarne, eugeeniline, ideoloogiline jne. reformid on teinud oma puhastustöö, mille tulemusena saadi juhprintsibiile ümberkorraldatud ülikool, millel puuduvad täiesti vaba institutsiooni tunnused, sarnanedes kõigi teiste riigiasutistega nagu postkontor jt. Kuid tüüpiline kõrgema kasvatus asutis praeguses Saksas ei ole ülikool, vaid tehnikainstituut ja selle lähedased sugulased — kutsekoolid. Kuna üldiselt natsid eelistavad praktilisi teadusi spekulatiivsele teadusile, mis tulevat sellest, et üldse just madalamad ja poolharitud keskklassid eelistavad esimesi, ja kuna ka natside võimukandjad on päritud puudulikult haritud keskklassist, siis jagavat ka nemad seda rahvalikku imestust praktiliste teaduste vastu, sest nende tulemused on neile ilmsed ja mõistetavad. Üldse teaduse vastu näivad natsid olevat üsna ükskõiksed. Kui Max Planck olla isiklikult pöördunud Hitleri poole — lõpetada teadlaste vallandamine poliitilisil põhjusil, ning rõhutanud füüsikaliste teaduste tähtsust rahvuslikuks häälokuks, siis vastanud sellele Hitler: „Rahvuslikku poliitikat pole võimalik muuta teadlaste pärast, kui juudi teadlaste vallandamine tähendab kaasaegse saksa teaduse hävimist, siis võime parem olla mõned aastad ilma teaduseta.“ Teadused, mis omavad kaugemat praktilist tähtsust, kasutatakse propaganda otstarbeks, kuna teadusalad, mis ka selleks pole kasutatavad, jäetakse hoopis hooletusse. Propaganda-nõiadoktorite edu seletab autor sellega, et kaasaja kodanik on kasvatuses produkt, seega siis õieti „poolkasvatatud“, kes on küll võimeline aru saama pealiskaudsest ideede suhetest, kuid ometi ei küüni neid täitsa intellektuaalselt taipama.

Saksa teaduse kohta tuleb pikemalt peatuda allpool, nüüd jälgime ülikoolide tasalülitamiskäiku. Üldiselt on teada, et vabariikliku Saksamaa aegu, eriti sotsid tundsid müstilist aukartust ülikoolide vastu ning nende eesmärgiks olnud — võita enda poole ülikoolid ja õppejõud, siis arvanud nad kõik võitnud olevat. Ka natsid on omistanud ülikoolidele suure tähtsuse, kuid hoopis teise —

*) The German Universities and National Socialism.

vastupidise loosungi all: kui jõuame vallutada ülikoolid, siis oleme kõik vallutanud. Tõhusat kaasabi selles ülikoolide vallutamises pakkus üliõpilaskond, kuid kes selle eest oma osast mitte ilma ei jäänud, ka nemad said hoopis midagi muud, mis teenete eest lootsid. See on väga õpetlik ka teiste maade üliõpilaskondadele, kes samuti mõnikord on järginud natsüliõpilaste õnnetus loosungit: riigiga ülikooli ja professorite vastu! Nende korporatsioonid ühes kuulsa buršieluga läksid ajalukku. Tunnustati küll korpide ajaloolisi teeneid, kuid nad olevat oma pärimusi valesti kasutanud, selle õige vaimu olevat aga pärinud natsüliõpilased, neil tuli ukсед sulgeda ja ühineda natsidega. 19. sajandi kestel saksa üliõpilased uhkustasid, et nad on teed ette valmistanud Bismarck'ile riigi ühendamiseks, pärast Maailmasõda nad taotlesid ehitada Suur-Germaaniat. Pettudes 1918. a. revolutsioonis, sai üliõpilaskond uue reaktsiooni kehastuseks, kes hakkas panema lootusi natsidele. Natside võimule-tulekul öeldi neile, et nende unelmad ja lootused on täitunud Kolmandas Riigis, nad on täitnud oma ülesande, säilitades Bismarcki-aegse patriotismi läbi sõja natsideni. Üliõpilaskonna võitmisega oli saadud otsustav võit ülikoolide administratsiooni alal. Ülikoolid, olles enim vana klassilise kombe järgi jaotatud teaduskondadeks (fakultetideks — see sõna kaotati üldse ametlikult tarvitusest), jaotati nüüd horisontaalselt kaheks funktsionaalselt erinevaks, aga poliitiliselt ekvivalentseks osaks — õppejõud ja üliõpilased (Dozentenschaft ja Studentenschaft), mõlemail oma juht, kes allub otse rektorile ja selle kaudu ministrile. Juhprintsip toodud ülikooli administratsiooni lihtsustamise ettekäändel. Kõik tähtsamad nimetused toimuvad muidugi ministri poolt, kuid nimepidi kandidaadid esitatakse rektori või vähema võimumehe poolt. Igal juhul on aga oma sõna öelda natside partei vastava üksuse juhil. Kaebuste ja palvete esitamiseks on kindel sõjaväeline kord.

Üliõpilaskonna osast „vana vaimu“ väljarookimisel saksa ülikoolist esitagu mõningaid näiteid. Berliini ülikooli üliõpilaskond esitas rektorile 12-punktilise märgukirja, milles juhti tähelepanu „mitte-germaani“ vaimule, nõudes, et juudi professorite tööd avaldatakse hebreakeeles ja saksa keeles avaldamise puhul märgitagu, et need on „tõlked“. Rektori korralekutsele vastasid üliõpilased, et nad austavad ainult neid õppejõude, kes õpetavad „õiges“ vaimus, kuna ainult neil on nende usaldus. Kiilis nõudis üliõpilaskond 29 professori vallandamist, kellede seas oli ka kuulus füsioloog prof. H ö b e r, kelle tööd tõlgitud tosinasse keelde ja kes omab praegu häa positsiooni Pensilvaania ülikoolis.

Sellise üliõpilaskonna tegevuse vastu protestisid paljud kuulsad saksa teadlased, kes varemalt olid üliõpilaste „liikumisele“ kaasa tundnud, mõned koguni loobusid ametist jne. Nii teatas Berliini ülikooli filosoofia- ja pedagoogikaprofessor Spranger, et ta ei saa kaasa tunda üliõpilaste „liikumisele“, kuna nüüdsed sündmused olevat teda veennud, et ta ei saa leida uue generatsiooniga sidemeid ning loobus õppetoolist, mille ta küll hiljem ajutiselt vastu võttis, kuid siis jällegi lahkus. Psühholoog prof. Köhler kirjutanud, et riigi „puhastamisel“ heidetavat üle parda ka palju puhtsaksalist, milleta Saksamaa vaevalt suutvat elada — vabandades end: „Mitte, et ma armastaksin Caesarit vähem, vaid ma armastan Rooma enam.“ Viimaks oli haridusminister sunnitud mõnede kaalukate teadlaste pealekäämisel ise üliõpilaskondi korrale kutsuma, kuna

võimud ise tsiviilteenistuse seaduse alusel hoolitsevat õppejõudude „puhastuse“ eest. Kuid siis just kuulutatud Berliini ülikoolis 6-kuuline juutide boikott.

Berliini ülikooli õppejõud oleval katsunud protestida ka uue rektori nimetamise vastu, kuna nad tahtnud edasi jätta prof. *Kohlrausch*'i, kelle asemele nimetati natside eugeenik *E. Fischer*, muidugi asjata. Praegu oleval Berliini ülikoolis rektoriks endine tapamaja loomaarst *Krüger*, 37-aastane, teaduslikule maailmale tundmatu suurus.

Mitteaerialaste pääsemine ülikooli oleval praegu peaaegu võimatu, kui keegi kavatseval emigreeruda, siis ministri loal võivad need pääseda ülikooli. Paljud juudid õppival välismaal. Päälegi on neil keelatud üldse paljude kutsete pidamine. Esimesi olnud loomaarstikutse keeld. Näib, et see seni väljapaistmatu teadusala on viimasel ajal võimeline andma „sobivald“ mehi, üldiselt uus karjäärivõimaldav kutse, seepärast siis muidugi juutidele keelatud.

Millise ulatuse on tegelikult võtnud õppejõudude vallandamine ja milliseid kaotusi on see toonud saksa teadusele, sellekohta on esitatud päris ulatuslikke andmeid. Üldse on vallandatud teadlasi (prof. ja assist.) 1615 ning sellele lisaks 96 mitmesugust kultuuritegelast. Ülikooli õppejõude on vallandatud üle 15%. Kõige rohkem vallandatud on just ülikoolist — 953, kuna tehnikainstituudes, kaubandusülikoolis jne. on neid palju vähem. Vallandatuist oleval kindlalt kohatadel 384, ajutiselt kohal 302, kohata 460 ja 517 kohta puudub vastav informatsioon, nende hulgast oleval mõned surnud, kolm enesetapmise teel. Kõige rohkem vallandatud õppejõude tegutseb Inglismaal (226), siis Ühendriigis (167), Palestiinas (48), Türgis (48), Prantsusmaal (58), Šveitsis (33), Rootsis ja Venes (16), Taanis ja Austrias (17), Balti riigis (1), seegi Eestis jne. Eriala järgi on vallandatud 423 arsti, 413 matem.-loodusteadlast, 293 sotsiaalteadlast, 208 humanitaarteadlast, 132 juristi ja siis teisi palju vähem.

Vallandatutest on 78,5% juute (umb. 800), nad moodustavad kogu Saksa õppejõududest 17,5% (juute Saksa rahvaarvust on ainult 1%). Saksa Nobeli laureaatest oli 25% juute. Vallandatute seas on ka viis Nobeli laureaati: *O. Meyerhof*, *James Franck*, *Einstein*, *F. Haber* ja *Gustav Hertz*. Kuidas natsid hindasid kuulsaid teadlasi, sellest järgmine huvitav lugu, mis juhtus *Fritz Haberiga*, kes muidugi juut, kuid kes leiutas kunstliku lämmastiku tootlemise viisi Maailmasõja aegu, mis oli tookord Saksamaale väga tulus. Ta oli keiser *Wilhelmi* teadusliku instituudi direktor 22 aastat — algu- sest saadik. Talt nõuti, et ta loobuks oma juutidest kaastöölisist, *Haber* protestiks lahkus ametist. Ta suri paari kuu pärast Šveitsis. Minister *Rust* olla *Haberi* lahkumise puhul öelnud: „On tähtsam, et teadlane õpetab oma õpilasi õiges maailmavaates, kui et ta teeb leiutusi ja avastusi.“ See *Haberi* tegu — umbusu avaldamine natside poliitikale — tasuta talle pärast surma kätte. *Wilhelmi* instituudi 25. a. juubeli puhul ilmunud väljaandes oleval teda ainult kahel kohal nimepidi mainitud, tema teenetest muidugi olla vaigitud. Kui tema sõbrad tahtsid korraldada tema mälestusaktust, siis keelatud sellest osa võtmine kõigil ülikooli õppejõudel ära.

Natside ülikooli eesmärk oleval väljendatud ühes salajasel dekreedis järgmiselt: Viia teaduslik uurimine võimalikult tihedasse seosesse rahvusliku poliitika vajadustega ja meie rahvaga. Vastavalt sellele on muidugi ümberkorral-

datud kursused, üliõpilaskond jne. Üliõpilaste arv on üldiselt vähenenud üle 30%. Üliõpilaste arvu piiramisega taheti vähendada osalt tööpuudust, tehnikaiülikooles ei ole üliõpilaste arv praegu piiratud, kuna taotletakse võidelda praktiliste kutsete alahindamise vastu. Kõige rohkem on üliõpilaste arv langenud majandusteaduse alal, kuna üllatavalt koguni tõusnud on katoliikliku teoloogia ja farmaatsia alal. Esimesel alal on see vist ilmseks protestiks poliitilise teoloogia vastu. Arvatavasti on katoliiklik kirik jäänud vaatamata natside totaliseerimisele teatud vaimseks ja majanduslikuks pelgupaigaks. Ainult katoliiklikud filosoofilis-teoloogilised ülikoolid ja tehnikaiülikoolid on säilitanud oma 1932. a. taseme üliõpilaste arvu.

Kõikide humanitaarainete õpingute alguses olevat kaks esimest semestrit tutvumiseks rassilise teaduse põhjendamise; siis sellised loengud nagu rass ja sugukond; antropoloogia ja eeljalugu; saksa rahvuspoliitiline arenemine, eriti viimase sajandi jooksul jne. Majandusteaduse õppekava sissejuhatuses olevat öeldud: tuleb pöörduda oma vanade ideaalide juurde, teenida riiki ja rahvast, millest 19. sajandi liberaalstlik ja internatsionaalne perspektiiv oli ta kõrvale eksitanud. Berliini ülikooli majandusosakond ühendatud Berliini Kaubanduskooliga, et „kindlustada üliõpilaste tihedaid sidemeid teooria ja praktikaga“ — juba meilgi mõnede õppeasutiste puhul tuttavaks saanud põhjendus!

Omajagu huvi pakuvad ka üliõpilaste auhinnatööd, mis tehakse muidugi kollektiivselt — gruppides. Seal esinevad sellised teemad nagu: juutide mõju teadusele ja kunstile; rassi-idee kultuuri kujundava jõuna. Danzigi tehnikaiüliõpilased on võitnud auhinna tööga „Danzigi noorus võitluses Danzigi vabalinna vastu Versailles't tänapäevani“. Königsbergi üliõpilased on saanud kõrgeima auhinna töö eest „Clemenceau ja demokraatlik natsionalism Prantsusmaal“, kus olevat osavasti võrreldud saksa vaateid ja prantsuse „lääne“ omi. Minister Rust on kutsunud üliõpilasi — ajuga töötavaid — ühinema rahvuslikus võitluses „rusikaga“ töötavatega. Üliõpilaste juht vastanud, et natsüliõpilasil olevat nende võistlustööde tulemustega võimalus näidata kogu maailmale, et jutt teadusliku töö langusest Kolmandas Riigis on tühi jutt.

Ülikooli õhkkond on kõike muud kui rahulikke teaduslikku tööd soodustav. Suurt vaeva nähakse ülikooles ühisvaimu treenerimisega, tahetakse õppejõude rohkem sotsialiseerida, et murda vana barjääri üliõpilaste ja professorite vahel, ühised kehalised harjutused teevad siin oma töö. Rektori kirjavahetusest õppejõududega selgub, et neil on sunduslik osa võtta üliõpilaskonna gümnaastlikest demonratsioonest — et sel teel väljendada ühtsust üliõpilaskonnaga. Igas ülikoolis ilmub ametlik bulletin, mis saadetakse 2 korda kuus õppejõududele, kus esimesel leheküljel seisab hoiatus „ainult ametlikuks tarvitamiseks“ ja „publikatsioonid lubatud minu nõusolekul“. Neid jälgides selgub, et on keelatud kirjutada teaduslikes ajakirjus artikleid, neid enne rektorile esitamata. Igaüks on kohustatud kohe teatama, kui ta on saanud mingi kutse välismaal esinamiseks või mõnest pidust osa võtmiseks. Selliseid kutseid võib jällegi vastu võtta ainult ministri nõusolekul. Üldse peab 6 nädalat ette teatama, kui keegi kavatseb osa võtta mingist koosolekust välismaal, loenguid pidada või uurimist teostada. Uurimiste teostamiseks välismaal antavat äärmiselt napilt summasid.

Kuid Hitleri piltide ja büstide ostuks kästakse raha võtta ülikooli summadest nii palju kui kulub.

Akadeemilisest vabadusest pole jälgegi, sellest kirjutatakse hanejalus ja öeldakse, et seda pole üldse olemas, ka teisis mais polevat seda tegelikult. Sakslased tunnustavad Hegeli doktriini vabadustest, seda olevat Heidegger kohaldanud üliõpilaskonna kohta järgmiselt: „nad võivad leida ainult õiget akadeemilist vabadust, olles seotud kolmel viisil: rahvustervikuga tööteenistuse kaudu, rahvusega sõjaväelise teenistuse kaudu ja oma rahva intellektuaalsete vajadustega teadus-teenistuse kaudu.“

Teaduslik objektiivsus — seda polevat samuti olemas, see olevat kadunud ühes liberalismiga, pealegi kõik subjektiivne olevat kõigil rahvuse lojaalseil liikmel kõigis asjus üks ja sama.

Praegune saksa teadlane oma ebaakadeemilise vabaduseta ja kindluseta õhkkonnas võivad öelda, „meie oleme vaid ölekõrred tuules, vastutus tuleviku eest on diktaatorite kätes“. Milline on ehtsaksa teadus, sellest paar näidet. Nii kirjutavat prof. Lenard oma neljaköitelises „Saksa füüsikas“... „Saksa füüsika — küsitakse. Peaksin öieti ütleva aaria füüsika või põhja rassi füüsika, nende füüsika, kes on mõõtnud realiteedi sügavust... Aga mulle võidakse vastata, et teadus on ja jääb rahvusvaheliseks. See on vale. Realliteedis teadus kui iga teine inimlik produkt on rassiline ja tingitud vere poolt.“ Teine teadlane kirjutanud eelmainitud teadlase kiituseks järgmist: „Viisteist aastat tagasi, kui relatiivsus tehti kõrge teaduse jumalannaks... Lenard astus julgelt vastu sellele üldisele hullustusele ja kirjeldas seda kui nonsensi. Tema vahvat esinemist 1920. a. Nauheimi kongressil mäletatakse alati kui austavat talle ja häbistavat prof. Planck'ile, kes oli teeninud Einsteini adjutantina jne.“ Natsid nõuavad erilise „saksa vaimu“ osutamisele kõigis teaduslikes töis, mis aga vaevalt küündivat kaugemale tiitellehest, pühendusest ja eesõnast. Teadus olevat muutunud mingiks poliitiliseks teoloogiaks. Et sellest teadusest välismaal lugu ei peeta, see selgub ühe rektori kirjust õppejõududele, kus kurdetakse, et saksa teaduslikud ajakirjad olevat väga palju kannatanud, eriti välismaal, selline hädaohtlik olukord ähvardavat kahjustada saksa teaduse prestiiži, selle vältimiseks annab tark rektor järgmisi näpunäiteid: 1) tuleb artiklreis püüda mõtte lühiduse ja karmuse poole, ära jättes pikki sissejuhatusi ja 2) püüda vähendada toimetajate tasu.

Selline natslik teadusetegemine leiab muult maailmalt täit taunimist, leitakse, et Saksamaa on kiiresti langemas intellektuaalse provintsialismi laugastesse. Kui 1936. a. Rockefelleri Foundationi president oli edasi andnud Keiser Wilhelmi instituudile varem määratud toetust, siis olla ta öelnud, et kui oleks ette nähtud praegusi teaduse tingimusi Saksamaal, siis poleks kindlasti seda toetust üldse määratud, sest teaduse-maailm olevat maailm ilma lippude ja frontideta.

Analüüsidest saksa teaduse ja ülikoolide saatuse sügavamaid põhjusi, leiab autor, et mõned neist juurduvat juba kaugemas ennenatslikus ajajärgus. Saksamaa saatuse näivat üldse kõikuvat provintsialismi ja kosmopolitismi perioodide vahel, esimene madalama ja teine kõrgema kultuuri periood. Aga liiga palju

kosmopolitismi, vaatamata oma viljastavale mõjule, ähvardavat individualiteedi kaotamise mõttega ja siis tulevat põgeneda teise äärmusse, vaatamata selle kultuurilise stagnatsiooni tendentsile, ent see laseb tal tunda end tõsise sakslasena. Saksamaa olevat nüüd astumas sellisesse enesesüvenemise perioodi, protestiks liiga suure välise mõju vastu. Katsed otsida igalt poolt omapära ning vältida võõrast (näit. võõrsõnadegi väljarookimine keelest) olevat selles mõttes sümptoomsed.

Üldiselt nõustatakse ka sellega, et enmenatslik saksa ülikool ja teadus oli langenud palju sellest hiilgavast tasemest, mille nad saavutasid 19. sajandi viimaseil kümneil, kui Helmholtz, siis Berliini ülikooli rektor, võis uhkustada, et ainuüksi Saksamaa teiste Euroopa riikide hulgas hellitab täielist teadusliku diskussiooni vabadust oma ülikoolis. Kui Kuno Francke kirjutanud, et saksa karakteri intellektuaalne ja religioosne vabadus on Saksa riigi vabaduse õiged kaitsjad. Üheks kirstunaelaks saanud ka halvasti lahendatud (õieti lahendamata) teadlaste järelkasvu probleem, kuigi ülikoolid olid riigi ülalpidamisel, ometigi tulnud noorel teadlasel alustada karjääri oma rahadega. Muidugi on ka Maailmasõda oma otseste ja kaudsete põhjustega ülikoolide ja teaduse langusele kaasa aidanud.

Lõpuks olnud saksa ülikoolid ise seesmiselt täiesti jõuetud ning kannatanud üksikute klikete ning „koolide“ terrori all. Mis ilmnevat ka selles, et ülikoolid oma tasalülitusele olevat osutunud väga jõuetut vastupanu, võrreldes näit. kirikuga. Õppejõud olevat kaotanud kontakti muu maailmaga ja üliõpilastega — olles viletsad õpetajad ja nõrgad patrioodid. Natside peaargumendid ülikoolide suhtes olnud „ülespetsialiseerumine“ ja see, et nad olevat olnud radikalismi ja juutide soojad pesad, ning et tülikad degenerereeruvad kliked türanniseerinud ülikooli, kus teistel väljaspool kliket olevail polnud midagi öelda ega olnud nende „koolide“ vaadete mitterõustujail mingit eduvõimalust.

Muidugi tõsisemad saksa teadlased ei pea praegust korda sugugi rahuldavaks. Nii olla kuulnud kirurg F. Sauerbruch kuskil arstide kongressil esinenud juba nõudmisega, et poliitiline režiim jäta teaduse omaette, kuna muidu tal tulevat kahetseda tulemusi, kuna ainult vaba teadus olevat võimalik ja kõige kasulikum. Mõned raamatu autoriga kokkupuutunud teadlased olevat vastanud küsimusele, kas natside revolutsioon hävitab saksa kultuuri, et see polevat võimalik — kui see osutuvat võimalikuks, siis selline kultuur polevatki vääriline elama, kuna ta osutus nii nõrgaks. Pealegi olevat intellektuaalne tegevus juurdunud sügavasse sakslase loomusesse, mida pole võimalik hävitada nagu hingamist ja seedimistki. Ei tulevat ka unustada, et kultuuril olevat halb tendents kaotada sidet aktuaalsusega. Saksa rahvas olevat Euroopa peavahiks Vene enamuse vastu, ta pidavat tegutsema Ida ja Lääne tasakaalustajana, mõlemalt poolt tulevat äärmuslikud tendentsid tulevat võita, selleks olevat tarvis luua rahvuslikku uhkust ja eneseusaldust, kui see möödas, võitvat saksa kultuur ja teadus jälle tagasi oma positsiooni maailmas ja vahest on see siis noorem ja värskemad tüüpi kultuur...

Hinnatavate tulemustena natside reformis mainib autor akadeemiliste kutsete alal tööpuuduse kaotamist, pummeldava üliõpilase kaotamist ja selliste juudivastaste aktsioonide ja löömingute ärajäämist saksa ülikooles, nagu need esinevad veel Varssavis ja mujal.

Muudes — teadusele kasulikkudes tulemustes annab autorile kahtlemiseks põhjust traditsioonilise akadeemilise vaba õhkkonna lõhkumine, mis on delikaatne kombinatsioon faktorist, mis mõjunud pika aja jooksul. Õppekava koormamine tülikate kohustega nii õppejõududele kui professorelle, ei olevat selles mõttes nii tähtis, kui just vaba diskussiooni-võimaluse hävitamine, ametliku dogmaatilise maailmavaate ettekirjutamine ja auditooriumide politiseerimine.

Keegi saksa filosoof olevat praegusi ülikooles arvustades öelnud, et saksa ülikoolid, millel omal ajal laenasid oma iseloomu ameerika ülikoolid, olevat nüüd omakorda laenanud nende kõige halvemaid omadusi nagu atletika, piiratud kutselikkuse idee jne.

Lõpuks tuleb küsida, kas selline juhprintsibi kultuuriline provintsialism ei hakka viimaks ka mujale levima, ka teistele „juhtidele“ meeldima ning siis ka mõningate teiste rahvaste teadust ja kultuuri kahjustama! Siin peitub suur hädadoht väikerahvaile. Juba ilmnebki mõnel pool selliseid tendentse, mis esialgu avaldub klassilise hariduse ja kultuuri alahindamises, igasuguse kutselikkuse ja „praktilise“ eelistamises ja „imetlemises“. On imelik, et selline „maha-lõhkuv“ kallak (nagu iga pahe) kiusab järeletegemisele isegi nüüdsetel ülesehitavatel aegadel.

O.

Rootsi suhetest Balticumiga

(Stokholmi ülikooli Balti Sektsiooni sekr. dr. Schück'i intervjuu)

Rootsi asub Euroopa rahulikumas osas. Tema areng on olnud pidev-rahuline ja harmooniline. Alates 1830. aastast ei ole siin toimunud mingisuguseid mainimisväärseid sisemisi vapustusi ega revolutsioone. Üle 100 aasta stabiliseerunud kindlustunne ei taga aga tänapäeval, et sõjahädadohtu karta ei oleks. Rootsi olles pideva huviga jälginud Rahvasteliidu rahutaotlusi, on pidanud siiski kahetsusega nägema, et ka Rahvasteliit ei ole suutnud vältida sõjalisi avantüüre, nagu Abessiinia vägivaldne annekteerimine, Hispaania sündmused jne.

Läänemerel pole ühelgi riigil nii pikka rannikut kui Rootsil. Arvestades seda, peame küll tõdema, et Rootsi huvi oma idanaabrite vastu ei ole kaugeltki ainult ajalooline. Tänapäeval Läänemere probleemistiku üha sagedam käsitletu Rootsis ja sellega sidenev elav huvi Balti riikide vastu tuleb küll kõigepealt Rootsi enda geopoliitilisest asendist.

On see imperialism? — Ei. On enam kui kindel, et Rootsi tähtsam huvi tänapäeval on *status quo* säilitamine Läänemere rannikul. Ja just sellest põhimõttest tulebki otsida Rootsit ja Balti riike sidendava ühise huvi põhjusi. Seda enam, et see ühine huvi ei ole omane mitte ainult Rootsile, vaid samavõrra ka teistele põhjariikide bloki liikmeile — Norrale, Taanile ja Soomele.

Paratamatult langeb siit välja Poola, kuna ta kuulub rohkem Kesk-Euroopa suurvõimude hulka. Põhjariigel, nagu Balti riigelgi, on alati olnud soe vahekord Poolaga — aga Poola ei ole siiski Läänemere riik ja vastavalt sellele on tema huvid ka erinevad.

Saksamaa on vägevam Läänemere riik. Suhted temaga on olnud niihästi Rootsil kui Balti riigel korrektsed. Kuid täiesti normaalset suhtlemist takistab tunduvalt seal praegu valitsev natsionaalsotsialistlik režiim, mille ekspansivseid sekkumispuudeid võime kogeda kõigis Läänemere-riiges. Selles mõttes võib natsionaal-sotsialistide propagandat võrrelda täiesti kommunistliku propagandaga Venes ja sellele vastavalt tuleb neid mõlemaid käsitada ja mõõta taoliste mõõdupuudega. Selles asjaolus peitub ka suur vahe ja erinevus Rootsi ja Saksamaa suhetes Balti riikidega.

Rootsi on alati huvitunud põhjariikide koostööst. Idee selleks tekkis juba möödunud sajandil. Aga eriti viimasel ajal on sellega seosnevad probleemid teravalt päevakorrale kerkinud. Rääkimata teistest põhjariikidest on Rootsi suhted ka Soomega juba väga vanad. 1863. a. sõja tagajärjel oli siin küll teatav reaktsioon koostöös, kuid suhted kõigi põhjariikide vahel muutusid jälle eriti tihedaks Maailmasõja ajal. Muidugi on siin suureks plussiks keelesugulus Norra, Rootsi ja Taani vahel. Aga ka soomes oskab valdav osa elanikest rootsi keelt.

Senine põhjariikide koostöö on toimunud peamiselt kulturseil ja teaduslikel aladel. Selle kandvamaks avaldusvormiks on olnud ühised kongressid, koostöö kirjanduses ja ajakirjanduses — eelkõige aga väga tihe isiklik koostöö.

Poliitilise koostöö alal on mainida tihe side kõigi nelja riigi välisministeeriumide vahel, mille konkreetseks vormiks on igaaastased põhjariikide välisministrite konverentsid. Mainimisväärne on ka tihe side ja koostöö seadusandluses. Nii on nelja riigi vahel tsiviilseadustik ühiselt välja töötatud ja kehtitatud. Tihti on juhtumeid, kus teatavaid seadusi arutatakse nelja riigi parlamendes üheaegselt.

Juba minevikku kuulub põhjariikide mündiunioon, mis lõppes Maailmasõjaga ja põhjamaade üliõpilaste ühendorganisatsioon, mis lagunes möödunud sajandi 80-dail aastail.

Militaarsel alal seni põhjariikide vahel mingit tihedat koostööd pole olnud. Seoses hiljuti peetud Oslo-konventsiooni riikide konverentsiga Haagis ja veel enam Taani peaministri *Stauringi* hiljutise külastusretkega Rootsi on aga ka need probleemid väga elavalt ja aktuaalselt kogu avalikkuses tõuse-tunud. Kuigi on vahest veel varajane ja võib-olla mõeldamatugi rääkida mingist kaitse-liidust põhjamaade ulatuses — on näiteks siiski juba ammu valitsetud tihe koostöö Rootsi ja Soome kindralstaapide vahel.

Kui palju võib nüüd neid koostöövorme laiendada ka Balti riikide suhtes?

Kõige esiteks on siin küllalt olulisi takistusi. Vaatleme neid lähemalt.

Balti riigid on noored. Sellest tuleb, et Rootsis, rääkimata kaugemaist põhjariigest, tuntakse neid võrdlemisi vähe. Eriti vanemais, enne Maaailmasõda hariduse saanud generatsioones väga tihti opereeritakse ajast ja arust läinud mõistetega ja arusaamadega, millel pole enam mingit ühist tänapäeva Balticumiga. Kahjuks pole veel laiadele rahvahulkadele põhjariiges täiesti selge, et 1918.—20. a. sündis kogu Balticumi ulatuses murrang, mis sama tähtis on kui suur murrang 13. sajandil, kui sakslased Balticumi vallutasid. On tekkinud Põhja-Euroopas omaette terviklik väikeriikide süsteem, mida tihti nimetatakse ka üldiselt põhjariikide süsteemiks. See nimetus pälvib aga ainult siis õiget tunnustust ja loomulikku sisu, kui Balti riigid liituksid tihedalt selle põhjariikide süsteemiga kitsamas mõttes, mida tänapäeval esindavad Rootsi, Norra, Taani ja Soome. Siin tuleb leida aluseid laiendatuks, — kõiki Põhja-Euroopa riike embavaks koostööks.

Balti riiges on seniajani skandinaavia kultuur veel väga vähe esindatud. Selles suhtes ei saa Balti riike, eriti Eestit, kaugeltki võrrelda Soomega, nende geopoliitilisele lähedusele vaatamata, kus skandinaavia kultuuri mõju alati tugev on olnud.

Balti riiges on praegugi teiste kultuuride mõju palju suurem kui skandinaavia kultuuri oma. Meie teame ka Rootsis, et praegu kogu Balticumis toimub pidev kultuuriline ümberorienteerumine. On teravalt tõusetunud küsimus: kust peavad Balti riigid endale eeskujusid — kultuurilisi tähiseid — otsima. Vene kultuur langeb küsimusest kohe välja oma liiga erinevate poliitiliste ja kultuuriliste aluste tõttu. Saksa mõju ja kultuuri laiendamine Balticumis ei ole raske — aga see võib neile riigile väga kardetavaks kujuneda. Samuti ei saa saksa kultuur Balti riiges iialgi populaarseks, selle rahvalikus tähenduses. Mis puutub inglise ja prantsuse kultuuri, siis näevad ka Skandinaavia maad meelsasti Balti riikide kultuurilist orienteerumist selles suunas. Kuid ei tohi ka unustada, et Inglismaa ja Prantsusmaa on maailma suurvõime, mis asuvad Balticumist küllalt kaugel: kultuurimõjustused saavad siin olla ikkagi rohkem literaalsed ja ühekülgsed. Jääb üle veel ka poola kultuur — kuid see on veel arnemas ega suuda Balti riikidele praegu kuigi palju pakkuda.

Sellest kõigest võime teha järelduse, et Balti riiges ükski väliskultuur ei saa saavutada ainudomineerivat seisukohta. Ja kahtlemata ei ole ka Balti riikide endi huvides langeda mingi monopoolse kultuuri mõjusfääri.

Sel puhul aga on täiesti eeldatav ja igati soovitatav, et ka skandinaavia keeled eviksid Balticumis sama mõju kui teised suurkeeled. Arvesse tuleks siin ikkagi rootsi keel. Sest ei tule kunagi unustada, et rootsi keele mõistmine annab võtme kogu põhjamaade kultuuri mõistmiseks. Rootsi keelt osates saavad neile kättesaadavaks kolme põhjariigi — Rootsi, Norra ja Taani — kultuuriväärtused, rääkimata kergendatud tavalisest suhtlemisest ja majanduslikust suhtlemisest kõigi nelja põhjariigi vahel, kuna ju ka Soomes rootsi keele oskus on üldine.

Kuidas oleks aga see teostatav? Esijoones tuleks siin küll enam tähtsustada ja välja arendada praegu teotsevate rootsi keele lektorite tegevus Balti riikide ülikoolide juures. Ei ole kaugeltki õige, et rootsi keelt õpivad ainult filoloogid. Oleks loomulik, et rootsi keelt õpiksid rootsi lektorite juures kõigi teaduskondade üliõpilased. Ka väljaspoole ülikooliringe peaksid rootsi keele harrastused levima. Praegu Balti riigest ainult Eestis — Tallinnas ja Haap-

salus — on võimalik laiemalt Rootsi keelt õppida. Kui tahetakse tagada skandinaavia kultuuri levimist Balti mail, vastukaaluks teistele monokultuuridele — siis on küll tõhusalt viljeldud rootsi keele harrastused selleks esimeseks ja tähtsamaks eelduseks.

Viimaseil aastail on ka Rootsis endas üha enam hakatud tõsist tähelepanu pöörama neile vahendeile, kuidas Balti riike enam tutvustada rootsi keele ja kultuuriga.

Nii korraldab rootsi üliõpilaskondade liit igal suvel Uppsalas vabakursusi, kus on seni osavõtjaid alati olnud ka Eestist. Need kursused on mõeldud peamiselt kõigile üliõpilas-noortele, kes rootsi keelt üldse ei valda. Ettekanded ja loengud on siin kas saksa või inglise keeles. Nende jaoks, kes rootsi keelt juba vähekenegi tunnevad peetakse eriline kursus igal suvel Göteborgis. Taoliste ürituste hulka tuleb ka lugeda Põhjamaade Üliõpilasliidu vastasutatud Balti Sektsiooni sellesuunalist viljakat tegevust. Erilist rõhutamist väärib siin nimetatud sektsiooni poolt korraldatud pikemaajaline talikursus Balti riikide majandusteaduskondade üliõpilasile, kus viibis ka viis eesti üliõpilast. See oli esimene sellesuunaline katse ja selle täielik õnnestumine tagab kindlasti sellesuunaliste ürituste jätkumist ka tulevikus.

Järgnevalt dr. Schüick peatus lähemalt Balti Instituudi tegevuse juures Rootsis, kus ta muuseas järgmist mainis:

— Stokholmi ülikooli Balti Instituut asutati 1931. a. Balti Instituut on puhtakujuline uurimisasutis, kuigi ta ei ole seotud mingi kitsa erialaga. Uurimisalad muutuvad siin alatasa, vastavalt sellele, missugune on siin Balti riigest lähetatud stipendiaatide koosseis ja millised rootsi õppejõud-professorid — siin parajasti teotsevad. Balti Instituut korraldab igal aastal 3-kuulise sügiskursuse, kust on osa võtma palutud kõigi Balti riikide teatava käsitlusele tuleva ala eriteadlased. Sel puhul annab Balti Instituut igale maale kasutada 1000 Rm. suuruse stipendiumi. On täiesti loomulik, et Balti riigid ka omal kulul siia saadaksid stipendiaate. Mõnel juhul on seda ka juba praktiseeritud (näit. dr. Linnus Tartust).

Balti Instituudi ülesandeks on võimaldada Balti riikide teadlasile koos rootsi kolleegidega uurida ja käsitleda mitmesuguseid erialalisi probleeme. Pearõhk on siin pandud just suurele isiklikule suhtlemisele ja üksteise tundmaõppimisele. Sihiks on seega luua võimalused Balti riikide andekamaile noorile teadlasile vahetuks kokkupuuteks niihästi Rootsi vastava ala kolleegidega, kui ka teiste Balti riikide teadlasteperega.

Seni on neist Balti Instituudi poolt korraldatud kursustest osa võtnud umbes 40 isikut, väga mitmesugustelt erialadelt nagu arheolooge, majandusajaloolasi, geolooge, etnolooge, füsiolooge, õigusteadlasi j. t.

Ja ongi vist küll õigem saata noori Balti riikide teadlasi edasi õppima Rootsi teisisse kaugeisse suurlinnusse. Rootsis leidub praegu väga häid ja moodsaid uurimisinstituute, mida Balti riigid ise kunagi ei jõua asutada. Ja kahtlemata ongi õigem küllalt piiratud arvul tarvisminevaid spetsialiste-eriteadlasi saata õppima Rootsi vastavasse spetsiaalainstituutidesse. See on igal juhul praktilisem ja odavam kui vastavaid asutisi ise igasse Balti riiki rajada.

Neis uurimisasutis kohtuks Balti riikide noor teadlaspere ja sõlmiks vastastikuseid isiklike sidemeid, mida kahtlemata tuleb pidada üheks positiivsemaks abinõuks Balti riikide endi ja samal ajal ka Põhjamaadele lähendamisel.

Sest tõeliselt on praegu Balti riikide teadlaspere vahel koostöö veel väga piiratud. Siin ei aita palju ajuti korraldatud kongressid ja teadlastepäevad. Alles pikemaajaline koos töötamine ja üksteise tundmaõppimine võib luua sidemeid, mis tõesti püsivaks ja viljakaks osutuvad. Ja seepärast võib isegi eeldada — mida ka senised kogemused juba näidanud, — et Rootsi võib kujuneda isegi selleks keskkohaks, selleks neutraalseks pinnaks, kus Balti riikide teadlaspere üksteist tundma õpib ja vastastikuseid sidemeid sõlmib.

Üheks tähtsamaks lähemate aastate suurtest eesmärkidest on Balti riiges igas erinevas teadusharus kasvatada noori ja andekaid jõude, kes põhjalikult vallates rootsi keelt, oleksid pidevalt sidenevuses rootsi selle ala teaduse tasemega ja saavutistega, ja kes järelkult ka põhjalikult võiksid süveneda põhjamaade vastava ala teaduslikku erikirjandusse ja ainesprobleemistikku. Rootsi resp. põhjamaade teadusliku kirjanduse põhjalik jälgimine ja vaagimine peaks Balti riikide teadlaste peres, või vähemalt selle rootsi keelele spetsialiseerunud osas muutuma sama endastmõistetavaks nagu praegu on saksa, inglise ja prantsuse vastava ala literatuuri pidev jälgimine.

Lõpuks Rootsi Balti sõbrad loodavad, et ka Balti riikide üliõpilased üha tihedamaid sidemeid sõlmiksid skandinaavia maade üliõpilastega.

Mida tihedamad on skandinaavia ja Balti riikide teadlikumate ringkondade vastastikused sidemed, seda suurem on ka kogu Põhja-Euroopa väikeriikide süsteemi — Baltoskandia bloki — rahvusvaheline mõju maailmas.

A. H.

Kroonikat

Eesti Üliõpilasseltside Liidu märgukiri Ülikooli seaduse muutmise seaduse eelnõu kohta:

K. A.

E. V. Tartu Ülikooli Valitsusele.

Nagu avalikult teatavaks saanud, on Tartu Ülikoolile saadetud tutvumiseks Ülikooli seaduse muutmise seaduse eelnõu, mida lähemal ajal tahetakse dekreediga korras maksmaks panna. See eelnõu määritleb ka üliõpilaskondliku rakingu ja isegi reguleerib üliõpilasorganisatsioonide avaldusvormi.

Seniste traditsioonide kohaselt oleks seisukohavõtmine käesolevas küsimuses kuulunud üliõpilaskonna organite (Edustuse, Juhatuse) kompetentsi. Käesoleval juhul vastavat seisukohta senini võetud ei ole. Samuti pole Eesti Korporatsioonide Liit siiani vastanud Eesti Üliõpilasseltside Liidu ettepanekule — võtta üheskoos seisukoht reformi küsimuses.

Neil põhjusil Eesti Üliõpilasseltside Liit peab tarvilikuks avaldada alljärgnevat, et Ülikoolil oleks teada o s a g i organiseeritud üliõpilaskonna seisukoht käesolevas küsimuses.

Ajakirjanduse informatsioonist selgub, et see reform üliõpilaskonna osas taotleb peamiselt üliõpilaskondlikku terviklust ja ühiskondliku kasvatuseteostamist. EÜL-i kuuluvad üliõpilasorganisatsioonid leiavad käesolevate põhimõtete rõhutamise olevat kõigiti põhjendatud. Veel enam — samad põhimõtted on figureerinud püsivalt üliõpilasseltside Edustuse tegevuskavades. Kuid EÜL kahtleb neis v a h e n d e i s, millised ajakirjandusele antud informatsiooni alusel peavad tagama nende põhimõtete tulemusrikka teostamise.

1. Kõigepäält — EÜL kahtleb väga, kuivõrt konvendi nimetus suudab aidata kaasa üliõpilaskonna terviklikkuse idee teostamisele. Esiteks — konvendi nimetus on assotsiatsiooniliselt seotud teatava o s a g a senisest üliõpilaskonnast ja ei suuda seepärast puhttraditsioonilisil põhjusil kuidagi olla kõikide organisatsioonide nimetuseks. EÜL leiab, et seda ülesannet hoopis paremini suudab täita n e u t r a a l n e nimetus, milline on vaba ühepoolseist tunnuseist ja milline just seetõttu kõige paremini sobiks organisatsioonidevaheliste väliste

vahede nivelleerimiseks. Teiseks — k o n v e n d i nimetus üldse kõlab meile vöörana ja sobimatuna puhtrahvuslikel kaalutlusil. Ajal, mil kogu üliõpilaskond koos Eesti rahvaga teostab nimede-eesistamist, tahetakse tema koondisile anda vöörkeelne nimetus. Eriti vastuvötmatu on konvendi nimetus seepärast, et EÜL näeb selles iganenud balti-saksa traditsioonide välist legaliseerimist, — nende traditsioonide legaliseerimist, milliste kaotamises kõige laiemas ulatuses EÜL näeb suurt sammu edasi Eesti rahvusliku üliõpilaskonna arengus.

2. Eelnöus nähakse üliõpilaskondliku tervikluse saavutamise ühe abinöuna — organisatsioonide rajamist normaalpõhikirjale. EÜL-i arvates organisatsioonide erinevusi ei põhjusta kaugeltki nende organisatsioonide põhikirjad. Organisatsioonide kaasaegsed erinevused on kujunenud ajaloo jooksul, ja neid ei kaota ega piira organisatsioonide asetamine normaalpõhikirja alusele. EÜL leiab, et org-ide päämiseks väliseks eraldajaks on praegune ebahühtlane ja ebamäärane olukord balti-saksa päritoluga traditsioonide suhtes.

Neil põhjusil EÜL peab tarvilikuks üliõpilaskondliku tervikluse saavutamisel eesti rahvusluse ja tema vaimule vööraste traditsioonide eemaldamist meie üliõpilaselust ning kahtleb selle saavutamise vöimalikkuses normaalpõhikirja rakendamise kaudu.

3. Kolmandaks EÜL kahtleb org-ide miinimum-koosseisude normi töstmise vajaduses kümnelt neljakümnele üliõpilasele.

Ajalehile antud informatsiooni alusel peab senisest suurem miinimum-koosseis tagama org-idele suurema elujöu ja tegevuse intensiivsuse. Liikmete arv ei tohiks kunagi saada vaimse ühtekuuluvuse lubatavuse kriteeriumiks. Samuti jäävad selgusetuks need põhjused, mispärast on peetud elujöulisteks Tallinna Tehnikainstituudi üliõpilasorgi kahekümne-liikmelistena, selle vastu aga Tartu Ülikooli juures asuvaid org-e on arvatud elujöulisteks neljakümneliikmelistena.

4 Ajakirjandusele antud informatsiooni andmeil org-ide siseelu järele valvab ja ühiskondlikku kasvatust juhib Üliõpilaskonna kuraator.

Üliõpilaskonna kasvatusliku külje järelevalvet Tartu Ülikooli pikal kestvusel normaalsetel aegadel on kuulunud Ülikoolile ja tema poolt volitatud isikuile. Lähtudes sellest EÜL-i arvates ei ole tarvidust kuraatoriinstituudi järele üldse.

Kuraatori valimise andmist Vanemate Kogu pädevusse peab EÜL täiesti ebakohaseks, sest seega allutatakse üliõpilaste ühiskondlik kasvatus ja distsiplinaarne järelevalve isikuile, kes ei tarvitse olla üldse ülikooliga seotud (organisatsiooni vanemad). See tooks kaasa väga ebasoovitavaid tagajärgi, kuna ülikooli õppejöud, kes kandideerivad kuraatori kohale, vöivad sattuda Vanemate Kogus ja avalikkuses terava ja halvustava kriitika alla, mis vöib hävitada valitud kuraatori autoriteedi.

Seepärast tuleks Üliõpilaskonna kuraatori valimine anda Ülikooli kõrgemale organile — Valimiskogule —, kes kahtlemata seisab üle üliõpilaskondlikest lahkkelidest ja vöimalikest subjektiivseist erikaalutlusist.

5. Kuuldavasti on eelnöus üliõpilaskondlikust rakingust üldse välja jäetud organiseerumatud üliõpilased. EÜL peab tarvilikuks siinkohal rõhutada oma senist seisukohta, et organiseerumatul üliõpilasil peaks olema organiseeritud üliõpilastega vördne seisukord üliõpilaskondlikust tegevusest ja Edustuse tööst osavötmise suhtes.

EÜL palub Ülikooli Valitsust arvestada ülaltoodud seisukohti.

Köige austusega

Tartus, 4. juunil 1937.

EÜL-i esimees.

Sekretär.

„Akadeemia“ ilmub 9 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 4.—.

Toimetus: A. Annist, J. Aul, E. Järvasoo, H. Kersalu, L. Lemendik, Al. Loothing, J. Ots (vastutav toimetaja), M. Rand, H. Tõnisson.

Väljaandja: Eesti Üliõpilasseltside Liit.

Toimetuse aadress: Tiigi 4—1, Tartu (EÜS Veljesto).

Ilmus 30. aug. 1937.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

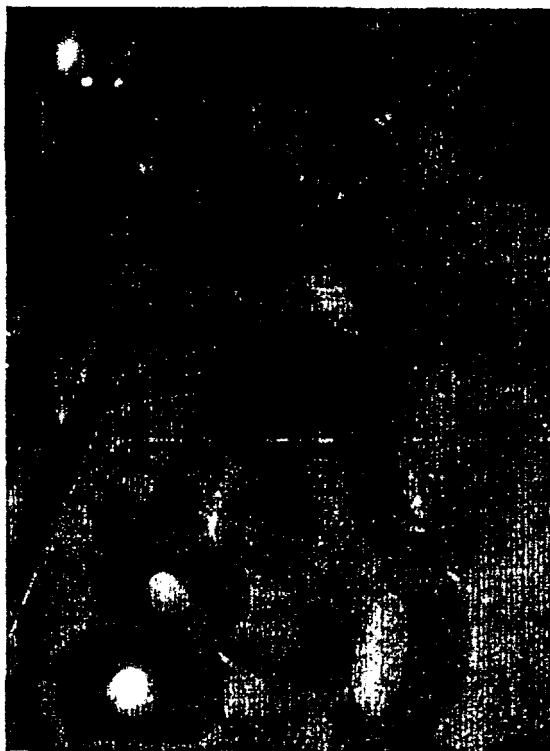
AKADEEMILINE KOOPERATIIV

TARTU, ÜLIKOOI TÄN. 15. TELEFON 63
TALLINNA, TEHNIKAINSTITUUDI HOONE, TEL. KOPLI 36

Kirjastus · Raamatu- ja kirjutus-
tarvete kauplus · Ülikooli õppe-
raamatud ja õppevahendid · Kor-
teribüroo · Õigusteadlike õppe-
raamatute laenukogu · Ajaleh-
tede ja ajakirjade tellimiste vas-
tuvõtmine jne.

*Iga akadeemiline kodanik
ostab ainult oma ettevõttest*

Tellige! • Lugege! • Levitage!

Parim ajakiri noorsoole

«Lasteleht»

(tellimishind 20 s. kuu)

«Postimehe» trükikoda
tsinkograafia ja köitekoda

on moodsamaid ja rahuldavad kõiki ajanõudeid

TARTUS, ÜLIKOOI TAN. 21/23, TELEFONID: 65, 80, 14-65

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

HIND 50 SENTI